

**Stichting Bedrijfstakpensioenfond
voor de Houtverwerkende Industrie en
Jachtbouw**

Bestuursverslag 2016

INHOUDSOPGAVE

2

A	Voorwoord	3
B	Kerncijfers	5
C	Karakteristieken van het fonds	10
D	Verslag van intern toezicht en het verantwoordingsorgaan	18
E	Bestuursverslag	25
	Governance	26
	Uitbesteding	29
	Kernthema's	30
	Uitvoeringskosten	36
	Ontwikkelingen in de pensioensector	42
	Pensioenparagraaf	45
	Beleggingen	47
	Financiële paragraaf	57
	Risicoparagraaf	59
	Actuariële analyse	68
	Verwacht en gepland voor 2017	69
	Vaststelling van het bestuursverslag door het bestuur	70
	JAARREKENING	71
1	Balans per 31 december	72
2	Staat van baten en lasten over 2016	73
3	Kasstroomoverzicht 2016	74
4	Algemene toelichting jaarrekening	75
5	Toelichting op de balans	84
6	Toelichting op de staat van baten en lasten	104
	OVERIGE GEGEVENS	111
1	Bestemming saldo van baten en lasten	112
2	Actuariële verklaring	113
3	Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	115
	BIJLAGEN	121
1	Begrippenlijst	122

A VOORWOORD

Voor u ligt het jaarverslag van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw. Het bestuur van de Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw, verder in dit verslag aan te duiden als 'het pensioenfonds', brengt hierbij verslag uit over de verrichte werkzaamheden, het gevoerde beleid en de ontwikkelingen in het jaar 2016. Tevens geeft het jaarverslag inzage in de financiële positie en in de resultaten van het pensioenfonds.

Het jaar 2016 kende veel veranderingen door gewijzigde marktomstandigheden, maar ook veranderingen in het landschap van de pensioenuitvoering.

Om haar uitvoeringskosten beheersbaar te houden en/of te verlagen en naar aanleiding van de ontevredenheid over de dienstverlening en kostenniveau bij Syntrus Achmea Pensioenbeheer (SAPB) heeft het bestuur eind 2015 besloten om een onderzoek te doen naar de mogelijkheden naar een nieuwe pensioenuitvoeringsorganisatie/consolidatie van het pensioenfonds.

Begin november 2016 heeft de huidige pensioenuitvoeringsorganisatie Syntrus Achmea Pensioenbeheer (SAPB) besloten om de dienstverlening voor alle bedrijfstakpensioenfondsen (BPF-en) af te bouwen en deze per 1 januari 2019 af te ronden. In het bijzonder betekent dit voor het pensioenfonds dat SAPB per 1 januari 2018 haar dienstverlening aan ons fonds wil beëindigen. Het bestuur heeft zich de afgelopen periode veelvuldig bezig gehouden met deze ontwikkeling en heeft hierop geanticipeerd om zo de mogelijke impact en risico's van dit besluit voor het pensioenfonds en haar deelnemers tot een minimum te beperken. Na een intensief traject in 2016 zal het bestuur in 2017 een besluit nemen met betrekking tot de overstap naar de nieuwe pensioenuitvoeringsorganisatie per 1 januari 2018.

In de eerste helft van 2017 zal het bestuur alle belanghebbenden informeren over haar besluitvorming en zal ervoor zorgen de overgang naar een nieuwe pensioenuitvoeringsorganisatie zo soepel mogelijk verloopt.

Per 1 januari 2016 was er geen ruimte om de pensioenen te verhogen. Op basis van de beleidsdekkingsgraad per eind oktober 2015 (105,1%) en de regels ten aanzien van voorwaardelijke toeslagverlening is besloten om per 1 januari 2016 niet tot toeslagverlening over te gaan. Dit is conform het toeslagbeleid en de herstelplanmaatregelen.

Door een oplopende marktrente steeg in de laatste maanden van 2016 de dekkingsgraad. Ondanks oplopende marktrente is de financiële situatie van het fonds in 2016 verslechterd. Het pensioenfonds heeft het jaar afgesloten met een actuele dekkingsgraad op basis van DNB RTS van 98,4% en een beleidsdekkingsgraad van 94,6%. Daarmee kwam de dekkingsgraad ruim boven het kritische niveau van 92%. In 2017 hoeft het fonds de pensioenen niet te verlagen. Maar de compensatie voor inflatie van pensioen zit er de komende jaren niet in. Vanaf 1 januari 2015 wordt als gevolg van de nieuwe wetgeving (nFTK) gemeten of een pensioenfonds niet langer dan vijf achtereenvolgende jaren in onderdekking is. Als de beleidsdekkingsgraad na inwerkingtreding van deze wetgeving naar verwachting niet binnen tien jaar het Vereist Eigen Vermogen (VEV) van 115,2% bereikt of als de beleidsdekkingsgraad gedurende vijf achtereenvolgende jaren lager is dan het Minimaal Vereist Eigen Vermogen (MVEV) van 104,5%, dan moeten de pensioenen onvoorwaardelijk worden verlaagd. De onvoorwaardelijke verlagingen die hiermee gepaard gaan, mogen over een periode van tien jaar worden uitgesmeerd.

In 2016 is een beleggingsrendement van 9,2% behaald. De z-score is in 2016 uitgekomen op 0,23. De performancetoets over de periode tot en met december 2016 komt uit op 0,58. Daarmee blijft de performancetoets net als voorgaande jaren boven het minimaal vereiste minimum.

Het bestuur bedankt iedereen die in het verslagjaar heeft bijgedragen aan het goed functioneren van het pensioenfonds.

De Meern, 16 juni 2017

Namens het bestuur van de Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw

---

De heer P.M. Schuil
Voorzitter

De heer S.M.J. Custers
Secretaris

B KERNCIJFERS

Meerjarenoverzichten¹

Pensioenregeling

(Bedragen x EURO 1)	2016		2015		2014		2013		2012
Franchise	14.584		14.234		14.133		13.900		15.119
Maximum Pensioengrondslag	38.179		37.742		37.281		36.953		34.945
Premiepercentage	HVI*	JB*	HVI*	JB*	HVI*	JB*	HVI	JB	HVI
Werkgever	12,15	11,15	11,75	11,50	11,75	11,50	11,75	11,50	12,50
Werknemer	12,15	11,15	11,75	10,50	11,75	10,50	11,75	10,50	12,50

* HVI: Houtverwerkende industrie; JB: Jachtbouw

Toeslagverlening*

	2016	2015	2014	2013	2012
Actieven	0%	1,00%	0%	0%	0%
Inactieven	0%	0,50%	0%	0%	0%

* Toeslagverlening per 1 januari van het jaar; per 1 januari 2017 is niet tot toeslagverlening overgegaan, zie financiële paragraaf.

Ontwikkelingen van het deelnemersbestand:

Deelnemers, gewezen deelnemers, gepensioneerden en aangesloten ondernemingen pensioenregeling

	31-12-2016		31-12-2015		31-12-2014		31-12-2013		31-12-2012	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Deelnemers	4.763	24,6	4.579	24,9	4.414	24,6	4.331	24,3	3.377	20,3
Arbeidsongeschikten	251	1,3	242	1,3	256	1,4	264	1,5	280	1,7
Gewezen deelnemers	11.481	59,4	10.672	58,2	10.451	58,2	10.484	58,7	10.240	61,6
Gepensioneerden	2.839	14,7	2.853	15,6	2.836	15,8	2.774	15,5	2.727	16,4
Totaal	19.334	100,0	18.346	100,0	17.957	100,0	17.853	100,0	16.624	100,0
Aangesloten Ondernemingen		770*		740		697		706		442

* Op 1 maart 2017 waren er 770 ondernemingen aangesloten per 31-12-2016, daarvan hebben er 317 (2015: 311) geen werknemers in dienst.

¹ De cijfers vanaf 2013 in de meerjarenoverzichten worden beïnvloed door de samenvoeging met BPF Jachtbouw per 01-01-2013.

Mutatieoverzicht deelnemers boekjaar

	Deelnemers	Gewezen deelnemers	Arbeidsongeschikte deelnemers	Gepensioneerden	Subtotaal	Gepensioneerden zonder uitkering	Totaal
Stand per 1 januari 2016	4.579	10.672	242	2.853	18.346	950	19.296
Hertoetreding	80	-80	0	0	0	0	0
Uit dienst	-540	540	0	0	0	0	0
Arbeidsongeschiktheid	-6	-24	30	0	0	0	0
Revalidering	1	13	-14	0	0	0	0
Pensionering	-47	-137	-11	126	-69	69	0
Toetreding	662	242	0	149	1.053	2	1.055
Overlijden	-8	-48	-3	-150	-209	-9	-218
Waardeoverdracht	0	-5	0	0	-5	0	-5
Afkoop emigratie / klein pensioen	-3	-255	0	-91	-349	-26	-375
Beëindiging tijdelijke uitkering	0	0	0	-4	-4	0	-4
Overige oorzaken	45	563	7	-44	571	-291	280
Stand per 31-12-2016	4.763	11.481	251	2.839	19.334	695	20.029

In paragraaf Actuariële analyse van het jaarverslag treft u het mutatieoverzicht met betrekking tot de voorziening.

Ontwikkelingen van de financiële situatie:

Premiebaten, pensioenuitkeringen en saldo waardeoverdrachten

(Bedragen x EURO 1.000)	2016	2015	2014	2013	2012
Feitelijke premie	18.588	17.756	16.596	17.213	13.561
Feitelijke premie (exclusief premie overgangsregeling)	17.385	16.791	15.856	16.446	12.833
Zuivere kostendekkende premie	21.525	17.102	14.757	16.897	12.605
Gedempte kostendekkende premie	17.234	14.648	14.346	14.885	10.482
Pensioenuitkeringen	7.110	6.670	6.956	7.586	11.668
waarvan periodieke uitkeringen:	6.762	6.473	6.489	6.554	6.855
waarvan afkopen:	348	197	467	1.032	4.813
Saldo waardeoverdrachten	-244	31	-46	-22	-17

* De feitelijke premie is inclusief de in rekening gebrachte VPL-premie.

Het bedrag van de VPL-premie in 2016 bedraagt € 1.203 (2015: € 965).

Voorzieningen, stichtingskapitaal en reserves, belegd vermogen

(Bedragen x EURO 1.000)	31-12-2016	31-12-2015	31-12-2014	31-12-2013	31-12-2012
Voorzieningen	512.152	453.764	410.274	329.950	337.745
Rekenrente *	1,4%	1,8%	2,0%	2,9%	2,6%
Algemene reserve	-7.991	1.618	45.194	14.375	16.071
Beleggingen	516.803	478.689	519.221	382.273	388.151
Overige activa (Liquide middelen)	936	1.087	645	424	5.336
Langlopende schuld VPL **	-5.199	-4.048	-3.069	-2.380	-3.020
Saldo overige activa en passiva	-8.379	-20.346	-61.329	-35.992	-36.651
Totaal pensioenvermogen	504.161	455.382	455.468	344.325	353.816

* Betreft de bij de duration van de verplichtingen behorende rente uit de rentetermijnstructuur.

** Tot boekjaar 2013 werden de nog niet aangewende middelen uit hoofde van VPL verantwoord als bestemmingsreserve. Omwille van de vergelijkbaarheid zijn deze cijfers aangepast en verantwoord als langlopende schuld.

Dekkingsgraad

(In procenten)	31-12-2016	31-12-2015	31-12-2014	31-12-2013	31-12-2012
Aanwezige dekkingsgraad	98,4	100,4	111,0	104,4	104,8
Beleidsdekkingsgraad*	94,6	103,4	111,0	104,4	104,8
Vereiste dekkingsgraad	115,2	115,9	108,0	107,7	107,1
Reële dekkingsgraad*	76,3	82,8	-	-	-

Dit betreft de aanwezige en vereiste dekkingsgraad volgens het in de Pensioenwet opgenomen Financiële Toetsingskader Pensioenfondsen (gebaseerd op de actuele rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB). De dekkingsgraad is als volgt berekend: (Totale activa -/- schulden) / Technische voorzieningen * 100.

* Tot en met 2014 is de aanwezige dekkingsgraad bepalend voor de financiële positie van het fonds. Vanaf 2015 wordt de financiële positie bepaald op basis van de beleidsdekkingsgraad. Ook de reële dekkingsgraad is vanaf 2015 opgenomen in dit overzicht.

Ontwikkelingen van vermogensbeheer:**Verdeling beleggingsportefeuille**

Verdeling beleggingsportefeuille (Bedragen x EURO 1.000)	31-12-2016		31-12-2015		31-12-2014		31-12-2013		31-12-2012	
Portefeuille	Bedrag	%	Bedrag	%	Bedrag	%	Bedrag	%	Bedrag	%
Vastgoedbeleggingen	25.706	5,0	22.247	4,6	11.916	2,3	11.867	3,1	11.461	3,0
Aandelen	96.269	18,6	75.387	15,7	49.589	9,6	31.598	8,3	30.009	7,7
Vastrentende waarden	349.501	67,6	338.460	70,8	339.480	65,4	295.873	77,4	285.146	73,5
Derivaten	26.278	5,1	25.246	5,3	105.102	20,2	31.917	8,3	54.000	13,9
Overige beleggingen	19.049	3,7	17.349	3,6	13.134	2,5	11.018	2,9	7.535	1,9
Totaal belegd vermogen	516.803	100,0	478.689	100,0	519.221	100,0	382.273	100,0	388.151	100,0

De waarde van het Liability Overlay Fund (LOF) is per balansdatum €50.967.

De negatieve derivaten zijn opgenomen onder de schulden ad €11.683.

Beleggingsopbrengsten en kosten vermogensbeheer

(Bedragen x EURO 1.000)	2016	2015	2014	2013	2012
Directe opbrengsten	1.254	1.658	1.242	1.136	-1.377
Indirecte opbrengsten	40.608	-9.558	104.834	-17.600	46.635
Kosten vermogensbeheer *	-1.332	-1.599	-1.293	-1.058	-824
Totaal	40.530**	-9.499**	104.783**	-17.522**	44.434

* Dit zijn de directe kosten van vermogensbeheer.

** Inclusief de beleggingsopbrengsten die zijn toegerekend aan de VPL-regeling (2016: € 308; 2015: € 33)

Beleggingsrendement

(In procenten)	2016	2015	2014	2013	2012
Totaal rendement exclusief overlay portefeuille	7,0%	1,0%	25,2	2,3	11,2
Inclusief overlay portefeuille	9,2%	- 1,6%	30,7	-4,6	14,5
z-score	0,23	0,11	0,17	0,36	0,42
Performancetoets:	0,58	0,69	0,78	2,37	1,28

De z-score en de performancetoets zijn berekend exclusief het rendement op de overlay portefeuille.

Kosten pensioenbeheer en vermogensbeheer

	2016	2015	2014	2013	2012
Kosten vermogensbeheer als percentage van het gemiddeld belegd vermogen	0,56%	0,57%	0,54%	0,47%	0,49%
Kosten pensioenbeheer in euro's per deelnemer en pensioengerechtigde*	€ 239,53	€ 251,76	€ 231,41	€ 212,92	€ 251,73

Een toelichting bij deze cijfers treft u in paragraaf uitvoeringskosten aan.

* Per 1 januari 2015 is de btw-koepelvrijstelling voor pensioenadministratie en vermogensbeheer afgeschaft. De beëindiging van de koepelvrijstelling heeft geleid tot kostenverhoging.

C KARAKTERISTIEKEN VAN HET FONDS

KARAKTERISTIEKEN VAN HET FONDS

Profiel

Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw (PHJ) is statutair gevestigd en kantoorhoudend te De Meern. Het pensioenfonds is ingeschreven in het handelsregister bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41145265. De laatste statutenwijziging was op 19 december 2014. Het pensioenfonds is aangesloten bij de Pensioenfederatie, de belangenorganisatie voor pensioenfonds.

Het doel van het pensioenfonds is om nu en in de toekomst uitkeringen te verstrekken aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom, overlijden en arbeidsongeschiktheid. Om dit doel te realiseren worden in overeenstemming met de statuten en het pensioenreglement premies geïnd bij de aangesloten ondernemingen en worden de verkregen middelen beheerd en belegd.

Missie, visie en strategie

Het bestuur heeft tijdens een in juli 2016 gehouden sessie haar missie, visie en strategie inclusief uitbreiding ten aanzien van risicohouding, haalbaarheidstoets, strategisch beleggingsbeleid en beleggingsplan en beleggingsrichtlijnen besproken. Na aanvullingen op de omschrijving heeft het bestuur de missie, visie en strategie in haar vergadering van september 2016 opnieuw vastgesteld. Dit heeft geleid tot onderstaande formulering.

Doelstelling

PHJ voert de pensioenvoorzieningen uit in opdracht van cao-partijen. PHJ heeft ten doel het treffen van pensioenvoorzieningen en het verstrekken van uitkeringen voor de deelnemers en gewezen deelnemers en hun nagelaten betrekkingen ter zake van ouderdom, arbeidsongeschiktheid en/of overlijden.

Missie

PHJ toetst de pensioenafspraken, zoals vastgelegd in de bedrijfstakuitvoeringsovereenkomst (BUO), op financiële haalbaarheid en uitvoerbaarheid. Uitgangspunt hiervoor is de door het bestuur, na overleg met de sociale partners en de fondsorganen, vastgestelde risicohouding, die voldoet aan het prudent person beginsel.

Visie

PHJ wil een goed functionerend en financieel robuust pensioenfonds zijn met evenwichtige belangenbehartiging voor alle groepen deelnemers. PHJ is transparant en open in communicatie, gericht op realistische pensioenverwachtingen bij de deelnemers. PHJ neemt zijn verantwoordelijkheid hierin, naast de eigen verantwoordelijkheid van de deelnemers.

De ontwikkelingen in de aangesloten sectoren, en in het Nederlandse pensioenlandschap maken PHJ alert op haar toekomst. Behoud van kwaliteit en kostenefficiënte uitvoering van het aan de deelnemers toegezegde pensioen is primair; beheerste groei met qua inhoud en achtergrond passende pensioenregelingen secundair.

Strategie

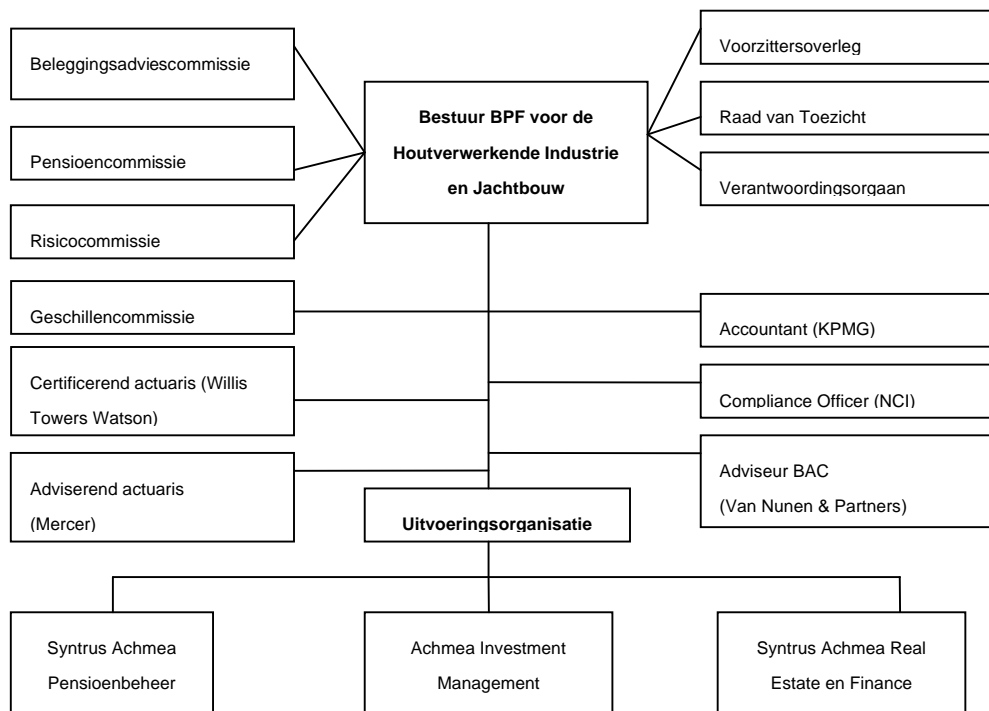
De pensioengelden worden op een solide wijze beheerd. Er wordt gestreefd naar een pensioenresultaat voor alle groepen deelnemers binnen de door het bestuur, na overleg met de sociale partners en fondsorganen, vastgestelde risicohouding. Het nemen van risico's doet PHJ op een verantwoorde wijze. De risicohouding wordt getoetst middels haalbaarheidstoetsen en op een kostenefficiënte wijze vertaald naar een strategisch beleggingsbeleid, dat wordt vastgelegd in een beleggingsplan en beleggingsrichtlijnen.

PHJ voert een actief beleid om de basis onder de door haar gevoerde pensioenregeling(en) te verbreden. Hiertoe zijn door het bestuur (kwetsbaarheids- en houdbaarheids-) analyses en marktverkenningen uitgevoerd.

Organisatie van PHJ

Verdeling van taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden

In het vervolg van dit hoofdstuk beschrijven wij de huidige organisatie van ons fonds aan de hand van het onderstaande schema

Het bestuur

Onderstaande organisaties dragen voor benoeming de leden van het bestuur en van het verantwoordingsorgaan voor:

- 1) de Nederlandse Emballage- en Palletindustrie Vereniging en de Nederlandse Vereniging van Klompenfabrikanten
- 2) Dutchman, Nederlandse branchevereniging
- 3) FNV
- 4) CNV Vakmensen
- 5) Hiswa Vereniging

Het bestuur is verantwoordelijk voor het beheer van het fonds en het uitvoeren van de door de werkgever toegezegde pensioenregeling, waaronder het doen van pensioenuitkeringen aan gepensioneerden en rechthebbende nabestaanden. Onderdeel van deze verantwoordelijkheid is het inrichten en uitvoeren van interne controlemaatregelen gericht op de juiste en volledige registratie van de gegevens van het fonds.

Het bestuur heeft bevoegdheden krachtens de statuten en reglementen van het fonds, alsmede de hiermee verbonden uitvoeringsbesluiten en uitvoeringsovereenkomst, tot het verrichten van betalingen en het aangaan van contractuele verplichtingen met derden.

Samenstelling van het bestuur

Het bestuur van het pensioenfonds bestaat uit acht leden, daarvan zijn er vier benoemd namens werkgevers, drie namens werknemers en één namens pensioengerechtigden. De bestuursleden van werkgeverszijde en van werknemerszijde worden voorgedragen door de werkgeversverenigingen c.q. door werknemersverenigingen in de sectoren.

De leden namens pensioengerechtigden in het verantwoordingsorgaan worden via verkiezingen geselecteerd en dragen één bestuurder namens de pensioengerechtigden voor.

De leden van het bestuur worden door het bestuur benoemd voor vier jaar. Na afloop van deze periode zijn zij opnieuw benoembaar. Elk bestuurslid kan maximaal tweemaal herbenoemd worden. Aan het eind van het verslagjaar was de samenstelling van het bestuur als volgt:

Leden werkgevers	Benoeming	Benoemd tot	Geboortejaar	Voorgedragen door
De heer P.M. Schuil	26 november 2014	26 november 2018	1961	2
De heer mr. A.J.M. Ceelaert	20 november 2015	20 november 2019	1958	1 en 2
De heer J.J. van den Heuvel	20 maart 2015	20 maart 2019	1966	5
De heer F.F. Faber	1 januari 2016	1 januari 2020	1952	1

Leden werknemers	Benoeming	Benoemd tot	Geboortejaar	Voorgedragen door
De heer H. Roeten	28 maart 2016	28 maart 2020	1961	4
Mevrouw M.A. Blomberg	12 september 2014	12 september 2018	1963	3
De heer W.J. van Houwelingen	21 februari 2014	21 februari 2018	1960	3

Lid pensioengerechtigden	Benoeming	Benoemd tot	Geboortejaar	Voorgedragen door
De heer S.M.J. Custers	10 februari 2015	10 februari 2019	1954	Op voordracht VO

In 2016 was de heer S.M.J. Custers voorzitter van het pensioenfonds en de heer P.M. Schuil secretaris van het pensioenfonds.

Op 1 januari 2016 liep de zittingstermijn van de heer F.F. Faber namens de werkgeversvereniging Nederlandse Emballage en Palletindustrie af. De heer Faber is voor het eerst benoemd in 2009 en derhalve herbenoemd voor een periode van 4 jaar.

De zittingstermijn van de heer H. Roeten liep op 28 maart 2016 af. De heer Roeten is herbenoemd voor een periode van vier jaar als bestuurslid namens CNV Vakmensen.

Bestuurlijke commissies

In verband met toenemende complexiteit werkt het pensioenfonds met een aantal bestuurlijke commissies. De commissies doen voorbereidend werk zodat het bestuur een afgewogen besluit kan nemen. De afzonderlijke commissies kunnen in de voorbereidingsfase dieper ingaan op de achtergronden en consequenties van de door het bestuur te nemen beleidsbeslissingen. Bij alle commissievergaderingen is een afvaardiging van Syntrus Achmea aanwezig. De leden van een bestuurlijke commissie kunnen zich tevens laten bijstaan door externe deskundigen.

In 2016 waren de volgende bestuurlijke commissies werkzaam:

Voorzittersoverleg

Het voorzittersoverleg wordt gevormd door de voorzitters, in het verslagjaar de heer P.M. Schuil en de heer S.M.J. Custers. Het voorzittersoverleg heeft in 2016 tienmaal vergaderd. Het voorzittersoverleg doet voorbereidend werk in diverse algemene kwesties waarover het bestuur een besluit moet nemen, en adviseert het bestuur over pensioenzaken. Het voorzittersoverleg bespreekt daarnaast procesmatig de onderwerpen voor de bestuursvergaderingen vooraf met de pensioenuitvoerder. Hiermee wordt de effectiviteit en de slagkracht van de bestuursvergaderingen groter. De voorzitters brengen advies uit aan het bestuur. Het bestuur neemt de beslissingen over het beleid. In 2016 hebben de voorzitters veelvuldig overleg gevoerd met de directie van Syntrus Achmea Pensioenbeheer over de dienstverlening.

Beleggingsadviescommissie

De beleggingsadviescommissie (BAC) bestaat in 2016 uit de heren P.M. Schuil, W.J. van Houwelingen en F.F. Faber. De heer F.F. Faber is in 2015 voorgedragen voor benoeming als lid van de commissie. DNB heeft de toetsing uitgevoerd en heeft op 18 maart 2016 ingestemd met de voorgenomen benoeming van de heer Faber als lid van de BAC.

De BAC heeft het afgelopen jaar vijfmaal vergaderd. De commissie adviseert en ondersteunt het bestuur van het pensioenfonds bij het financiële management. De leden van de BAC werden in 2016 bijgestaan door een onafhankelijke deskundige, de heer A.M. van Nunen, directeur/eigenaar van Van Nunen & Partners. De BAC bespreekt het strategisch beleggingsbeleid in de vorm van het beleggingsplan. Specifiek worden de rendementen en de risico's van beleggingen besproken. In 2016 is veel aandacht besteed aan onder andere factorbeleggen, de kosten van het vermogensbeheer, verantwoord beleggen en risicomangement. In 2017 is het contract met de vermogensbeheerder Achmea IM met één jaar verlengd.

De BAC brengt verslag en advies uit aan het bestuur. Het bestuur neemt de beslissingen over het beleggingsbeleid.

Pensioencommissie

De pensioencommissie bestond aan het eind van het verslagjaar uit mevrouw M.A. Blomberg en de heren mr. A.J.M. Ceelaert en J.J. van den Heuvel. De commissie heeft in 2016 viermaal vergaderd. De pensioencommissie heeft taken met betrekking tot communicatie, aansluiting en wijzigingen pensioenregeling:

- De commissie draagt zorg voor een adequaat communicatiebeleid en bespreekt onder meer het strategisch communicatiebeleid, het communicatiejaarplan, de communicatiebegroting, het UPO, de voorwaardelijkheidsverklaring en de nieuwsbrieven. In 2016 hebben daarnaast de Wet Pensioencommunicatie, het pensioen 1-2-3, het risicomangement, het verkorte jaarverslag en het websitebezoek op de agenda gestaan.
- De commissie kan op verzoek en op eigen initiatief een besluit nemen inzake het aansluiten van een werkgever bij het fonds. De voornaamste taak met betrekking tot aansluiting is het bespreken van knelpunten in de verplichtstelling, het adviseren van beleid rondom het aansluiten van werkgevers en het monitoren van de aansluitingsprocedure door de administrateur. Daarnaast onderhoudt de commissie de relatie met de contactpersonen bij de Sociaal Fondsen. Deze contactpersonen worden uitgenodigd om als toehoorder bij de commissievergaderingen aanwezig te zijn. Voor het aansluiten van werkgevers heeft het bestuur mandaat gegeven aan de commissie om beslissingen te nemen.
- De commissie adviseert het bestuur inzake wijzigingen van het pensioenreglement.

De commissie brengt verslag en advies uit aan het bestuur. Het bestuur neemt de beslissingen over het communicatie-, aansluitings- en pensioenbeleid.

Risicocommissie

De Risicocommissie bestond in 2016 uit de heren F.F. Faber, H. Roeten en W.J. van Houwelingen. De commissie heeft in 2016 zesmaal vergaderd. De risicocommissie heeft taken met betrekking tot risicobeheersing, jaarwerk en administratieve organisatie:

- De commissie is verantwoordelijk voor de bewaking van het integrale risicomangement van het pensioenfonds. Het in beeld brengen van de risico's waaraan het fonds wordt blootgesteld in de sfeer van beleggingsrisico's, uitbestedingsrisico's, operationele risico's en integriteitsrisico's en van de wijze waarop deze risico's worden bewaakt en gemeten. De verschillende risico's zijn over de commissies verdeeld en iedere commissie heeft input geleverd voor de inrichting van het risicomangementprogramma. Het bestuur neemt de beslissingen over het risicobeleid.
- De commissie begeleidt het jaarwerk en beoordeelt het functioneren van de externe accountant, de externe actuaaris en de administrateur. Tevens monitort de commissie de begroting van het pensioenfonds en de DVO-rapportage van de administrateur.

De commissie brengt verslag en advies uit aan het bestuur. Het bestuur neemt de beslissingen.

Bestuurlijke werkgroepen

Het bestuur richt een werkgroep in wanneer er tijdelijke projecten zijn die niet passen onder één van de bestaande commissies. In 2016 was één werkgroep actief.

Stuurgroep Toekomst/Transitie

Het bestuur heeft eind november 2015 een stuurgroep Toekomst aangesteld bestaande uit de heren P.M. Schuil, H. Roeten en J.J. Van den Heuvel. De leden van de stuurgroep zijn naast het begeleiden van het traject tevens de gesprekspartners richting eventuele kandidaten voor een mogelijke transitie. De stuurgroep hanteert als basis het startdocument met daarin de door het bestuur vastgestelde uitgangspunten, welke gebruikt zijn in de transitiegesprekken. De stuurgroep heeft periodiek sociale partners en de fondsorganen over het proces geïnformeerd. Na een intensief traject in 2016 zal het bestuur in 2017 een besluit nemen met betrekking tot de mogelijke overstap naar de nieuwe pensioenuitvoeringsorganisatie per 1 januari 2018.

Raad van Toezicht

Het intern toezicht wordt vanaf 1 juli 2014 uitgeoefend door de Raad van Toezicht. Dit intern toezichtorgaan heeft als taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. Het orgaan onderhoudt een actieve dialoog met het bestuur. Het is belast met het toezien op een adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. De Raad van Toezicht legt verantwoording af over de uitvoering van de taken aan het verantwoordingsorgaan. Het interne toezicht betreft in zijn toezicht de naleving door het fonds van normen in de Code Pensioenfondsen. De Raad van Toezicht doet in hoofdstuk D verslag van zijn bevindingen in dit jaarverslag. Aan het eind van het verslagjaar was de samenstelling van de Raad van Toezicht als volgt:

Leden	Benoemd tot	Geboortjaar
De heer J.W.G. van Oostveen (voorzitter)	1 juli 2018	1961
Mevrouw H.W.L.A. de Lange	1 juli 2017	1969
De heer R.C. Labadie	1 juli 2020	1952

Het Verantwoordingsorgaan

Het bestuur legt verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan over het beleid en de wijze waarop het is uitgevoerd. Daarnaast heeft het Verantwoordingsorgaan de bevoegdheid om een oordeel te geven over het handelen van het bestuur, over het door het bestuur uitgevoerde beleid en over beleidskeuzes voor de toekomst. Het Verantwoordingsorgaan baseert zijn oordeel op het jaarverslag van het fonds, de jaarrekening, de bevindingen van de Raad van Toezicht en overige informatie.

Adviesrecht

Het bestuur stelt het Verantwoordingsorgaan in de gelegenheid advies uit te brengen over elk voorgenomen besluit dat betrekking heeft op:

- a. het beleid inzake beloningen;
- b. de vorm en inrichting van het intern toezicht;
- c. de profielschets voor leden van de Raad van Toezicht;
- d. het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillenprocedure;
- e. het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid;
- f. het wijzigen van het reglement van het verantwoordingsorgaan;
- g. het vaststellen en wijzigen van het toeslagbeleid, dan wel het verlenen van toeslagen;
- h. vermindering van de verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten;
- i. gehele of gedeeltelijke overdracht van de verplichtingen van het fonds of de overname van verplichtingen door het fonds;
- j. liquidatie, fusie of splitsing van het fonds;

- k. het sluiten, wijzigen of beëindigen van een uitvoeringsovereenkomst; en
- l. de samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de premiecomponenten.

Het Verantwoordingsorgaan heeft in 2016 vier keer vergaderd, waarvan twee keer met de voorzitters van het bestuur en de Raad van Toezicht.

Samenstelling

Het verantwoordingsorgaan bestaat uit 8 leden: 3 leden namens werknemers, 2 leden namens pensioengerechtigden en 3 leden namens werkgevers. Aan het eind van het verslagjaar was de samenstelling van het verantwoordingsorgaan als volgt:

Leden namens werknemers	Organisatie	Benoemd tot	Geboortejaar
De heer G. den Hartog	3	01-07-2018	1962
De heer S. van Dijk	3	01-07-2018	1961
De heer A. Kruithof	3	01-07-2018	1959

Leden namens pensioengerechtigden	Organisatie	Benoemd tot	Geboortejaar
De heer J. Neessen		01-07-2018	1942
De heer T. Grovenstein		01-07-2018	1943

Leden namens werkgevers	Organisatie	Benoemd tot	Geboortejaar
De heer A.G.H. Leenders	2	01-07-2018	1963
De heer A. Pastor	5	01-07-2018	1963
De heer R.A.M. van Hoesel (voorzitter)	1	01-07-2018	1954

Het oordeel van het VO wordt, samen met de reactie van het bestuur daarop, in het jaarverslag opgenomen. Voor het verslag van het verantwoordingsorgaan verwijzen wij u naar paragraaf D van dit jaarverslag.

Externe deskundigen

Naast deze interne organen kent het fonds ook externe deskundigen.

- De certificerend actuaris rapporteert jaarlijks over de financiële positie van het fonds en geeft een actuariële verklaring af.
- De adviserend actuaris adviseert het bestuur gevraagd en ongevraagd over relevante onderwerpen zoals de in de reglementen gebruikte berekenings- en omrekeningsfactoren en voert ook alle actuariële berekeningen uit.
- De externe onafhankelijke accountant controleert de jaarrekening en de verslagstaten ten behoeve van de toezichthouder. Hij rapporteert aan het bestuur in de vorm van een controleverklaring bij de jaarrekening en een accountantsverslag. Hierin wordt melding gemaakt van zijn eventuele opmerkingen en aanbevelingen omtrent de administratieve organisatie en interne controle van het fonds.

Externe partijen

Het pensioenfonds werkt samen met de volgende externe partijen.

Pensioenbeheer

Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.

Vermogensbeheer

Achmea Investment Management B.V.

Vastgoedbeheer

Syntrus Achmea Real Estate & Finance B.V.

Adviserend actuaris

De heer drs. S. Keijmel AAG, Mercer (Nederland) B.V. te Rotterdam

Certificerend actuaris

De heer drs. Y. Hauet AAG RBA, Sprenkels & Verschuren B.V. te Amsterdam (tot 2016)

De heer R.T. Schilder Willis Towers Watson te Amstelveen (vanaf 2017)

Accountant

De heer drs. F.M. van den Wildenberg RA, KPMG Accountants N.V. te Amstelveen

Compliance officer

De heer A. De Jong, Nederlands Compliance Instituut B.V. te Capelle aan den IJssel

Adviseur beleggingsadviescommissie

De heer A.M. van Nunen, directeur/eigenaar Van Nunen & Partners B.V. te Alphen

**D VERSLAG VAN INTERN TOEZICHT EN HET
VERANTWOORDINGSORGAAN**

VERSLAG VAN DE RAAD VAN TOEZICHT

Inleiding

De raad van toezicht van Stichting Bedrijfstakpensioenfondsen voor de Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw (PHJ) is benoemd per 1 juli 2014. In dit verslag spreekt de raad van toezicht haar oordeel uit over het jaar 2016. De raad van toezicht heeft bij haar werkzaamheden de VITP-Toezichtcode toegepast.

Wijze van rapporteren

De Pensioenwet en de Code Pensioenfondsen vragen dat de raad van toezicht verantwoording aflegt aan verantwoordingsorgaan en werkgever(s) over uitvoering van taken en uitoefening van bevoegdheden alsmede een rapport van bevindingen opstelt bestemd voor bestuur en verantwoordingsorgaan. De verantwoording aan de werkgevers verloopt via de vertegenwoordiging van de werkgevers in het verantwoordingsorgaan.

Na overleg met het verantwoordingsorgaan en het bestuur, heeft de raad van toezicht over 2016 één rapport opgesteld waarin zowel bevindingen worden gerapporteerd als verantwoording wordt afgelegd.

Verantwoording raad van toezicht

De raad van toezicht heeft een aantal taken en bevoegdheden. De wettelijke taken omvatten ten minste:

- Toezicht op bestuursbeleid en algemene gang van zaken
- Toezicht op adequate risicobeheersing en op evenwichtige belangenafweging door het bestuur.
- Het verlenen van goedkeuring aan onder andere het verslag van het bestuur en de jaarrekening, het beloningsbeleid, de profielschets voor bestuurders en de toetsing van de benoeming van bestuursleden.

Daarnaast richt de raad van toezicht zich op het beoordelen van beleidsprocedures en -processen en de “checks en balances” binnen het fonds, het beoordelen van de wijze waarop het fonds wordt aangestuurd en het beoordelen van de wijze waarop door het bestuur wordt omgegaan met de risico's op de korte en langere termijn. Ook staat de raad van toezicht het bestuur met raad terzijde.

De raad van toezicht vergaderde in 2016 vijfmaal in combinatie met voorzittersoverleg en éénmaal met het gezamenlijke bestuur. Daarnaast vergaderde de raad van toezicht ook nog tweemaal in eigen kring. Verder was de raad van toezicht als toehoorder aanwezig bij een of meerdere vergaderingen van het bestuur, de risicocommissie, de pensioencommissie en de beleggingsadviescommissie. De raad van toezicht heeft in 2016 tweemaal met het verantwoordingsorgaan gesproken. Ook is er een bijeenkomst geweest met een vertegenwoordiger van de uitvoeringsorganisatie waar de raad van toezicht zich heeft laten informeren over het proces van risicobeheersing. Ook bij de Stuurgroep toekomst was de raad van toezicht een aantal malen aanwezig.

Verslag raad van toezicht 2016

De raad van toezicht constateert dat in 2016 de bestuurlijke besluitvormingsprocessen over het algemeen goed zijn verlopen. De uitbestedingsrelatie met de pensioenuitvoeringorganisatie heeft in 2016 een grote druk op de bestuurlijke processen gelegd. De raad is van mening dat het bestuur daardoor onevenredig veel aandacht en tijd heeft moeten besteden aan de continuïteit en kwaliteit van dienstverlening. De raad van toezicht heeft veel waardering voor de inzet van het bestuur en het dagelijks bestuur en de commissie toekomst in het bijzonder. Ondanks deze voor het bestuur lastige situatie is de raad van toezicht over het algemeen van mening dat het bestuurlijke proces toereikend is geweest.

Naast de lastige situatie bij de uitbesteding is ook de maatschappelijke en politieke discussie over pensioenen in volle hevigheid aan de gang. Binnen dat speelveld moet het bestuur zich sterk maken voor een goed pensioen. De raad van toezicht is bezorgd dat de aandacht voor de continuïteit ten koste kan gaan van de communicatie over de snelle wijzigingen die zich mogelijk gaan voltrekken in een nieuw pensioenstelsel.

Het bestuur heeft grotendeels uitvoering gegeven aan de aanbevelingen uit het rapport 2015, een aantal van de aanbevelingen komt in de aanbeveling 2016 terug.

Uitoefening van de bevoegdheden en goedkeuringsrechten

Aan de goedkeuring van de raad van toezicht zijn onderworpen de besluiten van het bestuur tot vaststelling van het jaarverslag en de jaarrekening, de profielschets bestuurders, het beloningsbeleid en overdracht van verplichtingen, liquidatie, fusie, en tenslotte splitsing en omzetting van het fonds in een andere rechtsvorm. De raad van toezicht heeft ook wettelijke bevoegdheden die verband houden met een situatie van disfunctioneren van het bestuur en bij een procedure tot benoeming van een nieuw bestuurslid. De raad van toezicht heeft aan de hand van door het bestuur voorgelegde verzoeken het volgende goedgekeurd of goetst en het bestuur van de goedkeuring of uitvoering van de toetsing in kennis gesteld.

- Goedkeuring van de jaarrekening 2016. De goedkeuring is het sluitstuk van een toezichtperiode. Deze goedkeuring is te bezien vanuit de taak en rol van toezicht op processen en transparantie in de verslaggeving. Daarnaast heeft de raad op een aantal specifieke toezichtcriteria goetst.

Bevindingen en aanbevelingen uit het rapport van de raad van toezicht

Over het algemeen is de raad van toezicht tevreden met het bestuurlijke proces en met de inspanningen van het bestuur. De raad van toezicht constateert dat in zijn algemeenheid de besluitvormingsprocessen in het bestuur in 2016 redelijk zijn verlopen. De raad van toezicht beveelt aan nog meer prioriteit en aandacht te schenken aan strategische vraagstukken waaronder de continuïteit en toekomststrategie van het fonds.

Pensioenbestuur

De raad van toezicht is van mening dat de kwaliteit van de dienstverlening en de continuïteit van de uitvoeringsorganisatie een zware wissel trekken op de dagelijkse gang van zaken. De raad van toezicht heeft veel waardering voor de inzet van het bestuur in die moeilijke situatie. De raad van toezicht is bezorgd dat gelet op de tijdsdruk en de noodzaak om op korte termijn tot oplossingen te komen het denken en werken aan de strategische toekomst te weinig aandacht krijgt.

Beleidsprocedures en kwaliteit besluitvorming

De raad van toezicht constateert dat de dynamiek in de bestuursvergaderingen is verbeterd. Naast deze verbetering zijn er ook aandachtspunten te herkennen. We vragen aandacht voor tijdige informatievoorziening en agendasetting. Ook de besluitvorming en de vastlegging daarvan kan nog worden verbeterd.

Checks en balances

Er zijn voldoende checks en balances binnen het fonds. Het gekozen bestuursmodel en de inrichting van het pensioenfondsbestuur, inclusief het gebruik van commissies, sluiten aan op aard en complexiteit van het fonds. Het samenspel van bestuur, commissies en externe partijen is voldoende.

Organisatie en uitbesteding

Het bestuur had in een vroegtijdig stadium aandacht voor continuïteit en kwaliteit van uitbesteding. Desondanks is het bestuur in de onaangename situatie terecht gekomen dat de uitbesteding en dienstverlening éézijdig werd opgezegd waardoor het bestuur gedwongen werd om naar een andere uitvoerder om te zien.

Risicomanagement

De raad van toezicht constateert met tevredenheid dat het bestuur en de risicocommissie met inzet door de uitvoeringsorganisatie veel aandacht hebben besteed aan de opzet van het integraal risicomanagement en het toepassen daarvan. Gelijktijdig moet de raad van toezicht constateren dat continuïteit zowel door de omvang als door de afhankelijkheid van een uitvoeringsorganisatie niet vanzelfsprekend is.

Communicatie

Het bestuur hecht er aan de deelnemers goed te informeren. De raad van toezicht adviseert het bestuur om voor het volgende communicatiejaarplan stil te staan bij de doelstellingen. Een aantal hiervan zijn nogal veelomvattend en abstract en daarmee lastig meetbaar. Pensioen^{1,2,3} is geïmplementeerd inclusief het op de site zetten van de pensioenvergelijker. In 2016 is het communicatieonderzoek onder deelnemers en werkgevers voorbereid dat in 2017 is gehouden.

Verantwoording en toezicht

Het bestuur voert de discussie over de toekomststrategie van het fonds. Het is daarbij van groot belang dat zowel de betrokkenheid en de relatie met het verantwoordingsorgaan optimaal is als dat alle partijen vroegtijdig worden meegenomen in de discussie.

Evenwichtige belangenafweging

In gesprekken met het bestuur neemt de raad van toezicht waar dat er aandacht is voor evenwichtige belangenafweging. Evenals vorig jaar bevelen we aan om de evenwichtige belangenafweging duidelijker vast te leggen in notulen en andere stukken.

Conclusie

De raad van toezicht is op basis van de hiervoor beschreven bevindingen van oordeel dat de beleidsafwegingen, de bestuurlijke procedures en de “checks en balances” voldoende zijn ontwikkeld en dat het fonds passend wordt bestuurd.

Daarnaast is de raad van oordeel dat het bestuur aandacht heeft voor de risico's, zowel op korte als op lange termijn en dat de belangen op evenwichtige wijze worden afgewogen bij de besluitvorming.

De raad ervaart de continuïteit door zowel de omvang als ook de beschikbare kwaliteit van dienstverlening van de pensioenadministratie niet als vanzelfsprekend. Aandacht voor de continuïteit op zowel korte als lange termijn is gewenst en de raad vraagt het bestuur een strategische discussie hierover te voeren.

Raad van toezicht

Jan Willem van Oostveen (voorzitter)

Henriëtte de Lange

Rob Labadie

Reactie bestuur

Het bestuur heeft kennis genomen van de conclusies en aanbevelingen die de raad van toezicht in haar verslag heeft opgenomen. Het bestuur is verheugd te vernemen dat naar oordeel van de raad van toezicht het fonds passend wordt aangestuurd en er verbeterlagen zijn gemaakt. Het bestuur herkent en onderschrijft de aanbevelingen uit het verslag over 2016 en tekent daarbij aan dat deze aanbevelingen na het transitie- en implementatieproces naar de nieuwe pensioenuitvoerder voortvarend zal worden aangepakt. Het bestuur bedankt de raad voor haar betrokken inzet bij het fonds.

VERSLAG VAN HET VERANTWOORDINGSORGAAN

Inleiding

Met ingang van 1 juli 2014 kent het fonds een nieuw verantwoordingsorgaan als gevolg van de Wet Versterking Bestuur Pensioenfondsen. Het verantwoordingsorgaan bestaat uit 8 leden: 3 leden namens werknemers, 2 leden namens pensioengerechtigden en 3 leden namens werkgevers. De taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van het verantwoordingsorgaan zijn vastgelegd in een afzonderlijk reglement.

Het bestuur legt verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan over het beleid en de wijze waarop het beleid is uitgevoerd. Het verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur, over het door het bestuur uitgevoerde beleid, alsmede over beleidskeuzes voor de toekomst. Het verantwoordingsorgaan baseert het oordeel op:

- het jaarverslag,
- de jaarrekening,
- het rapport van de raad van toezicht en
- overige verstrekte informatie, zoals besproken in de vergaderingen van het verantwoordingsorgaan gedurende 2016.

Voor het invullen van haar taak heeft het verantwoordingsorgaan in 2016 vier keer vergaderd, waarvan twee keer met de voorzitters van het bestuur en twee keer overleg gevoerd met de raad van toezicht. Tevens is de raad van toezicht geraadpleegd over dienst bevindingen.

Oordeel 2016

Taakuitoefening

Het verantwoordingsorgaan heeft de taak om advies uit te brengen over:

- het beleid inzake beloningen;
- de vorm en inrichting van het intern toezicht;
- de profielschets voor leden van de raad van toezicht;
- het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillenprocedure;
- het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid;
- het wijzigen van het reglement van het verantwoordingsorgaan;
- het vaststellen en wijzigen van het toeslagbeleid, dan wel het verlenen van toeslagen;
- vermindering van de verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten;
- gehele of gedeeltelijke overdracht van de verplichtingen van het fonds of de overname van verplichtingen door het fonds;
- liquidatie, fusie of splitsing van het fonds;
- het sluiten, wijzigen of beëindigen van een uitvoeringsovereenkomst; en
- de samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de premiecomponenten.

Vergaderingen in 2016

In 2016 is het verantwoordingsorgaan in totaal vier maal bij elkaar gekomen, waarvan twee maal met de voorzitters van het bestuur en de raad van toezicht.

In deze vergaderingen werd gesproken over het jaarverslag 2015 en onderwerpen die op de bestuursagenda stonden, waaronder de Prognosetafel AG2016 en het actualiseren van de overlevingsgrondslagen en correctiefactoren, de afstemming van de resultaten uit de haalbaarheidstoets en de toekomstvisie van het fonds. Andere onderwerpen waren:

- De communicatie en het communicatiejaarplan 2016;
- Het aanpassen/evalueren renteafdekking en beleggingsbeleid;
- Het uitvoeren van de haalbaarheidstoets;
- Het opstellen en indienen van het herstelplan;
- De aanpassing van fondsdocumenten;
- De toekomstverkenning van het pensioenfonds;
- De ontwikkelingen bij de pensioenuitvoeringsorganisatie SAPB;

- Het bespreken van de dienstverlening van SAPB.

Bevindingen

Het verantwoordingsorgaan heeft op grond van de gesprekken met het bestuur en de beoordeelde documentatie de volgende bevindingen over het verslagjaar 2016:

Communicatie

Het bestuur houdt de pensioengerechtigden, deelnemers en werkgevers via de nieuwsbrieven en nieuwsberichten op de website regelmatig op de hoogte over de ontwikkeling van de dekkingsgraad. Het communicatiebeleidsplan voor het jaar 2016 is door het bestuur ter advies voorgelegd aan het Verantwoordingsorgaan. Het Verantwoordingsorgaan heeft het bestuur positief geadviseerd.

Wetgeving en reglementen

In het verslagjaar zijn de reglementen en de ABTN als gevolg van de wettelijke ontwikkelingen aangepast. Het Verantwoordingsorgaan stelt vast dat deze aanpassingen juist zijn voorbereid en uitgevoerd.

Toeslagbeleid

De beleidsdekkingsgraad was eind oktober 2016 95,1%. Daarmee was de beleidsdekkingsgraad lager dan 110%. Het bestuur heeft moeten besluiten, conform het beleid van het fonds, geen toeslagen te verlenen op de pensioenrechten en -aanspraken van actieven en inactieven. Het verantwoordingsorgaan heeft daar positief over geadviseerd.

Beleggingsbeleid

Het Verantwoordingsorgaan heeft het beleggingsbeleid bekeken en beoordeeld. Het Verantwoordingsorgaan staat achter de keuzes van het bestuur.

Risicobeleid

Het pensioenfonds beschikt over een beleid Integraal RisicoManagement, waarin het risicomanagementbeleid is vastgelegd. Om nadere invulling te geven aan het beleid wordt jaarlijks een Jaarplan Integraal RisicoManagement opgesteld. Het Verantwoordingsorgaan is positief gestemd door het feit dat het bestuur actief op zoek is gegaan naar een beter integraal risicomanagement systeem om daarmee de interne risicobeheersing op een hoger plan te brengen.

Financiële positie van het pensioenfonds

Het Verantwoordingsorgaan is van mening dat de financiële positie van het pensioenfonds aan de hand van de geleverde documenten nauwlettend moet worden gemonitord.

Beloningsbeleid

Het bestuur heeft het VO in 2016 meegenomen bij de vaststelling van het beloningsbeleid voor 2017. Het verantwoordingsorgaan heeft daar positief over geadviseerd.

Oordeel

Op grond van het voorgaande is het verantwoordingsorgaan van oordeel dat:

- het bestuur voldoende informatie aan het verantwoordingsorgaan heeft verstrekt om zich een oordeel te vormen;
- het handelen van het bestuur in 2016 in overeenstemming is geweest met de statuten en reglementen;
- het bestuur in 2016 een consistent beleid heeft gevoerd, waarbij de belangen van alle betrokkenen afgewogen en geborgd zijn.

Aanbevelingen

Op grond van de bevindingen en het oordeel heeft het verantwoordingsorgaan de volgende aanbevelingen aan het bestuur: Het VO beveelt het bestuur aan om uiterlijk eind 2017 te komen met een concreet plan van aanpak voor opvolging van de bestuursleden. Tevens beveelt het VO het bestuur aan ondanks de transitie naar DL toch ook om in 2017 aandacht te besteden aan de consolidatie. Daarnaast vraagt het VO zich af waarom er geen passages over de consolidatie zijn opgenomen in het Bestuursverslag.

Het verantwoordingsorgaan is positief over de wijze van samenwerking met het bestuur en de raad van toezicht en de openheid waarmee de diverse zaken zijn besproken. Zij bedankt alle betrokkenen voor de prettige samenwerking in 2016.

De Meern, 15 juni 2017

Namens het verantwoordingsorgaan van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw

R. van Hoesel
Voorzitter

Reactie bestuur

Het bestuur spreekt allereerst zijn dank uit aan het verantwoordingsorgaan voor de bevindingen, het oordeel en de aanbevelingen. Het bestuur ervaaarde in 2016 een constructieve samenwerking met het VO. Het bestuur kan zich vinden in de in het verslag van het verantwoordingsorgaan genoemde punten en neemt de aanbevelingen van het VO ter harte.

E BESTUURSVERSLAG

GOVERNANCE

Bestuur

Bestuursvergaderingen

Het bestuur heeft in het verslagjaar 2016 negenmaal vergaderd. Belangrijke onderwerpen waren:

- Het afsluiten van nieuw contract met de vermogensbeheerder Achmea IM;
- De financiële ontwikkelingen en de financiële positie van het fonds;
- De vaststelling pensioenreglement 2016
- Het vaststellen van nieuwe overlevingsgrondslagen en correctiefactoren;
- De aanpassing beleggingsbeleid en renteafdekking;
- De uitvoering/monitoring risicomanagement;
- Het uitvoeren van de haalbaarheidstoets;
- Het opstellen en indienen van het herstelplan;
- De uitvoering van de zelfevaluatie;
- Het vaststellen van een communicatiejaarplan 2016;
- De aanpassing van overige fondsdocumenten;
- De ontwikkelingen bij de pensioenuitvoeringsorganisatie SAPB;
- Het bespreken van de dienstverlening van SAPB;
- De toekomst van het pensioenfonds.

Geschiktheid bestuurders

Het bestuur hecht er groot belang aan dat het pensioenfonds op deskundige wijze wordt bestuurd. Ook geeft het bestuur zich rekenschap van de eisen die de Pensioenwet, de Wet versterking bestuur pensioenfonds en de Beleidsregel geschiktheid 2012 stellen aan de geschiktheid van de bestuurders. Het bestuur van het pensioenfonds heeft een geschiktheidsplan waarin de kaders van het toetsen en bevorderen van de collectieve- en individuele geschiktheid van de bestuursleden zijn geschetst. Bij elke mutatie in het bestuur gaat het bestuur na of geschiktheid nog voldoende aanwezig is.

De leden van het bestuur volgen bijeenkomsten, seminars en opleidingen om het gewenste deskundigheidsniveau te behouden.

Zo zijn in het verslagjaar diverse bijeenkomsten van DNB, Syntrus Achmea en de Pensioenfederatie bezocht.

Het bestuur heeft haar geschiktheidsplan in oktober 2016 geactualiseerd.

Integere bedrijfsvoering

Artikel 143 van de Pensioenwet legt vast dat er een integere bedrijfsvoering moet zijn. De wijze waarop het bestuur een integere bedrijfsvoering realiseert is vastgelegd in de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota van het fonds.

Naleving wet- en regelgeving

Overeenkomstig artikel 96 van de Pensioenwet wordt vermeld dat:

- het pensioenfonds in het boekjaar 2016 geen dwangsommen en boetes zijn opgelegd;
- het pensioenfonds in het boekjaar 2016 geen aanwijzing als bedoeld in artikel 171 van de Pensioenwet is gegeven;
- in het boekjaar 2016 geen bewindvoerder als bedoeld in artikel 173 van de Pensioenwet is aangesteld.

Sinds 2016 geldt er een wettelijke meldplicht van een datalek in de zin van de Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp). Deze wet regelt de zorgvuldige omgang met persoonsgegevens. De Autoriteit Persoonsgegevens (AP) ziet toe op de 'meldplicht datalekken'. De nieuwe meldplicht houdt in dat er direct een melding gedaan moet worden bij de AP zodra er sprake is van een (ernstig) datalek. Ons fonds had in 2016 één keer te maken met datalekken welke gemeld zijn bij de AP. Het ging om een onjuiste adressering bij het verzenden van jaarpogaven van een aantal deelnemers. Het bestuur heeft de toezichthouders, de AFM en DNB ook op de hoogte gebracht van deze melding.

Verder is het bestuur geen overtredingen van wet- en regelgeving bekend.

Zelfevaluatie

Ieder bestuur van een pensioenfonds is verplicht tot een periodieke zelfevaluatie. Doel van de zelfevaluatie is de kwaliteit van het bestuur in stand te houden en waar mogelijk te verbeteren. Het bestuur heeft besloten dat de zelfevaluatie eenmaal per jaar plaatsvindt waarvan eens per twee jaar onder begeleiding van een externe. In het verslagjaar vond de zelfevaluatie in oktober 2016 onder begeleiding van SPO plaats.

De training voor de bestuurlijke zelfevaluatie die door SPO werd verzorgd bestond uit twee delen: ten eerste de competenties en ten tweede de drijfveren, teamrollen en teamdynamiek.

De resultaten van de zelfevaluatie tonen aan dat de bestuursleden *overall* goed scoren op de vijf hoofdcompetenties die in het geschiktheidsplan van DNB staan. Verder is het bruikbaar voor een stuk zelfinzicht.

Van de uitgevoerde zelfevaluatie is een verslag gemaakt waarin de uitkomsten en aandachtspunten zijn benoemd.

Gedragscode

Doel van deze gedragscode is het stellen van regels en richtlijnen teneinde belangenconflicten tussen het pensioenfonds en betrokkenen in privé te voorkomen. Daarnaast regelt de gedragscode hoe moet worden omgegaan met vertrouwelijke informatie van het pensioenfonds. De gedragscode bevordert de transparantie en zorgt ervoor dat alle betrokkenen, ook voor hun eigen bescherming, duidelijk weten wat wel en niet geoorloofd is. Elke betrokkene verklaart jaarlijks schriftelijk de gedragscode te zullen naleven. In 2016 hebben zich geen bijzondere omstandigheden of voorvallen voorgedaan.

Incidenten- en klokkenluidersregeling

Het bestuur vindt het belangrijk dat degenen die financieel afhankelijk zijn van het fonds, zonder gevaar voor hun positie kunnen rapporteren over onregelmatigheden binnen het pensioenfonds. Dit kan gaan om onregelmatigheden van algemene, operationele en financiële aard. Het bestuur heeft hiervoor een incidenten- en klokkenluidersregeling opgesteld. Bij de incidenten- en klokkenluidersregeling gaat het om het melden van een incident of een vermoeden van incident bij de onafhankelijke vertrouwenspersoon en onregelmatigheden van algemene, operationele en financiële aard.

Compliance over 2016

Inleiding

PHJ heeft Het Nederlands Compliance Instituut (NCI) aangewezen als externe compliance officer. Vanuit die functie is het NCI verantwoordelijk voor de uitoefening van het toezicht op compliance inclusief de naleving van de Gedragscode.

NCI heeft het toezicht op 30 maart 2017 afgerond over de periode 1 januari tot en met 31 december 2016.

Hierbij zijn geen overtredingen van de gedragscode geconstateerd. Onderstaand zijn bevindingen van de compliance officer opgenomen.

Gedragscode

Het fonds is verplicht een Gedragscode op te stellen en daarmee een aantal gedragsregels vast te stellen ten aanzien van compliance en integriteit. Daarnaast dienen er gedragsregels opgesteld te worden ten aanzien van belangenverstremgeling, marktmisbruik en de omgang met vertrouwelijke informatie.

De Pensioenfederatie heeft in 2015 en 2016 haar model Gedragscode op een aantal punten aangepast. Naar aanleiding van het aanpassen van de model Gedragscode maar ook naar aanleiding van de Code pensioenfondsen, de analyse van integriteitrisico's en de algemene terugkoppeling van DNB bij het onderzoek naar belangenverstremgeling is in 2016 de gedragscode aangepast. Met deze Gedragscode voldoet het fonds aan de vereisten uit wet- en regelgeving hieromtrent.

In februari 2017 is alle verbonden personen gevraagd te verklaren dat zij in het rapportagejaar de Gedragscode in 2016 hebben nageleefd. Hierbij is specifiek gewezen op de verplichting tot het melden van danwel het vragen van goedkeuring voor het ontvangen van relatiegeschenken/uitnodigingen en het accepteren van nevenfuncties.

Op basis van de ontvangen verklaringen blijkt dat er zich in 2016 geen afwijkingen van de Gedragscode hebben voorgedaan.

Nevenfuncties

Bij de verklaring van naleving over 2016 zijn verbonden personen verzocht inzage te geven in de door hen uitgevoerde nevenfuncties. Deze zijn vergeleken met de gedurende het rapportagejaar gedane meldingen om de compleetheid van de meldingen/goedkeuringen vast te kunnen stellen. De relevante nevenfuncties van de verbonden personen zijn openbaar via de website van het pensioenfonds.

Verbonden personen en insiders

Per 1 januari 2016 heeft het fonds 11 verbonden personen. Er zijn geen insiders aangewezen in 2016.

Op dit moment zijn de bestuursleden en leden van de RvT betiteld als verbonden persoon. Conform de geldende gedragscode worden verbonden personen gedefinieerd als:

- “a. degenen die voor het fonds werkzaamheden verrichten, maar niet in dienst zijn, waaronder de leden en plaatsvervangende leden van het bestuur;
- b. andere (categorieën) personen aangewezen door het bestuur van het fonds.”

UITBESTEDING

Het bestuur heeft op grond van zijn verantwoordelijkheid voor het beheer van het fonds en de noodzakelijke risicobeheersing en professionalisering gekozen voor uitbesteding van alle werkzaamheden betreffende pensioen- en vermogensbeheer aan externe partijen. Het bestuur heeft een uitbestedingsbeleid vastgesteld en dit opgenomen in de ABTN.

Administrateur

Het fonds heeft de administratie uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. In de DVO-rapportage wordt per kwartaal inzicht gegeven in de dienstverlening van Syntrus Achmea Pensioenbeheer, zodat het fonds in staat is inhoudelijk en gestructureerd te sturen.

De administrateur is verantwoordelijk jegens het bestuur voor:

- De implementatie van het beleid en de bewaking van de uitvoering;
- De kwartaalrapportages aan DNB volgens de daarvoor geldende regels;
- Het schriftelijk of mondeling onverwijld rapporteren van relevante bijzonderheden;
- De uitkeringenadministratie;
- De verzekerdienstenadministratie;
- Het secretariaat;
- De beleggingsadministratie;
- De financiële administratie.

Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. is voor de uitvoering van de werkzaamheden van het pensioenfonds in het bezit van een ISAE 3402 type II rapportage. Deze rapportage is gecontroleerd door de accountant (EY) van Syntrus Achmea. In deze rapportage wordt geconcludeerd dat de beschreven bedrijfsprocessen bestaan en functioneerden gedurende de verslagperiode. Het bestuur heeft kennis genomen van deze rapportage waarin ook mogelijke verbeterpunten zijn opgenomen. Begin november 2016 heeft Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. ons meegedeeld dat ze de dienstverlening aan de verplichtgestelde BPF-en willen afbouwen en deze per 1 januari 2019 willen afronden. In het bijzonder betekent dit voor het pensioenfonds dat SAPB per 1 januari 2018 haar dienstverlening aan ons fonds wil beëindigen.

Actuaris en accountant

De actuaris en de accountant zijn op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen bij het fonds. Waar nodig zijn de standpunten van de actuaris en de accountant meegewogen in de besluitvorming in het bestuur. De rol van de adviserend actuaris is per 1 januari 2016 overgenomen door het kantoor Mercer (Nederland) B.V.

Vermogensbeheer

Het vermogensbeheer is uitbesteed aan Achmea Investment Management B.V. en Syntrus Achmea Real Estate & Finance B.V. Het pensioenfonds en Achmea Investment Management B.V. en Syntrus Achmea Real Estate & Finance B.V. hebben hun afspraken over uitbesteding vastgelegd in een overeenkomst van vermogensbeheer en een overeenkomst van vastgoed. Alle overeenkomsten bieden de mogelijkheid om de bestaande dienstverlening tussentijds aan te passen of nieuwe diensten toe te voegen.

Het bestuur heeft onder meer de volgende taken uitbesteed aan Achmea Investment Management en Syntrus Achmea Real Estate & Finance:

- het beheren van het vermogen volgens de door het bestuur gegeven aanwijzingen. Deze aanwijzingen worden jaarlijks vastgelegd in de beleggingsnota en bijbehorende beleggingsrichtlijnen. Elk kwartaal wordt een overzicht van de stand van de beleggingen verstrekt;
- het verzorgen van financieel pensioenmanagement;
- het voorstellen van een strategisch beleid;
- het aangaan van overeenkomsten;
- meten van performance;
- rapporteren en financieel afhandelen.

KERNTHEMA'S

Financiële positie van PHJ

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de belangrijkste ontwikkelingen waarmee het pensioenfonds te maken heeft gekregen in 2016. Als gevolg van deze ontwikkelingen zijn door het bestuur besluiten genomen en keuzes gemaakt. In dit hoofdstuk wordt hieraan aandacht besteed.

Beleidsdekkingsgraad

Vanaf 2015 moet de pensioensector een andere berekeningssystematiek voor de dekkingsgraad hanteren. Dit is de zogenaamde 'beleidsdekkingsgraad'. Deze is gebaseerd op de stand van de gemiddelde dekkingsgraad over de afgelopen twaalf maanden. De 'oude' dekkingsgraad was een momentopname van de financiële positie aan het einde van de maand.

Pensioenfondsen moeten hun beleidsbeslissingen baseren op de beleidsdekkingsgraad. Deze beleidsdekkingsgraad is bepalend voor:

- het moment dat het pensioenfonds in een tekortsituatie komt, dan wel uit een tekortsituatie komt;
- de evaluatie van het herstelplan;
- het doorvoeren van eventuele kortingen;
- het toeslagbeleid.

Het is daarom belangrijk dat deze beleidsdekkingsgraad waarop het bestuur stuurt, wordt berekend op basis van de juiste tussentijdse financiële informatie. Juiste en tijdige informatie is tevens van wezenlijk belang voor de maand- en kwartaalrapportages aan DNB.

Financiële positie per einde 2016

Het fonds had op 31 december 2016 een beleidsdekkingsgraad van 94,6%. De vereiste dekkingsgraad bedroeg 115,2%. Dit betekent dat er sprake is van een dekkingstekort alsmede een reservetekort.

Nieuw herstelplan

In geval van een tekort ten opzichte van het Vereist Eigen Vermogen (VEV) moeten pensioenfondsen jaarlijks door middel van een nieuw herstelplan aantonen dat het mogelijk is in een periode van maximaal tien jaar te herstellen. Omdat het fonds eind 2015 een reservetekort had, heeft in 2016 een nieuw herstelplan opgesteld en dit tijdig bij DNB ingediend. De rente is een belangrijk gegeven in het herstelplan en heeft veel impact op het te behalen rendement voor ons fonds. De rente is in 2016 ten opzichte van 2015 met circa 0,2% gedaald. Daarom heeft het fonds in Q1 2017 een nieuw herstelplan opgesteld en dit vóór 1 april 2017 ingediend bij DNB. Uit het plan blijkt dat het fonds op basis van de prognose 2016 voor het einde van de herstelperiode uit reservetekort zal geraken.

Haalbaarheids-/ aanvangshaalbaarheidstoets

Met een haalbaarheidstoets kijkt het fonds of de afgesproken ambities worden gerealiseerd en ook of het premiebeleid voldoende realistisch en haalbaar is. Daarnaast wordt gekeken naar de herstelcapaciteit van een fonds. Bij grote veranderingen zoals de invoering van het nieuwe FTK, een nieuwe pensioenregeling of een andere significante wijziging moet het pensioenfonds een "aanvangshaalbaarheidstoets" uitvoeren. Vervolgens doet het fonds ieder jaar de "jaarlijkse haalbaarheidstoets" en rapporteert die uiterlijk 30 juni van het lopende boekjaar aan DNB.

De haalbaarheidstoets kijkt naar het pensioenresultaat. Het pensioenresultaat geeft aan in welke mate de pensioentoezegging kan worden verleend, rekening houdend met volledige prijsinflatie. Deze haalbaarheidstoets wordt uitgevoerd als monitor van gestelde normen en beoordeelt het fonds of het verwacht pensioenresultaat en het pensioenresultaat in het slechtweerscenario in lijn zijn met de door het pensioenfonds zelf gekozen ondergrenzen. Deze zelf gekozen ondergrenzen moeten passen binnen de risicohouding van het fonds.

In 2015 is de aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd met een premiebeleid dat niet meer aansluit bij het premiebeleid dat sociale partners eind 2015 zijn overeengekomen. Het bestuur heeft DNB hiervan in juni 2016 per brief op de hoogte gesteld en gemeld

dat ons fonds in de eerste helft van 2017 een nieuwe aanvangshaalbaarheidstoets laat uitvoeren. Het bestuur zal tevens de sociale partners en het VO meenemen bij het afstemmen van de nieuwe risicohouding. Het bestuur heeft Mercer gevraagd om de nieuwe aanvangshaalbaarheidstoets vóór juni 2017 voor ons fonds uit te voeren, waarbij de jaarlijkse haalbaarheidstoets, gebaseerd op de situatie eind 2016 met de DNB-scenariosets, meteen wordt meegenomen.

Geen kortingsmaatregelen in 2017

De beleidsdekkingsgraad is op 31 december 2016 vastgesteld op 94,6%. Bij de actualisatie van het herstelplan per 1 januari 2017 bleek dat het fonds zonder aanvullende maatregelen binnen de maximale hersteltermijn kan herstellen. Vanaf 1 januari 2015 wordt als gevolg van de nieuwe wetgeving (nFTK) gemeten of een pensioenfonds niet langer dan vijf jaar in onderdekking is. Als de beleidsdekkingsgraad na inwerkingtreding van deze wetgeving naar verwachting niet binnen tien jaar het Vereist Eigen Vermogen (VEV) van 115,2% bereikt of als de beleidsdekkingsgraad gedurende meetmomenten lager is dan het Minimaal Vereist Eigen Vermogen (MVEV) van 104,5%, dan moet ons fonds de pensioenen onvoorwaardelijk verlagen. De onvoorwaardelijke verlagingen die hiermee gepaard gaan, mogen over een periode van tien jaar worden uitgesmeerd.

Toeslagverlening per 1 januari 2017

De pensioenen kunnen alleen worden verhoogd met een toeslag, als de financiële situatie van het pensioenfonds goed genoeg is. De beleidsdekkingsgraad moet dan hoger zijn dan 110%.

Het bestuur heeft in haar vergadering op 24 november 2016 moeten besluiten om per 1 januari 2017, conform de beleidsstafel van het fonds, geen toeslagen te verlenen op de pensioenrechten en -aanspraken van actieven en inactieven. Eind oktober 2016 was de beleidsdekkingsgraad 95,1%. Daarmee was de beleidsdekkingsgraad lager dan 110%. Op basis van de beleidsdekkingsgraad per eind oktober 2016 en de regels ten aanzien van voorwaardelijke toeslagverlening is besloten om per 1 januari 2017 géén toeslag te verlenen op de opgebouwde pensioenaanspraken en de voorwaardelijke pensioenaanspraken (overgangsmaatregel) van de deelnemers, gewezen deelnemers, andere aanspraakgerechtigden en ingegane pensioenen en op het WGA-hiaat en de WAO-hiaat-uitkeringen.

In 2017 hoeft ons fonds de pensioenen niet te verlagen. Maar het bestuur verwacht dat de pensioenen ook in de komende jaren niet verhoogd kunnen worden.

Communicatie financiële situatie

Het bestuur houdt de pensioengerechtigden, deelnemers en werkgevers via de nieuwsbrieven en nieuwsberichten op de website regelmatig op de hoogte over de ontwikkeling van de dekkingsgraad. De door het pensioenfonds uitgebrachte nieuwsbrieven staan tevens op de website van het pensioenfonds.

Prognosetafel AG2016 en het actualiseren van de overlevingsgrondslagen en correctiefactoren

Op 13 september 2016 publiceerde het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG) de Prognosetafel AG2016. Uit de nieuwe Prognosetafel AG2016 blijkt dat de levensverwachting voor mannen vrijwel gelijk is gebleven ten opzichte van de vorige prognosetafel (AG2014), terwijl de levensverwachting voor vrouwen wel verder is gestegen. Pensioenfondsen dienen hiermee rekening te houden bij de vaststelling van de technische voorzieningen. De impact van de nieuwe prognosetafel is onder meer afhankelijk van de samenstelling van de pensioenfondspopulatie (jong/oud, man/vrouw) en het moment van overgang.

Het bestuur heeft in haar vergadering van 24 november 2016 besloten om per 31 december 2016 over te gaan naar de nieuwe Prognosetafel AG2016. De toepassing van de nieuwe Prognosetafel AG2016 heeft voor ons fonds geleid tot een toename van de technische voorzieningen van 0,2%.

Daarnaast heeft het bestuur besloten om per 31 december 2016 over te stappen naar leeftijds- en inkomensafhankelijke correctiefactoren op de sterftekansen op basis van het Mercer-model 2016. De inkomensklasse die voor ons fonds van toepassing is, is door de adviserend actuaris vastgesteld op de tussenklasse 'Laag-Midden' en 'Midden'. Ten opzichte van de oude correctiefactoren (TW model 2014) heeft dit geleid tot een daling van de technische voorzieningen van ongeveer 0,6%.

Per saldo kwam het erop neer dat de technische voorzieningen in totaal met ongeveer 0,4% afnamen.

Onderzoek datakwaliteit pensioenadministratie

Het bestuur heeft eind 2016 besloten om een onderzoek te (laten) doen naar de kwaliteit van de pensioenadministratie. Het bestuur heeft RiskCo hiertoe opdracht gegeven. Het doel van het onderzoek is om het bestuur meer inzicht te geven in de kwaliteit van de in de pensioenadministratie geregistreerde pensioenrechten- en aanspraken op individueel deelnemersniveau. De resultaten van fase 1 en fase 2 van het onderzoek zijn in Q1 2017 afgerond. De uitkomsten van het onderzoek zullen naar verwachting in Q2 2017 worden afgerond en worden besproken in het bestuur.

Aanpassing pensioenregeling en fondsdocumenten

Met ingang van 1 januari 2017 is een aantal wijzigingen doorgevoerd in de pensioenregeling van ons fonds. Naast de jaarlijkse reguliere aanpassingen in de fondsdocumenten en de aanpassingen in de pensioenregeling zijn de reglementen van de Pensioencommissie en de Risicocommissie, het geschiktheidsplan, het beleggingsplan en de -richtlijnen en de ABTN geactualiseerd/aangepast.

Overleggen CAO-partijen: transitie, premiebeleid en VPL-overgangsregeling

In boekjaar zijn met de CAO-partijen verschillende overleggen geweest. Tijdens de overleggen zijn het premiebeleid en de VPL-regeling besproken. Verder zijn de CAO-partijen geïnformeerd over de stand van zaken met betrekking tot de transitie naar een andere pensioenuitvoeringsorganisatie die in 2017 moet plaatsvinden als gevolg van het besluit van SAPB om haar dienstverlening aan de BPF-en af te bouwen/stop te zetten.

Eind 2016 hebben de sociale partners in de sector Houtverwerkende Industrie over de te heffen VPL-premie in 2017 geen afspraken kunnen maken. In het najaar van 2016 heeft het bestuur van ons fonds de CAO-partijen geïnformeerd over de verwachte ontwikkelingen voor de financiering rondom de VPL-regeling die per eind 2020 volledig toegekend moet zijn. Daarbij heeft het bestuur de CAO-partijen enkele alternatieven aangedragen ten aanzien van de premiestelling, het beleggen van de gelden en het toekennen van de aanspraken. Als uitvoerende partij heeft het bestuur de CAO-partijen gevraagd om uiterlijk medio 2017 een besluit te nemen met betrekking tot de definitieve VPL-premie voor 2017 en de voorwaarden ten aanzien van het beleggen van de gelden en de hoogte en wijze van toekennen van de aanspraken tot en met het jaar 2020 aan het pensioenfonds kenbaar te maken.

Werkzaamheden stuurgroep Toekomst

Om haar uitvoeringskosten beheersbaar te houden en/of te verlagen en naar aanleiding van de ontevredenheid over de dienstverlening en kostenniveau bij Syntrus Achmea Pensioenbeheer (SAPB) heeft het bestuur eind 2015 besloten om een onderzoek te doen naar de mogelijkheden naar een nieuwe pensioenuitvoeringsorganisatie.

Het bestuur heeft eind november 2015 een stuurgroep Toekomst aangesteld bestaande uit de heren P.M. Schuil, H. Roeten en J.J. Van den Heuvel. De stuurgroep heeft conform haar opdracht de sociale partners en de fondsorganen meegenomen en geïnformeerd over de uitgangspunten en het onderzoek naar de mogelijke andere pensioenuitvoerder.

Op basis van de door het bestuur geformuleerde uitgangspunten is de stuurgroep in de eerste helft van 2016 gestart met oriënterende gesprekken met verschillende partijen voor een mogelijke transitie. Bij de gesprekken met de kandidaten heeft het bestuur de volgende criteria als uitgangspunt vastgesteld:

- Pensioenresultaat en robuuste regeling is de belangrijkste toetssteen van de samenwerking;
- Kosten pensioenuitvoering per deelnemer structureel naar beneden brengen;
- Identiteit (bestuursmodel/mogelijkheid borging identiteit);
- Kwaliteit van de dienstverlening van de uitvoerder is essentieel;
- Kwaliteit bestuur ondersteuning en advisering

Contract pensioenuitvoering/stoppen dienstverlening aan BPF-en

Begin november 2016 heeft de pensioenuitvoeringsorganisatie Syntrus Achmea Pensioenbeheer (SAPB) besloten dat het haar dienstverlening aan ons fonds wil beëindigen.

Het bestuur heeft zich de afgelopen periode veelvuldig bezig gehouden met deze ontwikkeling en heeft hierop geanticipeerd om zo de mogelijke impact en risico's van dit besluit voor het pensioenfonds en haar deelnemers tot een minimum te beperken. Na een intensief traject in 2016 zal het bestuur in 2017 een besluit nemen met betrekking tot de mogelijke samenwerking met de andere pensioenuitvoerders en/of de overstap naar de nieuwe pensioenuitvoeringsorganisatie per 1 januari 2018.

Herbenoeming lid raad van toezicht

De zittingstermijn van de heer Labadie als lid van de RvT bij ons fonds liep op 1 juli 2016 af. Hij heeft kenbaar gemaakt beschikbaar te zijn voor herbenoeming voor een nieuwe termijn. In de statuten is vastgelegd dat het bestuur de leden van de RvT benoemt, na bindende voordracht van het VO. Het VO heeft in haar vergadering van april 2016 besloten om de heer Labadie opnieuw voor te dragen voor herbenoeming voor de invulling van deze vacature. Het bestuur heeft op basis van de voordracht van het VO in haar vergadering van juni 2016 ingestemd met de herbenoeming van de heer Labadie per 1 juli 2016 voor een periode van vier jaar.

Compliance officer / Nederlands Compliance Instituut (NCI)

Het NCI treedt voor het fonds op als externe compliance officer. Het bestuur is in boekjaar een overeenkomst aangegaan waarbij wordt aangegeven dat naast het onderhoud van documenten (een review en indien van toepassing een update en/of advies van twaalf documenten) ook een beoordeling, de begeleiding en monitoring van de compliance werkzaamheden door het NCI plaatsvindt.

Risicomaat/ IRM-beleidsplan

Het pensioenfonds beschikt over een Beleid Integraal RisicoManagement, waarin het risicomanagementbeleid is vastgelegd. Om nadere invulling te geven aan het beleid wordt jaarlijks een Jaarplan Integraal RisicoManagement opgesteld.

De risicocommissie is verantwoordelijk voor de bewaking van het integrale risicomanagement (hierna: IRM) van het pensioenfonds, die hierover adviseert aan het bestuur. Eén van de taken van de commissie is aan het bestuur een risicojaarplan voor te leggen, dat een voorstel bevat met de belangrijkste aandachtspunten op het gebied van IRM voor het daaropvolgende boekjaar.

Dit document geeft weer hoe het pensioenfonds het beleid op het gebied van integraal risicomanagement in 2016 nader inhoud geeft. Hierbij wordt onderscheid gemaakt naar jaarlijks terugkerende activiteiten en thema's. De thema's zijn per bestuurscommissie uitgewerkt aan de hand van de specifiek aan de betreffende commissie toegewezen risicogebieden.

Naast de jaarlijks terugkerende activiteiten is er een aantal thema's benoemd die nadere aandacht vragen. Deze thema's kunnen ontleend zijn aan:

- Actuele ontwikkelingen binnen of buiten het pensioenfonds;
- Een noodzakelijke periodieke herijking van een hoofdrisico;
- Themaonderzoeken van DNB.

De jaarlijks terugkerende activiteiten zijn ontleend aan de beheersmaatregelen behorende bij de aan de betreffende commissie toegewezen risicogebieden. De commissie is verantwoordelijk voor het (laten) uitvoeren van de betreffende activiteiten. Dit houdt in dat niet alle activiteiten door de commissie zelf dienen te worden uitgevoerd. De commissies rapporteren vervolgens rechtstreeks aan het bestuur. De Risicocommissie heeft in de vergadering van 12 december haar onderdelen geactualiseerd. Ondanks dat bepaalde activiteiten zijn gedelegeerd of uitbesteed, blijft het bestuur van het pensioenfonds verantwoordelijk voor de beheersmaatregelen met betrekking tot de risico's die samenhangen met de uitvoering door deze partijen.

Communicatie

In het boekjaar is opnieuw veel aandacht besteed aan communicatie met deelnemers en pensioengerechtigden. De uitgangspunten voor de communicatie zijn geformuleerd in het communicatieplan. Om de speerpunten te realiseren, heeft ons

fonds in 2016 (naast de wettelijk verplichte communicatie en nodige procescommunicatie) de volgende communicatieactiviteiten ondernomen:

De communicatie in 2016 richtte zich op de volgende speerpunten:

- Digitale communicatie
- Communicatie via werkgevers
- Communicatie over de nieuwe pensioenregeling.

Ingezette communicatie in 2016

Digitale communicatie

In 2016 ging het fonds verder met benodigde acties voor het verzamelen van e-mailadressen om digitale communicatie mogelijk te maken. Een oproep om e-mailadressen aan te leveren stond in de nieuwsbrief van maart 2016 en september 2016. Op 28 april, 4 juli en 27 september 2016 is een opgemaakte digitale nieuwsbrief aan deelnemers verstuurd. Door middel van een mailing als thema 'Kies voor digitaal' zijn deelnemers aangespoord tot het aanleveren van e-mailadressen. Deze actie is ondersteund met een nieuwsbericht op de website. In iedere nieuwsbrief voor werkgevers zijn werkgevers opgeroepen om hun e-mailadres op te geven bij het fonds. Ook aan de brancheorganisaties is gevraagd om in hun communicatie een tekst op te nemen waarin werknemers (en werkgevers) wordt gevraagd hun e-mailadres aan te leveren.

Communicatie via werkgevers

Werkgevers hebben in maart 2016 en september 2016 een nieuwsbrief ontvangen. Zo blijven werkgevers goed op de hoogte van wat er speelt en ondersteunt het pensioenfonds werkgevers bij hun intermediaire rol richting werknemers. Hierdoor kunnen werkgevers beter inspelen op vragen van werknemers (die vaak bij werkgevers terecht komen). Ook in 2016 zijn werkgevers geattendeerd op de mogelijkheden om een pensioenlunch te houden. In boekjaar vond bij verschillende werkgevers een pensioenlunch met presentatie voor de werknemers plaats.

Door middel van een digitale flyer is de werkgevers gevraagd om deze flyer bij de loonstrook te voegen. Hiermee kunnen werkgevers hun werknemers praktische informatie geven over de gevolgen van bepaalde gebeurtenissen voor het pensioen. Op verzoek van de werkgever, leveren we gedrukte flyers aan. Op de flyer is de deelnemer getriggerd door de vraag of hij weet hoeveel premie hij aan pensioen betaalt. En of hij weet hoeveel pensioen hij straks krijgt. Vervolgens is verwezen naar de pensioenplanner (en het pensioenoverzicht). Daarnaast is de deelnemer gevraagd zijn e-mailadres aan te leveren.

De Pensioenfederatie heeft samen met enkele andere partijen de checklist 'Wegwijs in het pensioen' ontwikkeld. Deze helpt werkgevers bij het geven van pensioeninformatie aan hun medewerkers. De checklist 'Wegwijs in het pensioen' kan worden gebruikt tijdens het arbeidsvoorwaardengesprek. Op deze checklist neemt Pensioen 123 een prominente plaats in. In 2016 is deze checklist fondsspecifiek gemaakt en digitaal ter beschikking gesteld aan de werkgevers.

Communicatie als gevolg van de Wet pensioencommunicatie

De Wet pensioencommunicatie en de toezichthouder AFM stellen nieuwe eisen aan correspondentie. De correspondentie vanuit het fonds moet correct, duidelijk en evenwichtig zijn. Maar ook aansluiten bij de informatiebehoefte en kenmerken van deelnemer en inzicht geven in keuzes en gevolgen van belangrijke gebeurtenissen. De correspondentie en de brochures van ons fonds zijn in 2016 in lijn met de uitgangspunten in de Wet pensioencommunicatie, in heldere taal herschreven. Daarmee voldoen de uitingen van ons fonds aan de eisen van de Wet pensioencommunicatie en aan de eisen vanuit de AFM.

Het Pensioen 1-2-3 is met ingang van 1 juli 2016 verplicht. Het is een gelaagd communicatiemiddel dat de deelnemer in drie stappen, van hoofdlijn tot in detail, wegwijs maakt in de eigen pensioenregeling. Dat maakt het mogelijk dat de deelnemer vanuit de beknopte informatie in laag 1 kan doorklikken naar laag 2 met meer detailinformatie. Laag 3 bevat onder meer het complete pensioenreglement. Pensioen 1-2-3 heeft de startbrief vervangen die iedere nieuwe deelnemer aan een pensioenregeling nu nog krijgt. Pensioen 1-2-3 en de Pensioenvergelijker zijn eind juni 2016 fondsspecifiek gemaakt en in juli op de website geplaatst.

In de nieuwe Wet pensioencommunicatie staat dat informatie moet aansluiten bij de kenmerken van de ontvanger. Dit kan door doelgroepen te segmenteren. In het verlengde hiervan heeft ons fonds in mei 2016 aan alle deelnemers die 62 jaar zijn geworden een kaart gestuurd.

Overige pensioencommunicatie

In het boekjaar heeft het pensioenfonds naast de wettelijk verplichte communicatie onder andere de volgende communicatiemiddelen ingezet:

- De brochure “Mijn pensioenregeling” is in lijn met de uitgangspunten in de Wet pensioencommunicatie, in heldere taal geactualiseerd en herschreven en in april 2016 gepubliceerd op de website.
- In maart en september 2016 hebben de deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers een nieuwsbrief ontvangen.
- Het verkort jaarverslag en een video-animatie zijn op 30 september 2016 als download op de website geplaatst.

UITVOERINGSKOSTEN

Kosten uitvoering pensioenbeheer

Het fonds maakt voor het uitvoeren van de pensioenregeling diverse kosten. Globaal kunnen deze kosten worden onderverdeeld in kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling en kosten van het vermogensbeheer. Het fondsbestuur vindt het belangrijk open te zijn over deze kosten.

Onderstaand is in dit kader een rapportage over de kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling opgenomen. De kosten worden gepresenteerd met inachtneming met de aanbevelingen van de Pensioenfederatie en AFM. Hierdoor kunnen de kosten die pensioenfondsen maken met elkaar worden vergeleken. Ten opzichte van voorgaand jaar is de opstelling aangepast, de vergelijkende cijfers zijn hierop aangepast.

De kosten van pensioenbeheer bedragen voor 2016 € 1.881 (2015: € 1.932). Omgerekend is dit € 239,53 (2015: € 251,76) per deelnemer en gepensioneerde.

	2016	2015
Bestuur, advies en controle		
<i>Bedragen * 1.000</i>		
Accountantskosten	41	40
Controle certificerend actuaris	19	21
Kosten adviseurs	157	134
Contributies en bijdragen	46	38
Bestuurskosten	242	229
Projectkosten PHJ	-	180
Overig	2	1
Totaal	507	643
Administratie	2016	2015
Kosten deelnemers en pensioengerechtigden	720	674
Kosten werkgevers	214	219
Kosten financieel beheer en bestuursondersteuning	440	396
Totaal	1.374	1.289
Totaal pensioenbeheerkosten	1.881	1.932
Actieve deelnemers	5.014	4.821
Gepensioneerde	2.839	2.853
Totaal	7.853	7.674
Pensioenbeheerkosten in euro per deelnemer	239,53	251,76

Toelichting bij de kosten:

Bestuur, advies en controle

De afname van de kosten *bestuur, advies en controle* wordt voornamelijk veroorzaakt doordat er in 2016 geen projectkosten waren. De kosten van het bestuur en de adviserend actuaris zijn als gevolg van een hoge vergaderfrequentie licht gestegen.

Administratie

Kosten deelnemer en pensioengerechtigden: deze kosten hebben betrekking op alle werkzaamheden die de administrateur van het fonds verricht om de pensioenaanspraken te administreren, de uitkeringen van de pensioengerechtigden te verzorgen en alle deelnemers en gerechtigden te informeren. Te denken valt hierbij aan het verwerken van waardeoverdrachten, het afkopen van kleine pensioenen, het toekennen van pensioenen en de communicatie met alle doelgroepen (helpdesk, website, pensioenplanner, nieuwsbrief, Uniform Pensioenoverzicht, start- en stopbrief enzovoorts).

Kosten werkgever: deze kosten hebben betrekking op alle activiteiten die voortvloeien uit het beheer van het bestand van aangesloten werkgevers. Het gaat om de kosten voor de aanlevering en verwerking van de werknemersgegevens, het opleggen

en innen van de pensioenpremies en het onderhouden van de contacten met die werkgevers. Hierbij horen ook de kosten voor het aansluiten van nieuwe werkgevers.

Kosten financieel beheer en bestuursondersteuning: deze kosten hebben betrekking op het voeren van het secretariaat ten behoeve van bestuur en verantwoordingsorgaan; het opstellen van het jaarverslag en het samenstellen van financiële rapportages en de advies- en controlekosten door Syntrus Achmea Pensioenbeheer.

De stijging in 2016 ten opzichte van 2015 van de kosten toegerekend aan financieel beheer en bestuursondersteuning wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door een toename van de kosten bestuursondersteuning, actuariael advies en juridisch advies.

Daarnaast zijn de kosten van de administratie ten behoeve van de werkzaamheden voor *deelnemers en pensioengerechtigden* in 2016 gestegen.

Kosten uitvoering vermogensbeheer

De totale kosten vermogensbeheer worden gerapporteerd aan de Toezichthouder in de jaarstaat J402. Bij het transparant maken van de kosten vermogensbeheer 2016 zijn de aanbevelingen en definities van de Pensioenfederatie in acht genomen. Dat wil zeggen dat de cijfers zijn gebaseerd op werkelijke kosten (indien aanwezig), hetzij een resultaat zijn van schattingen welke qua methodiek minimaal voldoen aan de vereisten van de Pensioenfederatie.

De kosten vermogensbeheer zijn te onderscheiden naar de kostencomponenten: beheerkosten, performance gerelateerde kosten en transactiekosten. Transactiekosten zijn de kosten die gemaakt worden om de effectentransactie tot stand te brengen en uit te voeren. Deze kosten zijn veelal op basis van een schatting tot stand gekomen, omdat er bijvoorbeeld bij transacties in de categorie vastrentende waarden niet separaat kosten in rekening worden gebracht, maar deze zich uiten in het verschil tussen de bied- en laat-spread.

De kosten omvatten naast de kosten, zoals gerapporteerd in de staat van baten en lasten, ook een uitsplitsing van de 'onzichtbare kosten' voor beheer van onderliggende beleggingsfondsen, waarvan de kosten zijn verwerkt in het beleggingsrendement, en de schatting van de kosten van de individuele transacties. In de staat van baten en lasten worden alleen (directe) kosten getoond die het fonds op factuurbasis betaalt aan de tegenpartijen, waardoor deze cijfers niet aansluiten.

De volgende paragrafen gaan dieper in op de kosten over het afgelopen jaar 2016, waarbij een vergelijking wordt gemaakt ten opzichte van 2015. Hierbij wordt ook meer inzicht gegeven in factoren die de hoogte van de kosten in belangrijke mate beïnvloeden.

Vergelijking kosten 2015 en 2016

Onderstaande tabellen geven een overzicht per beleggingscategorie van de totale kosten voor het vermogensbeheer over 2016 en 2015 uitgesplitst naar beheerkosten, performance gerelateerde kosten en transactiekosten.

Vermogensbeheerkosten (x € 1.000)	2016		2015	
	Bedrag	%	Bedrag	%
Beheerkosten	€ 1.357	0,27%	€ 1.068	0,23%
Fiduciair Beheer	€ 623	0,13%	€ 1.010	0,22%
Bewaarloon	€ 34	0,01%	€ 47	0,01%
Prestatieafhankelijke vergoeding	€ 26	0,01%	€ 32	0,01%
Kosten vermogensbeheer Pensioenbureau en bestuursbureau	€ -	0,00%	€ -	0,00%
Transactiekosten	€ 734	0,15%	€ 523	0,11%
Totaal	€ 2.775	0,56%	€ 2.681	0,57%

De totale kosten zijn afgelopen jaar met name gestegen door hogere gerapporteerde transactiekosten. Er zijn in 2016 nieuwe financiële afspraken gemaakt tussen het fonds en Achmea Investment Management (Achmea IM). Binnen deze afspraken is de fiduciaire vergoeding verlaagd en onafhankelijk gemaakt van de omvang van het vermogen. Daar staat tegenover dat de kosten

voor het vermogensbeheer verhoogd zijn. Het fonds heeft in 2016 de normgewichten van een aantal duurdere beleggingscategorieën verhoogd. Dit heeft eveneens impact op de hoogte van de totale kosten.

Toelichtingen op de kosten: (bedragen X €1.000)

Het gemiddeld belegd vermogen over 2015 en 2016 staat in onderstaand overzicht. Belangrijk hierbij te melden is dat de methodiek van berekenen is aangepast aan de richtlijn van de Pensioenfederatie. De berekening van het gemiddeld belegd vermogen over 2016 wordt berekend o.b.v. maandstanden. In 2015 werden de kwartaalstanden gebruikt.

Gemiddeld belegd vermogen (x € 1.000)	2016		2015	
Aandelen	€	83.230	€	64.901
Vastrentende Waarden	€	310.442	€	285.624
Alternatieve Beleggingen	€	5.973	€	6.021
Commodities	€	7.675	€	8.972
Vastgoed	€	22.882	€	20.182
Liquide Middelen	€	5.203	€	5.717
Gemiddeld excl CLOF	€	435.406	€	391.417
CLOF	€	58.745	€	75.752
Valuta overlay	€	37		
Totaal Gemiddeld incl. CLOF en valuta overlay	€	494.188	€	467.170

De totale kosten vermogensbeheer over het jaar 2016 bedragen € 2.775. Afgezet tegen het gemiddeld belegd vermogen van € 494.188 komen de totale kosten van het vermogensbeheer (beheerkosten, performance gerelateerde kosten en transactiekosten) in 2016 neer op 0,56% (2015: 0,57%) van het gemiddeld belegd vermogen. De stijging van de totale kosten wordt enerzijds veroorzaakt door hogere beheervergoedingen als gevolg van een hogere vermogenspositie en anderzijds door hogere transactiekosten.

Beheerkosten

Beheerkosten (x € 1.000)	2016		2015	
	Bedrag	%	Bedrag	%
Aandelen	€ 217	0,26%	€ 195	0,30%
Vastrentende Waarden	€ 825	0,27%	€ 646	0,23%
Alternatieve Beleggingen	€ 76	1,28%	€ 90	1,49%
Commodities	€ 8	0,11%	€ -	0,00%
Vastgoed	€ 119	0,52%	€ 98	0,49%
Liquide Middelen	€ 2	0,03%	€ 2	0,04%
Gemiddeld excl CLOF en valuta afdekking	€ 1.246	0,29%	€ 1.031	0,26%
CLOF	€ 69	0,12%	€ 37	0,05%
Valuta afdekking	€ 42			
Totaal Gemiddeld incl. CLOF	€ 1.357	0,23%	€ 1.068	0,23%
Overige kosten	€ -		€ -	0,00%
Kosten fiduciair beheer	€ 623	0,13%	€ 1.010	0,22%
Bewaarloon	€ 34	0,06%	€ 47	0,06%
Totaal beheerkosten	€ 2.015	0,41%	€ 2.126	0,45%

Het totaal aan beheervergoedingen bestaat voornamelijk uit de beheerkosten voor de fondsen en de kosten voor het fiduciair beheer. De kosten voor fiduciair beheer zijn afgenomen in 2016, van € 1.010 (0,22%) naar € 623 (0,13%) door nieuwe afspraken met Achmea IM. Over de kosten van fiduciair beheer wordt BTW geheven. Dit heeft een impact op de totale kosten van ca. 0,02%.

De beheerkosten voor de fondsen worden opgebouwd uit directe vergoedingen aan de vermogensbeheerders en kosten die binnen fondsen worden gemaakt. Bij de aanpassing van de financiële afspraken met Achmea IM heeft het pensioenfonds ook nieuwe afspraken gemaakt met betrekking tot de kosten voor vermogensbeheer. Deze zijn per saldo hoger. Hierdoor, en door het hogere gemiddelde belegde vermogen (€ 494.188 in 2016 tegenover € 467.710 in 2015) is het totaal aan beheerkosten voor de fondsen hoger dan in 2015.

Vastrentende waarden

De beheerkosten van Vastrentende waarden bedroegen in 2016 € 825, een stijging van € 178 ten opzichte van 2015, toen deze beheerkosten € 646 bedroegen. De stijging van de beheerkosten wordt voornamelijk veroorzaakt door nieuwe financiële afspraken met Achmea IM vanaf 2016. Tegenover de verlaging van de fiduciaire kosten stond een verhoging van de kosten voor vermogensbeheer. Deze komt terug met name terug in de beheerkosten van vastrentende waarden. Het fonds heeft in 2016 een hogere allocatie naar relatief duurere categorieën Obligaties Opkomende markten en Hypotheken dan in 2015. Ook heeft de groei van het beheerd vermogen invloed op de hogere beheerkosten voor vastrentende waarden.

Aandelen

De beheerkosten van de categorie aandelen bedroegen in 2016 € 217, dit is een stijging van € 22 ten opzichte van 2015. Deze stijging van beheerkosten wordt veroorzaakt door groei in het gemiddeld belegd vermogen van aandelen van € 65 naar € 83, voornamelijk in de subcategorie wereldwijd aandelen. Relatief zijn de beheerkosten voor aandelen afgenomen van 0,30% naar 0,26%.

Vastgoed

De beheerkosten van de categorie vastgoed bedroegen in 2016 € 119, dit is een stijging van € 21 ten opzichte van 2015. Deze stijging van beheerkosten werd veroorzaakt door een stijging van het gemiddelde belegd vermogen van vastgoed. In 2016 heeft het fonds de allocatie naar vastgoed verhoogd.

Alternatieve beleggingen

Het totaal van beheerkosten over 2016 (€ 76) voor de alternatieve beleggingen (Private Equity en Infrastructuur) is lager dan in 2015 (€ 90). Het belegde vermogen in deze categorieën is afgenomen, onder andere door uitkeringen vanuit de fondsen. Beide beleggingen zitten in de afbouwfase.

Fiduciair beheer

De kosten voor fiduciair beheer zijn in 2016 € 613 en zijn daarmee lager dan in 2015 (€ 1.010). Dit is het resultaat van nieuwe financiële afspraken met Achmea IM. De fiduciaire vergoeding is een vast bedrag, onafhankelijk van de omvang van het vermogen.

Kosten valuta afdekking

Vanaf 2016 dekt het fonds een deel van het valutarisico op de wereldwijde aandelenportefeuille af. Hiervoor betaalt het fonds een beheervergoeding. Ook over deze vergoeding is het fonds BTW verschuldigd.

Performance gerelateerde kosten

Performance gerelateerde kosten hangen samen met het beleggingsresultaat dat de betreffende beheerder voor het fonds heeft gerealiseerd. De performance gerelateerde kosten bedroegen in 2016 € 26. Dit werd veroorzaakt door de outperformance bij vermogensbeheerders van aandelen (Schroders) en infrastructuur (Achmea IM). Onderstaand een overzicht van de performance gerelateerde kosten per categorie.

Performance gerelateerde kosten (x € 1.000)	2016		2015	
	Bedrag	%	Bedrag	%
Aandelen	€ 15	0,02%	€ -	0,00%
Vastrentende Waarden	€ -	0,00%	€ -	0,00%
Alternatieve Beleggingen	€ 11	0,19%	€ 32	0,54%
Commodities	€ -	0,00%	€ -	0,00%
Vastgoed	€ -	0,00%	€ -	0,00%
Liquide Middelen	€ -	0,00%	€ -	0,00%
Gemiddeld excl CLOF	€ 26	0,01%	€ 32	0,01%
CLOF	€ -	0,00%	€ -	0,00%
Totaal Gemiddeld incl. CLOF	€ 26	0,01%	€ 32	0,01%

Transactiekosten

Transactiekosten zijn de kosten die aan de beurs of aan een broker betaald moeten worden om een transactie tot stand te brengen en uit te voeren. Deze kosten zijn niet altijd direct helder zichtbaar omdat ze onderdeel kunnen zijn van een prijs waarin de transactiekosten reeds zijn meegenomen. De transactiekosten zijn dan onderdeel van de zogenaamde nettoprijs.

Vermogensbeheerders zijn vanuit toezichtwetgeving verplicht om te komen tot een beste uitvoeringprijs. Hierdoor wordt per transactie bijgedragen aan het bereiken van lage kosten.

De (deels) geschatte transactiekosten in 2016 bedroegen € 734 (2015: € 523). Uitgedrukt als percentage van het totaal gemiddeld vermogen komt dit neer op 0,15% (2015: 0,11%).

Transactiekosten (x € 1.000)	2016		2015	
	Bedrag	%	Bedrag	%
Aandelen	€ 72	0,09%	€ 71	0,11%
Vastrentende Waarden	€ 529	0,17%	€ 294	0,10%
Alternatieve Beleggingen	€ 38	0,63%	€ 22	0,36%
Commodities	€ 33	0,44%	€ 18	0,20%
Vastgoed	€ 28	0,12%	€ 81	0,40%
Liquide Middelen	€ 2	0,04%	€ 1	0,02%
Gemiddeld excl CLOF	€ 702	0,16%	€ 487	0,12%
CLOF	€ 32	0,05%	€ 37	0,05%
Totaal Gemiddeld incl. CLOF	€ 734	0,15%	€ 523	0,11%

Vastrentende Waarden

De gerapporteerde transactiekosten namen met € 235 toe van € 294 in 2015 naar € 529 in 2016. Deze stijging werd vooral veroorzaakt doordat de transactiekosten in 2015 ca. € 141 te laag waren ingeschat. Met deze correctie stegen de transactiekosten voor vastrentende waarden ten opzichte van 2015 met ca. € 94. Het gemiddeld belegd vermogen is toegenomen in 2016. Het fonds heeft onder andere een hogere allocatie naar schulden van opkomende markten. De transactiekosten van deze subcategorie is hoger, daar staat tegenover dat dit ook een hoger verwacht rendement heeft.

Aandelen

De transactiekosten van aandelen zijn in 2016 € 72, zo goed als gelijk als in 2015 (€ 71). Door de stijging van het gemiddeld belegd vermogen van aandelen in 2016, zijn de procentuele kosten gedaald van 0,11% naar 0,09%.

Vastgoed

De transactiekosten zijn gedaald van € 81 naar € 28.

Commodities

In 2016 zijn de transactiekosten van Commodities toegenomen met € 15 van € 18 in 2015 naar € 33 in 2016. Deze stijging is veroorzaakt door het aanpassen van de beleggingsstrategie van commodities. Door deze aanpassing wordt naar verwachting een hogere outperformance gerealiseerd ten opzichte van de benchmark.

Alternatieve Beleggingen

De transactiekosten voor alternatieve beleggingen zijn in 2016 met € 16 gestegen van € 22 in 2015 naar € 38 in 2016. Deze stijging werd veroorzaakt door hogere transactiekosten bij infrastructuur., voornamelijk veroorzaakt door transacties die betrekking hebben op de valutahedge binnen het fonds. De omvang hiervan was in 2016 beduidend hoger dan in 2015.

Derivaten

De transactiekosten van derivaten namen af met € 5 van € 37 in 2015 naar € 32 in 2016. Deze daling is veroorzaakt door de daling in het gemiddeld belegd vermogen in derivaten.

Bewaarloon

De kosten van bewaarloon zijn de kosten van het in bewaar geven van effecten bij de custodian en de kosten voor het aanhouden van bankrekeningen. Deze zijn in 2016 € 34.

Aansluiting met de jaarrekening

De Aanbevelingen uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie nemen naast de directe kosten ook de indirecte kosten mee en maken expliciet onderscheid tussen de vermogensbeheerkosten en transactiekosten. In de jaarrekening zijn alleen de kosten die direct bij het pensioenfonds (€ 1,3 miljoen) in rekening zijn gebracht opgenomen. De deels geschatte direct toe te rekenen beleggingskosten binnen de beleggingsfondsen (€ 0,8 miljoen) en transactiekosten (€ 0,7 miljoen) maken in de jaarrekening onderdeel uit van de waardeveranderingen van de beleggingen.

ONTWIKKELINGEN IN DE PENSIOENSECTOR

Governance

Code Pensioenfondsen

Doel van de Code is de verhoudingen binnen het pensioenfonds transparanter te maken, communicatie met de belanghebbenden te versterken en bijdragen aan het versterken van 'goed pensioenfondsbestuur'. De Code is per 1 januari 2014 wettelijk verankerd en vervangt de Principes voor goed pensioenfondsbestuur uit 2005. De Code legt de nadruk op het beïnvloeden van het gedrag van bestuurders, intern toezichhouders en belanghebbenden in de verantwoordingsfunctie. Per orgaan zijn normen opgenomen over taak en werkwijze, samenstelling en zittingsduur, geschiktheid, benoeming, schorsing en ontslag. Daarnaast zijn overkoepelende thema's opgenomen. De thema's gaan zowel over het eigen functioneren van het fonds als over dat van dienstverleners. Voorbeelden hiervan zijn integraal risicomanagement, communicatie en transparantie, verantwoord beleggen, kosten, uitvoering en uitbesteding, geschiktheid, diversiteit, integer handelen en beloningsbeleid. De Monitoringcommissie Code Pensioenfondsen ziet toe op de naleving van de Code.

Een pensioenfonds past de normen van de Code toe of zet in het jaarverslag gemotiveerd uiteen waarom een norm niet (volledig) is toegepast. Ons fonds heeft de lijst met 83 normen bestudeerd en heeft vastgesteld dat veruit de meeste normen uit de Code worden nageleefd. Een aantal normen heeft tot aanvullende actie van het bestuur geleid. Zo heeft het bestuur het transparantiedocument, een document missie-visie-strategie en een klokkenluidersregeling opgesteld.

In bepaalde gevallen wijkt ons fonds af van de normen uit de Code. Dat wordt in het onderstaande per norm nader toegelicht.

- *Norm 35:* Het Bestuur is met haar dienstverleners DVO overeengekomen om de dienstverlening adequaat te kunnen monitoren. In de meeste contracten zijn ook maatregelen opgenomen wanneer er sprake is van een (structurele) underperformance. Desalniettemin is dit nog een aandachtspunt voor het bestuur om dit te borgen. Het bestuur volgt deze actie in 2017 op.
- *Norm 60 en 61:* De zittingsduur van een bestuurslid is maximaal vier jaar. Een bestuurslid wordt in principe maximaal twee keer herbenoemd. Het bestuur vindt het behoud van (historische) kennis binnen het fonds essentieel. De continuïteit en kwaliteit van het bestuur staat voorop. Het (her-)benoemen van de beste kandidaat prevaleert daarom boven het voldoen aan het termijncriterium.
- *Norm 67 en 68:* Diversiteit: Deze normen uit de Code worden niet volledig nageleefd. Deze normen hebben betrekking op diversiteit, met name ten aanzien van leeftijd en geslacht, voor leden van het bestuur en het verantwoordingsorgaan. In 2016 bestond het bestuur uit één vrouw en zeven mannen. Het verantwoordingsorgaan kende in het verslagjaar alleen mannelijke leden. Alle leden van het bestuur en het verantwoordingsorgaan waren ouder dan 40 jaar. Het bestuur streeft er naar dat in het bestuur ten minste één man en één vrouw zitten en ten minste één lid boven en één lid onder de veertig jaar. Echter, vereiste deskundigheid en geschiktheid blijven leidend bij benoemingen in het bestuur of verantwoordingsorgaan.

Bestuursverslag pensioenfondsen verplicht op website

Per 1 juli 2016 zijn pensioenfondsen wettelijk verplicht om op hun websites het actuele bestuursverslag en de jaarrekening te plaatsen. Het fonds moet ook informatie geven over uitvoeringskosten aan in ieder geval de deelnemer, gewezen deelnemer, gewezen partner en pensioengerechtigde.

Aanbevelingen Uitvoeringskosten: meer uniformiteit en alle kosten in beeld

Pensioenfondsen moeten transparant zijn over uitvoeringskosten en daarover verantwoording afleggen. Goed inzicht in kosten is voor besturen van pensioenfondsen heel belangrijk. Ze moeten kosten meewegen bij hun beleidsbeslissingen. Pensioenfondsen sturen primair op basis van rendement en risico. Uitvoeringskosten zijn daar een uitvloeisel van. De Pensioenfederatie presenteerde op 3 februari 2016 een geactualiseerde versie van de Aanbevelingen Uitvoeringskosten:

- De Pensioenfederatie wil nog meer uniformiteit in de presentatie van kosten;
- Het fonds moet nagaan of alle kosten in beeld zijn;

- Beheerders van beleggingsfondsen moeten alle gemaakte transactiekosten in beeld brengen.

DNB Integriteitsrisico analyse moet op orde zijn

DNB verwachtte dat pensioenfondsen hun systematische integriteitsrisicoanalyse per 1 januari 2016 op orde hadden. De systematische integriteitsrisicoanalyses (SIRA) zijn het startpunt. Een van de onderzoeksvragen is of de door het pensioenfonds gehanteerde procedures en maatregelen goed zijn afgestemd op de gesignaleerde risico's. Andere vragen zijn welke risico's het fonds acceptabel vindt en of de gesignaleerde risico's binnen die grenzen passen.

Sinds 2016 wettelijke meldplicht van een datalek

De Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp) regelt de zorgvuldige omgang met persoonsgegevens. De Autoriteit Persoonsgegevens (AP) ziet toe op de 'meldplicht datalekken'. De Wbp is hiermee per 1 januari 2016 uitgebreid. De nieuwe meldplicht houdt in dat er direct een melding gedaan moet worden bij de AP zodra er sprake is van een ernstig datalek. Het kan daarbij al gaan om een brief die aan een verkeerd adres is gestuurd.

Pensioenstelsel

Verdere verhoging AOW-leeftijd en fiscale richtleeftijd

De AOW-leeftijd gaat in 2022 verder omhoog naar 67 jaar en 3 maanden. En de fiscale pensioenrichtleeftijd voor aanvullende pensioenen gaat in 2018 omhoog naar 68 jaar. Deze pensioenrichtleeftijd is een rekenleeftijd. Daarmee wordt de jaarlijkse maximaal toegestane fiscale pensioenopbouw berekend. Ons fonds zal vóór 2018 moeten besluiten over aanpassing van de pensioenregeling en over de communicatie hierover. Het bestuur zal moeten besluiten of het de opgebouwde aanspraken (met een lagere pensioenrichtleeftijd) gaat herrekenen naar de nieuwe pensioenrichtleeftijd van 68 jaar. Voor verplichtgestelde bedrijfstakpensioenfondsen heeft de nieuwe pensioenrichtleeftijd ook effect op de verplichtstelling. Om tijdig de verplichtstelling aangepast het hebben, moet het verzoek hiertoe uiterlijk 1 juli 2017 bij SZW zijn ingediend.

Kabinet wil degressieve opbouw én nieuwe pensioencontracten in 2020

Op 8 juli stuurde het kabinet een perspectiefnota over een nieuw pensioenstelsel naar de Tweede Kamer. De nota bouwt verder op de analyses van de SER uit februari 2015 en mei 2016. Het kabinet wil dat iedereen gelijktijdig in 2020 overstapt naar een actueel neutrale opbouw. Het kabinet vindt dat er een overgangperiode nodig is om de doorsneesystematiek uit te faseren. De overheid verruimt hiervoor tijdelijk het fiscale kader. Uit berekeningen van het Centraal Planbureau (CPB) blijkt dat op basis van hun veronderstellingen de overstap op degressieve opbouw in 25 jaar evenwichtig en tegen acceptabele kosten kan worden gedaan. Sociale partners kunnen gedurende die periode de tijdelijk extra fiscale ruimte gebruiken, maar daar staat tegenover dat bedrijven ook in staat moeten zijn om deze hogere premie op te brengen.

Het kabinet ziet 5 mogelijke pensioencontracten om uit te kiezen. Ook dat is volgens het kabinet per 2020 haalbaar. Volgens het kabinet vraagt de veranderende samenleving en arbeidsmarkt om fundamentele aanpassingen in het pensioenstelsel. Daarnaast wil het kabinet nu echt iets gaan regelen voor de werkenden die te veel of te weinig pensioen opbouwen. Besluitvorming hierover vindt plaats door het nieuwe kabinet dat in 2017 aantreedt.

Kabinet zoekt mogelijkheden voor opbouw pensioen zelfstandigen

Het kabinet onderzocht of vrijwillige voortzetting een bijdrage levert aan een goed pensioen voor zelfstandigen. Het blijkt dat 95% van de oud-werknemers toegang heeft tot vrijwillige voortzetting. Toch zetten maar weinig zelfstandigen hun pensioenopbouw voort. Vanwege het toenemende aantal zelfstandigen zoekt het kabinet naar andere mogelijkheden. Het kabinet ziet als mogelijkheden:

- Zelfstandigen verplichten deel te nemen in een bedrijfstakpensioenfonds;
- Na 3 jaar heeft zelfstandige alleen recht op fiscale ondernemersfaciliteiten indien hij spaart voor pensioen;
- Alle zelfstandigen nemen standaard deel aan een pensioenregeling; maar ze kunnen ervan afzien (opting out);
- Alle zelfstandigen krijgen een aanbod om aan een pensioenregeling deel te nemen (opting in);
- De mogelijkheid van vrijwillige voortzetting van de pensioenopbouw in de tweede pijler wordt verruimd.

Pensioenfondsen met uitkeringsovereenkomst moet btw blijven betalen

Staatssecretaris Wiebes wil defined benefit-regelingen (uitkeringsovereenkomsten) niet in aanmerking laten komen voor een vrijstelling van btw. Op 9 december deed de Hoge Raad hier uitspraak over. De Hoge Raad oordeelt dat een pensioenfonds dat een uitkeringsovereenkomst uitvoert, geen gemeenschappelijk beleggingsfonds is omdat de deelnemers geen beleggingsrisico van voldoende betekenis dragen. Daarom moet zo'n fonds btw blijven betalen over de kosten. Dit geldt niet voor een pensioenfonds dat een premieovereenkomst uitvoert. Daar werkt het beleggingsresultaat direct door in het saldo op de pensioenrekening. De Eerste Kamer had aangedrongen op een gelijk fiscaal speelveld voor premie- en uitkeringsovereenkomsten.

PENSIOENPARAGRAAF

Overeenkomstig artikel 10 PW wordt de pensioenregeling gekarakteriseerd als een uitkeringsovereenkomst.

De basis van de regeling, tot een vast jaarinkomen van €52.763,- maximum premiegrondslag, wordt gevormd door de geïndexeerde middelloonregeling. Daarnaast is er een excedentregeling voor werknemers met een vast jaarsalaris van meer dan €52.763,- tot maximaal een salaris van €101.519,- per jaar (per 1 januari 2016). De werkgever moet dan wel meedoen aan deze regeling.

Kenmerken regeling

De kenmerken van de regeling (in 2016) waren als volgt:

Regeling	Middelloon op basis van deelnemersjaren
Toetredingsleeftijd ouderdomspensioen	20 jaar
Pensioenleeftijd	67 jaar
Pensioengevend salaris	€101.519,-
Pensioengevend salaris basisregeling	€52.763,-
Pensioengevend salaris excedentregeling	€101.519,-
Maximum pensioengevend salaris	€52.763,-
Franchise	€14.584,-
Maximum pensioengrondslag (franchise)	€38.179,- (=Pensioengevend salaris -/-
Opbouwpercentage	1,85%
Nabestaandenpensioen	Risicobasis

Wat biedt de pensioenregeling?

- Het partnerpensioen is tijdens de actieve deelneming volledig op risicobasis verzekerd en gelijk aan 70% van het ouderdomspensioen. Het wezenpensioen is voor ieder kind gelijk aan 20% van het partnerpensioen;
- Bij arbeidsongeschiktheidspensioen
WAO:
Het arbeidsongeschiktheidspensioen is per dag gelijk aan het op grond van artikel 21 lid 2 van de WAO geldende percentage van het verschil tussen het dagloon en het vervolgdagloon.
WIA:
Het arbeidsongeschiktheidspensioen bedraagt, ongeacht de mate van arbeidsongeschiktheid, per dag 5% van het WIA-dagloon dat geldt op de dag dat de WGA-uitkering ingaat.
Het dagloon wordt gemaximeerd op de wijze als bedoeld in hoofdstuk 3 van de Wet financiering sociale verzekeringen. Deze verzekering is vanaf 1 januari 2009 niet meer van kracht.
- Premievrijstelling: Bij arbeidsongeschiktheid (WAO of WIA) vindt er een premievrijstelling plaats (afhankelijke van de mate van arbeidsongeschiktheid) voor de pensioenvormen ouderdomspensioen, partnerpensioen, en wezenpensioen
- Partnerpensioen uitruilen in ouderdomspensioen:
De (gewezen) deelnemer die op grond van het pensioenreglement aanspraken heeft verworven op partnerpensioen, heeft op de pensioneringsdatum het recht zijn partnerpensioen geheel of gedeeltelijk om te ruilen in een hoger ouderdomspensioen. Bijzonder partnerpensioen en wezenpensioen worden niet uitgeruild;
Op de pensioneringsdatum respectievelijk bij beëindiging van het dienstverband met een werkgever in deze branche heeft de (gewezen) deelnemer het recht zijn tot dat tijdstip opgebouwde ouderdomspensioen gedeeltelijk uit te ruilen in een hoger partnerpensioen. Verevend ouderdomspensioen wordt niet uitgeruild.
- Vervroegen ouderdomspensioen:
De (gewezen) deelnemer heeft het recht om het ouderdomspensioen (gedeeltelijk) eerder te laten ingaan dan op de pensioendatum. Het ouderdomspensioen kan niet eerder ingaan dan de eerste dag van de maand volgend op de maand

waarin de (gewezen) deelnemer de leeftijd bereikt die gelegen is vijf jaar voor de voor de (gewezen) deelnemer geldende AOW-gerechtigde leeftijd.

- Uitstellen ouderdomspensioen:

De (gewezen) deelnemer heeft het recht de pensioendatum uit te stellen tot uiterlijk de eerste dag van de maand waarin de (gewezen) deelnemer de leeftijd bereikt die gelegen is vijf jaar na de voor de (gewezen) deelnemer geldende AOW-gerechtigde leeftijd. Het verzoek tot uitstel van het ouderdomspensioen moet zes maanden vóór de pensioendatum worden ingediend.

VPL-/Overgangsregeling

Voor de deelnemer werkzaam in de bedrijfstak Houtverwerkende Industrie die:

- geboren is vóór 1986, en;
- op 31 december 2005 deelnemer aan het BPF voor de Houtverwerkende Industrie was op grond van artikel 2 lid 1 van het op die datum geldende pensioenreglement, en;
- op 1 januari 2006 deelnemer is geworden aan het BPF voor de Houtverwerkende Industrie op grond van artikel 2 lid 1 van het vanaf deze datum geldende pensioenreglement en volledig aan deze pensioenregeling deelneemt worden in beginsel extra aanspraken op ouderdoms- en partnerpensioen ingekocht.

De financiering van deze in te kopen aanspraken op ouderdoms- en partnerpensioen wordt uitgesteld tot de daadwerkelijke inkoop daarvan. Deze aanspraken worden ingekocht op 31 december 2020 of op de pensioneringsdatum als deze eerder gelegen is. De inkoop vindt alleen plaats indien het deelnemerschap onafgebroken van 1 januari 2006 is voortgezet tot en met 31 december 2020 of tot de eerder gelegen pensioneringsdatum.

De VPL-regeling staat los van de pensioenregeling en wordt ook niet gefinancierd uit de reguliere pensioenpremie. Voor de VPL-regeling wordt afzonderlijk een VPL-premie betaald. Het toekennen, financieren en aanpassen van de optrekregeling (VPL-regeling) is een arbeidsvoorwaardelijke zaak van de cao-partijen (de werkgevers en werknemers).

Toeslagbeleid

De stichting streeft er naar om jaarlijks per 1 januari de opgebouwde pensioenaanspraken, de voorwaardelijke pensioenaanspraken (overgangsmaatregel) en de ingegane pensioenen te verhogen indien de middelen van het pensioenfonds toereikend zijn.

De opgebouwde pensioenaanspraken en de voorwaardelijke pensioenaanspraken (overgangsmaatregel) van actieve deelnemers worden in beginsel verhoogd met het percentage wat als volgt bepaald wordt:

- voor 4/5 deel het percentage waarmee de lonen in de bedrijfstak voor de Houtverwerkende Industrie op 1 oktober van het laatst verstreken jaar zijn gewijzigd ten opzichte van 1 oktober van het daaraan voorafgaande jaar; en
- voor 1/5 deel het percentage waarmee de lonen in de bedrijfstak voor de Houten en Kunststoffen Jachtbouw op 1 oktober van het laatst verstreken jaar zijn gewijzigd ten opzichte van 1 oktober van het daaraan voorafgaande jaar.

De opgebouwde pensioenaanspraken van gewezen deelnemers en de ingegane pensioenuitkeringen worden in beginsel verhoogd met het percentage waarmee de prijzen op 1 oktober van het laatst verstreken jaar zijn gewijzigd ten opzichte van 1 oktober van het daaraan voorafgaande jaar (CPI-cijfer alle huishoudens, afgeleid).

De ingegane arbeidsongeschiktheidspensioenen worden in beginsel verhoogd in overeenstemming met het percentage waarmee het dagloon ingevolge de WAO/WIA wordt verhoogd.

BELEGGINGEN

Terugblik economie en financiële markten

Politieke aardverschuiving tekent 2016

2016 stond in het teken van onverwachte politieke gebeurtenissen. Eind juni verraste de Britse bevolking door met een meerderheid voor uittreding uit de Europese Unie (Brexit) te stemmen. De uitslag van het Brexit-referendum typeert de heersende onvrede onder grote delen van de bevolking en de verdeeldheid in de samenleving. Tijdens de Amerikaanse presidentsverkiezingen werd duidelijk dat de ontevredenheid niet tot Europa beperkt blijft. Tegen alle opiniepeilingen in won Donald Trump de strijd om het presidentschap van Hillary Clinton. Vervolgens stemde begin december een grote meerderheid van de Italiaanse kiezers tegen de voorgenomen constitutionele hervormingen.

De westerse economieën zijn vooralsnog bestand tegen deze politieke veranderingen die veel onzekerheid met zich meebrengen. De economische groei in zowel de Verenigde Staten als in Europa was in 2016 gematigd positief en vrij stabiel. De verbeteringen in de economische situatie zijn onder andere zichtbaar op de arbeidsmarkt. De inflatiecijfers zijn nog laag, maar lopen langzaam op. Het herstel van de olieprijs is de belangrijkste oorzaak hiervan. Door de onrust op de financiële markten en de angst voor een wereldwijde groeivertraging in de eerste maanden van het jaar, bleef het monetaire beleid ruim.

De Europese Centrale Bank (ECB) zorgde voor extra monetaire stimulansen door de depositeorente te verlagen en de Amerikaanse centrale bank (Fed) was zeer terughoudend met het verkrappen van het monetaire beleid.

Gevoerd beleid

Rebalancing

In het voorjaar van 2016 is de omvang van de rebalancing afgewogen tegen de ontwikkelingen op de financiële markt en de financiële situatie van het pensioenfonds. Het marktsentiment van de financiële markten vormde op dat moment geen beperking om de rebalancing conform mandaat uit te voeren.

Invulling illiquide beleggingscategorieën

Het pensioenfonds heeft gedurende het afgelopen jaar verder vormgegeven aan de invulling van illiquide beleggingscategorieën. Tijdens het maandelijks cash allocatie proces is rekening gehouden met de afroep van afgegeven commitments naar Vastgoed en Hypotheken. Daarnaast is Altera Woningen toegevoegd als manager. Het pensioenfonds heeft besloten de allocatie naar Infrastructuur op het normgewicht te willen handhaven.

Portefeuille-inrichting beleggingscategorieën Investment Grade euro obligaties, EMD, Grondstoffen

De portefeuille-inrichting van een aantal beleggingscategorieën zoals Investment Grade euro obligaties, Obligaties Opkomende Markten en Grondstoffen is aangescherpt. Het pensioenfonds heeft de portefeuille in deze categorieën per 1 april omgezet naar nieuwe Achmea IM fondsen.

Evaluatie beleggingsbeleid

Op jaarbasis worden diverse onderdelen van het beleggingsbeleid geëvalueerd. In 2016 heeft het pensioenfonds onder andere de renteafdekking, de vermogensbeheerders en beleggingscategorieën geëvalueerd.

Valuta-afdekking

Het pensioenfonds is in januari gestart met het afdekken van 60% van het valutarisico op Amerikaanse dollar, Japanse yen en Britse pond in de wereldwijde aandelenportefeuille.

Brexit

Het pensioenfonds heeft het afgelopen jaar uitgebreid stilgestaan bij de consequenties van een Brexit en de impact daarvan op de portefeuille. Gedurende het jaar heeft het pensioenfonds de ontwikkelingen nauwlettend gevolgd. Het pensioenfonds heeft mogelijke portefeuilewijzigingen n.a.v. de Brexit geanalyseerd.

Verkenning factorbeleggen Aandelen Opkomende Markten

Het pensioenfonds heeft een verkenning gedaan naar de huidige invulling van aandelen Opkomende Markten. Hierbij is gekeken naar actief versus passief beheer binnen aandelen opkomende markten en naar factorpremies binnen aandelen opkomende markten.

Portefeuillewaarde

De waarde van de portefeuille en de verdeling van het vermogen over de verschillende beleggingscategorieën aan het einde van het jaar ten opzichte van de situatie aan het begin van het jaar wordt weergegeven in onderstaande tabel:

Bedragen x € 1.000.000	2016			2015	
	Bedrag	Percentage	Normportefeuille	Bedrag	Percentage
Aandelen	94,9	18,8%	16,0%	73,7	16,2%
Vastrentende waarden + Liability Overlay	363,6	72,0%	74,5%	340,8	74,9%
Alternatieve beleggingen	14,3	2,8%	3,0%	13,6	3,0%
Vastgoed	25,7	5,1%	5,5%	22,2	4,9%
Liquide middelen	6,2	1,2%	1,0%	4,8	1,0%
Totaal	504,7	100,0%	100%	455,0	100%
Waarde valuta afdekking	0,4				
Totaal inclusief portefeuilles ter afdekking valutarisico	505,1				

Rendementen

Onderstaande tabel geeft de performance weer uitgesplitst naar de verschillende categorieën waarin door het pensioenfonds wordt belegd.

	2016	2016
	Portefeuille	Benchmark
Aandelen	11,7%	11,4%
Vastrentende waarden (excl. LOF)	5,2%	5,2%
Alternatieve beleggingen	9,6%	7,8%
Vastgoed	10,3%	10,3%
Liquide middelen	-0,2%	-0,3%
Totaal	7,0%	6,9%
Inclusief rente- en valutahedge	9,2%	9,3%

Afdekking renterisico

Het renterisico is een groot risico in de pensioenbalans. Het pensioenfonds beheerst dit risico door te beleggen in Vastrentende Waarden en het Collectief Liability Overlay Fund (CLOF). Het pensioenfonds maakt gebruik van een strategie waarbij 50% van de rentegevoeligheid van de pensioenverplichtingen op basis van de rekenrente wordt afgedekt. Het beleid is in 2016 niet aangepast.

De 30-jaars swaprente daalde in 2016 van 1,61% naar 1,24%: een daling van 0,37%. De daling over het gehele jaar bleef hiermee beperkt ondanks grotere fluctuaties gedurende het jaar. Tot en met augustus daalde de 30-jaars swaprente flink en bereikte het dieptepunt van 2016 met 0,71%. De neerwaarts bijgestelde groeiverwachting aan het begin van het jaar, de Brexit en het ruime monetaire beleid waren belangrijke redenen voor deze daling. De stijging in de tweede helft van 2016 werd veroorzaakt door de toegenomen groei- en inflatieverwachtingen.

Afdekking valutarisico

Het pensioenfonds belegt in verschillende beleggingen die in buitenlandse valuta's genoteerd zijn. Belangrijke buitenlandse valuta's waarin belegd wordt zijn de Amerikaanse dollar, Japanse yen en Britse pond. Sinds januari 2016 wordt het valutarisico van deze valuta's binnen Aandelen voor 60% afgedekt naar de euro. Voor de beleggingscategorieën Global High Yield, Obligaties in Opkomende Landen (in harde valuta) en Infrastructuur wordt het valutarisico volledig afgedekt binnen de beleggingsinstellingen. Andere valuta's waaronder de valuta's van opkomende landen worden niet afgedekt.

In 2016 verzwakte de euro ten opzichte van de Amerikaanse dollar en Japanse yen maar werd juist sterker ten opzichte de Britse pond. Per saldo droeg de valuta-afdekking negatief bij aan het resultaat van de portefeuille over 2016. Dit is vooral gedreven door de ontwikkeling van de Amerikaanse dollar aangezien dit de grootste af te dekken valutapositie is.

Vastrentende waarden

Euro Investment Grade

Het doel van het Euro Investment Grade mandaat is om een veilige basis te bieden binnen de beleggingsportefeuille en hiermee aan de nominale verplichtingen van het fonds te kunnen voldoen.

In de eerste helft van 2016 daalde de Duitse rente naar een dieptepunt van -0,19%. Net als in 2015 was een grote drijver hierachter het beleid van de centrale banken. De Amerikaanse centrale bank (Fed) was het hele jaar terughoudend met het verhogen van de rente en de Europese centrale bank (ECB) heeft het opkoopprogramma zelfs uitgebreid en begon ook bedrijfsobligaties op te kopen. Een grote schok voor de markten was de uitkomst van het Britse EU referendum.

In de tweede helft van het jaar steeg de rente weer. Een belangrijke gebeurtenis was de overwinning van Donald Trump. Ook hebben de republikeinen een meerderheid behaald in het congres. Trump heeft beloofd om de economie een boost te geven. Een cocktail van maatregelen zou daarvoor moeten zorgen. Onder andere zal er een infrastructureel investeringsprogramma starten en worden de belastingen verlaagd. De impact op de markten was groot. Hogere groei- en inflatieverwachtingen werden ingeprijsd en dat trok ook de rentes omhoog. De Fed maakte dan uiteindelijk toch de stap om de rente met een kwart procent te verhogen naar een niveau van 2,44%. Dit terwijl de rente eerder in het jaar nog op een stand van 1,36% stond. Trumps overwinning was ook in Europa te voelen, de Duitse rente steeg naar een niveau van 0,21% na het dieptepunt van -0,19%.

Het relatieve resultaat van de investment grade portefeuille was positief over het jaar, gedreven door positieve relatieve rendementen van euro bedrijfsobligaties en hypotheek. Dit werd voornamelijk veroorzaakt door looptijdenposities (duratie), curveposities en de selectie van individuele obligaties. Het relatieve rendement van Hypotheken werd o.a. positief beïnvloed door verschillen in de beweging van de swaprentes en de hypotheekrentes.

High Yield

In 2016 herstelde de beleggingscategorie Global High Yield zeer sterk van de verliezen die een jaar eerder werden gerealiseerd. 2016 zal daarom de boeken ingaan als één van de beste jaren van deze eeuw. Het jaar begon nog moeizaam, maar vanaf februari ging de markt fors omhoog onder aanvoering van stijgende grondstofprijzen. Hiervan konden met name de sectoren energie en metaal- en mijnbouw stevig profiteren. Ook de 'search for yield' in de lage rente omgeving droeg bij aan het rendement. De Amerikaanse index presteerde aanzienlijk beter dan de Europese index vanwege de hogere gevoeligheid voor grondstofprijzen en de gemiddeld lagere kredietwaardigheid van de bedrijven. Politieke omstandigheden als de Brexit stem en de

verkiezing van Donald Trump tot president van de Verenigde Staten hadden geen (langdurige) negatieve impact op de markt. Ook de renteverhoging die in december in de VS plaatsvond, bracht geen kentering teweeg in het positieve sentiment.

De beleggingen in Global High Yield behaalden een rendement van 12,4%. Dit is lager dan het benchmarkrendement van 15,1%. De belangrijkste oorzaak hiervan ligt in de sectorallocatie.

Emerging Markets Debt

2016 was een fantastisch jaar voor beleggen in obligaties uit opkomende markten. Het rendement op obligaties in lokale valuta (LC) was het op één na hoogste rendement van alle beleggingscategorieën wereldwijd. De categorie als geheel behaalde een rendement van ruim 13% (in euro unhedged). Zowel de rente- als de valutacomponent hebben hier beide positief aan bijgedragen. Het rendement op obligaties opkomende markten genoteerd in dollar (HC) bleef hierbij iets achter met een return van nog steeds ruim 8% (euro hedged). De waardering aan het begin van het jaar was erg aantrekkelijk wat onder meer tot instroom in zowel LC als HC heeft geleid.

2016 was echter geen gemakkelijk jaar, zeker niet het vierde kwartaal. Sinds de Amerikaanse verkiezingen in november zijn de rendementen van beide categorieën (LC en HC) negatief. De winst van Trump had een behoorlijk negatieve impact op Mexico, gegeven de anti-Mexico retoriek in zijn verkiezingscampagne. Over 2016 verloor Mexico 17% waarbij het grootste deel van het verlies kwam door een waardedaling van de Mexicaanse peso. Met name de onzekerheid over de implicaties over het beleid van de nieuwe president en de dreiging van een meer protectionistisch handelsbeleid drukt op de beleggingscategorie. Het absolute rendement voor Emerging Markets Debt over 2016 was positief, het relatieve rendement was negatief.

De waardering is nog steeds aantrekkelijk maar was er in 2016 veel instroom voor 2017 is dat allerminst zeker. De yields op LC en HC zijn echter zowel in absolute als in relatieve zin nog steeds aantrekkelijk ten opzichte van de yields op obligaties uit ontwikkelde markten.

Per saldo hebben de vastrentende waarden portefeuille en de benchmark een rendement behaald van 5,2%.

Aandelen

Ondanks de volatiliteit bleek 2016 een uitstekend jaar voor aandelenbeleggers. De start van het jaar was echter minder. In de maanden voorafgaande aan de start van het nieuwe jaar werd de stemming vooral gedrukt door de dalende olieprijs en een teruggang van de Chinese economie. Ook de angst voor een recessie in de VS zorgde aanvankelijk voor een verdere druk op aandelen en aan het eind van het eerste kwartaal noteerde de MSCI World Index ruim 5% (€ %) lager. Vooral defensieve en op (laag) risico geënte aandelenstrategieën profiteerden gedurende het eerste kwartaal. Het monetaire beleid van centrale banken bleef onverminderd groeibevorderend en tijdens het kwartaal herstelde dan ook het vertrouwen onder aandelenbeleggers. Dit vertrouwen liep vervolgens snel averij op vanwege de Brexit. Maar gesterkt door een aantrekkende economische groei in de Verenigde Staten en het uitblijven van renteverhogingen door de centrale banken, keerden beleggers weer terug naar aandelen. De verliezen bleven echter beperkt en het tweede kwartaal sloot zelfs circa 3,5% hoger. Ook het beleggingsklimaat in het derde en vierde kwartaal werd gekenmerkt door 'risk on'. De verkiezing van Trump en gunstige ontwikkeling van de werkloosheid in de VS deden beleggers versneld uit obligaties en in aandelen stappen. Het meest hiervan profiteerden de cyclische sectoren waaronder energie, basismaterialen en industrie. De nutssector, de gezondheidssector en de consumenten gedreven sectoren bleven ruim achter bij de 'risk on' trend. Aandelen met een laag risico en zogenoemde kwaliteitsaandelen presteerden in het eerste kwartaal nog redelijk, maar waren voor de rest van het jaar compleet uit de gratie en werden ingeruild voor laag gewaardeerde aandelen.

De aandelenportefeuille van het pensioenfonds is in 2016 met 11,7% gestegen. De benchmark steeg met 11,4%. De portefeuille bleef voor de benchmark, gedreven door de outperformance van de wereldwijde aandelenportefeuille.

Alternatieve beleggingen

Private equity

De beleggingen in de portefeuille behaalden over 2016 een rendement van -10,1%. Dit rendement is sterk beïnvloed door een negatieve administratieve correctie. Het rendement blijft achter bij de verwachting. Belangrijke oorzaak hiervan is de opbouw van de portefeuille zowel naar vintage jaren als investeringsstijlen. De rendementen op langere termijn zijn goed.

Infrastructuur

Het infrastructuurfondsfonds behaalde in 2016 een rendement van 6,8% op zijn infrastructuurbeleggingen. De benchmark behaalde een rendement van 2,7%.

Grondstoffen

2016 was een volatiel jaar voor de commodityportefeuilles. Waar de markt in het eerste kwartaal gebukt ging onder het overaanbod van olie bij een tegenvallende vraag, zijn het de gebeurtenissen in het vierde kwartaal geweest die het jaar tot een succes hebben gemaakt. De door OPEC afgekondigde productiebeperkingen in combinatie met de infrastructurele plannen van Donald Trump hebben ertoe geleid dat de markt aan het einde van het jaar een rendement van meer dan 11% liet zien.

De actieve beleggingsstrategie heeft waarde toegevoegd in 2016. Zowel door middel van Commodity Selectie, als Curve Positionering Achmea IM, als het eerder doorrollen van de futurecontracten. Het hogere relatieve rendement van 6,6% in 2016 is na de erbarmelijke rendementen van 2014 en 2015 een zeer welkome afwisseling. Met oplopende inflatie in het vooruitzicht biedt dit kansen voor het komende jaar.

De portefeuille met alternatieve beleggingen van het pensioenfonds behaalde in 2016 een rendement van 9,6%. De benchmark behaalde een rendement van 7,8%. De portefeuille bleef hiermee voor bij de benchmark.

Vastgoed

De Nederlandse vastgoedmarkt presteerde in 2016 sterk. Dit kwam vooral door waardeinstijgingen van woningen en kantoren. De belangstelling van buitenlandse beleggers voor Nederlands vastgoed bleef onverminderd hoog. In de sectoren: woningen, winkels en kantoren werden grote portefeuilles aankopen door buitenlandse beleggers gedaan. Dit droeg bij aan het hoge rendement van vastgoed in Nederland.

De belangrijkste ontwikkelingen in 2016 per sector zijn als volgt:

- Woningen: de koopwoningenmarkt zette in 2016 de positieve trend door. Er werden veel meer woningen verkocht dan in voorgaande jaren. Ook de waarde van koopwoningen steeg sterk, vooral in de Randstad. Het toegenomen consumentenvertrouwen en de lage hypotheekrente stimuleerden de vraag naar koopwoningen. Daarnaast is er door de beperkte ontwikkeling van woningen in de afgelopen jaren krapte op de woningmarkt ontstaan. Dit heeft ook een positief effect op de beleggers huurwoningenmarkt. De huren stegen en de bezettingsgraad van huurwoningen is hoog.
- Winkels: in 2016 liet de winkelmarkt tekenen van herstel zien. Na een turbulente start waarin verschillende Nederlandse winkelketens failliet gingen, had het economisch herstel en het toegenomen consumentenvertrouwen een positieve invloed op de winkelmarkt. De waarde van winkels op A-locaties is relatief stabiel. Op B en C-locaties staan de huren en de waarde van de winkels onder druk. Ook de leegstand neemt in dit segment toe. Echter, door het toegenomen consumentenvertrouwen stijgt de omzet in veel sectoren binnen de winkelmarkt. Door de hoge kwaliteit van institutionele winkelportefeuilles zijn de afwaarderingen in 2016 zeer beperkt gebleven en werden door de huurinkomsten positieve rendementen behaald.
- Kantoren: ook in de kantorensector is er sprake van een tweedeling. De structurele overcapaciteit zorgt voor aanhoudende druk op de kantorenmarkt. Daarnaast zijn er ook segmenten in de markt waar weinig leegstand is en de waarde van kantoren stijgt. Een voorbeeld hiervan is de Zuid-as in Amsterdam waar de waarde van kantoren in 2016 sterk steeg.

- **Zorg:** De markt voor zorgvastgoed is sterk in beweging. Daar de veranderende zorgmarkt verandert ook de vraag naar zorgvastgoed. Zorginstellingen huren steeds vaker vastgoed in plaats van het in eigendom te hebben. Net als de woningmarkt profiteert de vastgoed markt van de sterke vraag. Vooral de markt voor zorgwoningen is sterk. Het Achmea Dutch Healthcare Property Fund is in ontwikkeling. Veel zorgvastgoed dat in het verleden is gebouwd voldoet niet meer aan de eisen van deze tijd. Daarom wordt veel nieuw zorgvastgoed voor de portefeuille verworven.

De vastgoedportefeuille presteerde met 10,3% gelijk aan de ROZ/IPD benchmark. De onderliggende fondsen behaalden de volgende rendementen in 2016: Woningenfonds 13,2%, Winkelfonds 3,6%, Kantorenfonds 19,0% en Zorgfonds 8,8%.

Derivaten

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt tevens gebruikgemaakt van financiële derivaten. Als hoofdregel geldt, dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit helpt om de risico's te beheersen of efficiënte portefeuillesturing. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekent inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden.

Het pensioenfonds gebruikt derivaten hoofdzakelijk om de hiervoor vermelde vormen van marktrisico zo veel mogelijk af te dekken. Een van de belangrijkste risico's bij derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met te goeder naam en faam bekend staande partijen. Bovendien geldt dat zoveel mogelijk wordt gewerkt met onderpand.

Middels de belegging in het Collectief Liability Overlay Fonds wordt er gebruik gemaakt van swaps. Dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Door middel van swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden. Het collateral management voor deze posities wordt binnen het fonds uitgevoerd.

Het pensioenfonds gebruikt vanaf januari 2016 derivaten voor het afdekken van het valutarisico op de wereldwijde aandelenportefeuille. De openstaande positie per ultimo 2016 bedraagt € -1,6. De waarde van de zekerheden (collateral) voor deze positie is ultimo 2016 € 1,8.

Gevoeligheidsanalyse nominale dekkinggraad

In onderstaande figuur worden meerdere nominale dekkinggraden (per ultimo 2016) getoond na mutatie van de twee belangrijkste drijfveren van dekkinggraad risico: (1) een renteverandering en (2) een waardeverandering van Zakelijke Waarden. De rentecurve wordt parallel geschokt met resp. 50, 100 en 150 basispunten terwijl Aandelen, als onderdeel van Zakelijke waarden, worden geschokt met respectievelijk 10%, 30% en 50%. Alle overige beleggingscategorieën worden geclassificeerd als ofwel Zakelijke Waarden, ofwel Rentegevoelige beleggingen.

		Zakelijke waarden						
		-50 %	-30 %	-10 %	0 %	10 %	30 %	50 %
Rente	+150bp	95	102	109	112	115	122	129
	+100bp	91	97	104	107	110	116	122
	+50bp	88	93	99	102	105	110	116
	0bp	84	89	95	97	100	105	110
	-50bp	81	86	90	93	95	100	104
	-100bp	78	82	86	88	90	95	99
	-150bp	75	79	82	84	86	90	94

Verantwoord Beleggen

Het pensioenfonds heeft het vermogensbeheer uitbesteed aan Achmea Investment Management B.V. (Achmea IM). Achmea IM geeft op onderstaande wijze invulling aan verantwoord beleggen.

Verantwoord beleggen en corporate governance

Het fonds vindt het belangrijk invulling te geven aan verantwoord beleggen en doet dit middels het verantwoord beleggen beleid dat van toepassing is op de Achmea IM Beleggingsfondsen. Als uitgangspunt voor het beleid worden de principes van de Global Compact van de Verenigde Naties gehanteerd. Deze tien principes zijn gerelateerd aan de mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anti-corruptie en vinden hun oorsprong in internationaal breed geaccepteerde verdragen zoals de Universele Verklaring inzake de Rechten van de Mens en de conventies van de International Labour Organisation.

Het verantwoord beleggen beleid voor de beleggingsfondsen van Achmea IM bestaat uit uitsluiten van ondernemingen en landen, het aangaan van de dialoog (engagement) met ondernemingen, het uitoefenen van invloed via stemrechten en het integreren van duurzaamheidsinformatie (ESG-informatie) in het beleggingsproces (ESG-integratie).

Uitsluiten van controversiële wapens

Onder controversiële wapens verstaat Achmea IM wapens die bij gebruik (1) onevenredig veel leed en slachtoffers veroorzaken, (2) geen onderscheid maken tussen burgers en militaire doelen en (3) ook na afloop van het conflict slachtoffers maken en de maatschappij ontwrichten. In de praktijk gaat het om bedrijven die nucleaire- biologische- of chemische wapens, anti-persoonsmijnen of clusterbommen produceren. Per ultimo 2016 zijn 51 ondernemingsentiteiten geïdentificeerd als producenten van controversiële wapens, waardoor zij uit de verschillende beleggingsuniversums van de beleggingspools zijn verwijderd. Dit uitsluitingsbeleid is toepasbaar op de aandelen- en vastrentende waarden fondsen die zijn ingericht met discretionaire mandaten. Het zijn de volgende:

- Achmea IM Vastrentende Waarden Fonds (vereffend per 22-12-2016)
- Achmea IM Wereldwijd Aandelen Fonds
- Achmea IM Wereldwijd High Yield Fonds
- Achmea IM Euro Investment Grade Credits Fonds
- Achmea IM EMU Staatsobligaties Fonds
- Achmea IM Liquiditeiten Fonds²

Op de overige fondsen is het eigen beleid niet toepasbaar vanwege de aard van de beleggingscategorie of omdat het een fonds-van-fondsen betreft waarbij de uitvoerder een eigen beleid toepast.

Uitsluiten van ondernemingen die internationale normen schenden

Het fonds sluit ondernemingen uit die op structurele wijze internationale normen op het vlak van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu of corruptie schenden. Deze normen zijn breed geaccepteerd en verankerd in het VN Global Compact. Indien een schending van structurele aard is en dialoog (engagement) met de onderneming niet tot de gewenste verbeteringen leidt, kan het fonds overgaan tot het uitsluiten van de onderneming. In dat geval zullen eventueel aanwezige belangen in de onderneming worden verkocht. Dit uitsluitingsbeleid is van toepassing op dezelfde lijst van beleggingsfondsen als hierboven. Per ultimo 2016 zijn 13 ondernemingen uitgesloten van de verschillende beleggingsuniversums op basis van structurele schendingen van internationale normen.

---

² Dit fonds mag beperkt beleggen in credits.

Uitsluiten van landen

In het Vastrentende Waarden Fonds en het EMU Staatsobligaties Fonds wordt belegd in staatsobligaties. Een aantal landen is op voorhand uitgesloten van beleggingen. Het betreft landen waartegen de Europese Unie en/of de Verenigde Naties sancties heeft afgekondigd. Deze sanctiemaatregelen zijn opgelegd naar aanleiding van schendingen van het internationale recht of mensenrechten. De lijst bevat per ultimo 2016 elf landen.

Engagement, het aangaan van dialoog met ondernemingen

Het doel van engagement is om ondernemingen waarin de Achmea IM aandelenfondsen zijn belegd aan te sporen tot beter gedrag en om aandeelhouderswaarde te creëren. In 2016 is daarom op meerdere sociale, ecologische of governance thema's de dialoog gevoerd met 113 ondernemingen. Belangrijke nieuwe thema's die in 2016 zijn opgestart zijn *milieu uitdagingen in de olie- en gassector* en *verantwoord* belastingbeleid. Daarnaast zijn andere lopende engagementthema's onder andere op het vlak van *sociale kwesties in de voedingsmiddelen en landbouwketen*, *kwaliteit van bestuur en toezicht* en *ESG risico's en kansen in de (bio)farmaceutische industrie* opgestart. Ook is de dialoog gevoerd met ondernemingen die principes van het Global Compact schenden. In totaal liepen in 2016 dialogen met 19 ondernemingen die deze internationaal breed gedragen principes hebben geschonden.

Corporate governance en stemmen op aandeelhoudersvergaderingen

Achmea IM stemt namens het fonds de aandeelhoudersrechten voor de aandelenfondsen actief volgens het eigen stembeleid. Binnen dit stembeleid is extra oog voor ecologische, sociale en governance kwesties. Achmea IM ontvangt analyses van externe stembureaus die zijn aangepast aan het Achmea IM stembeleid. Op die manier maakt Achmea IM altijd zelf een eigen afweging voor het inleggen van de stem.

Achmea IM stemde namens het fonds voor de Wereldwijde Aandelenpool in 2016 op 517 vergaderingen. In totaal had dit betrekking op 7.408 agendapunten. In 2016 werd in ongeveer 15% van alle agendapunten tegen het management gestemd.

Ingediende aandeelhoudersresolutie

In het voorjaar van 2016 heeft Achmea IM succesvol resoluties op de aandeelhoudersagenda geplaatst bij Anglo American, Rio Tinto en Glencore, drie grote mijnbouwbedrijven. Deze resoluties die werden ingediend samen met andere institutionele beleggers, richtte zich op verankering van klimaatbeleid- doelstellingen en rapportage bij deze ondernemingen die substantiële kansen en risico's hebben als gevolg van klimaatverandering. Achmea IM vindt dat deze drie ondernemingen een duidelijke analyse zouden moeten maken van de mogelijk effecten van klimaatverandering op de bedrijfsvoering. Deze drie resoluties zijn met ten minste 96% van de uitgebrachte stemmen aangenomen, waardoor deze mijnbouwers in 2017 de gevraagde analyses en plannen zullen publiceren.

Integratie van duurzaamheidsinformatie in het beleggingsproces (ESG-integratie)

Achmea IM is sinds 2007 een ondertekenaar van de Principles for Responsible Investing. Voor de intern beheerde beleggingsfondsen integreert Achmea IM Ecologische, Sociale en Goed bestuur factoren (ESG factoren) in het beleggingsproces. Dit doet zij voor de aandelen, bedrijfsobligaties en staatsobligaties beleggingen. Hierbij maakt Achmea IM onder andere gebruik van ESG gegevens van MSCI ESG.

Reikwijdte MVB Beleid

Onderstaand overzicht geeft aan welke MVB-instrumenten van toepassing zijn geweest in 2016 op de Achmea IM beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds participeert.

Beleggingsfonds	Stemmen	Dialogoog	ESG-integratie	Uitsluiten Controversiële wapens	Uitsluiten Schenders Global Compact	Uitsluiten Landen
Achmea IM Vastrentende Waarden Fonds	N/A	-	ü	ü	ü	ü
Achmea IM Wereldwijd Aandelen Fonds	ü	ü	ü	ü	ü	N/A
Achmea IM Wereldwijd High Yield Fonds	N/A	-	-	ü	ü	N/A
Achmea IM Euro Investment Grade Credits Fonds	N/A	-	ü	ü	ü	N/A
Achmea IM EMU Staatsobligaties Fonds	N/A	N/A	ü	N/A	N/A	ü
Achmea IM Liquiditeiten Fonds	N/A	N/A	N/A	ü	ü	N/A

Vooruitblik

Leidende indicatoren, zoals de inkoopmanagerindices, wijzen op een aanhoudend groeimomentum in 2017. Dit geldt zowel voor de Verenigde Staten als voor de eurozone. In de Verenigde Staten kan de economie nog een positieve impuls krijgen van de aangekondigde stimuleringsplannen van de nieuwe president Donald Trump. Via lagere belastingen, plannen voor grootschalige infrastructuurprojecten en deregulering wil hij de economie stimuleren. Deze plannen gecombineerd met de lage Amerikaanse werkloosheid zetten ook opwaartse druk op de inflatie. In de eurozone is de inflatiedruk lager, al is de deflatie-angst weggeëbd.

In de Verenigde Staten vindt nu langzaam een draai plaats van monetaire stimulansen richting begrotingsimpulsen. Dit neemt niet weg dat het monetaire beleid belangrijk blijft voor het reilen en zeilen van de economie en financiële markten. Zeker nu de divergentie tussen de belangrijkste centrale banken toeneemt. De Fed streeft een krappere monetaire beleid na en is bezig de beleidsrente stapsgewijs te verhogen. Voor 2017 worden circa drie rentestappen van 25 basispunten verwacht. De ECB is echter nog lang niet zo ver om het monetaire gaspedaal los te laten. Momenteel koopt de ECB voor €80 miljard aan obligaties per maand op. Dit opkoopprogramma loopt minimaal door tot en met december 2017. Vanaf april 2017 zal het opkoopbedrag wel verlaagd worden, naar €60 miljard per maand. De ECB zal ook nauwgezet de politieke ontwikkelingen volgen en indien nodig ingrijpen om markten te kalmeren. Van een renteverhoging door de ECB zal in 2017 nog geen sprake zijn.

De risico's in 2017 zijn vooral politiek van aard. In 2016 heeft hier al een voorproefje van gehad met het Brexit-referendum, de onverwachte verkiezingswinst van Trump en de 'nee'-stem in het Italiaanse referendum. De nasleep van deze gebeurtenissen zal merkbaar zijn in 2017. Daarnaast zijn er verkiezingen in Nederland (maart), Frankrijk (april/mei) en Duitsland (oktober). De onvrede in de samenleving is groot waardoor niet-traditionele partijen sterk in opkomst zijn. Hoewel de kans dat een land de eurozone gaat verlaten klein lijkt, heeft het uiteenvallen van de Europese muntunie een veel grotere financiële en economische impact dan het vertrek van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie.

De verwachte rendementen voor de middellange termijn zijn in historisch perspectief laag. De verwachting is dat de rente slechts in een geleidelijk tempo zal oplopen. Gezien de hoge schuld niveaus kunnen fors hogere renteniveaus tot financiële problemen leiden met nadelige gevolgen voor de economie. Het aanhoudend extreem ruime monetaire beleid van de ECB heeft daarbij een drukkend effect op de renteniveaus. Het verwachte rendement voor veilige obligaties blijft zeer laag. Het verwachte rendement voor de risicovollere beleggingen is hoger, maar is vanuit een langetermijnperspectief gezien ook vrij mager. De meeste risicoposities bevinden zich rond historisch gemiddelde niveaus.

Politieke events zijn vandaag de dag niet te voorspellen, zoals in 2016 wel bleek. Ook is de uitwerking op de financiële markten vaak verrassend. Europa oogt kwetsbaar, mede door de politieke risico's en de nog steeds fragiele financiële sector. Vanwege de lastig te voorspellen uitkomsten en de aanhoudende risico's, streven we naar een goed gespreide portefeuille waar op basis van waardering accenten worden aangebracht voor de middellange termijn. Vanuit waarderingsoogpunt gaat onze voorkeur momenteel uit naar beleggingen uit opkomende markten.

Z-score

Op 24 april 1998 is de 'Vrijstellingsregeling Wet Bedrijfspensioenfondsen' officieel in werking getreden. Deze regeling is uitgevaardigd door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en heeft als belangrijkste doel ondernemingen vrijstelling te verlenen van de verplichtstelling van deelname aan een bedrijfstakpensioenfonds indien de beleggingsperformance van het fonds ontoereikend is. Op basis van artikel 5 lid 1a Vrijstellingsregeling moet vrijstelling worden verleend als uit de performancetoets blijkt dat het feitelijk behaalde beleggingsrendement van het bedrijfspensioenfonds in negatieve zin afwijkt van het rendement van de door het fonds vastgestelde normportefeuille. Volgens de vrijstellingsregeling zal de performancetoets worden toegepast over de periode 2012 tot en met 2016. Indien de uitkomst van de performancetoets lager uitvalt dan 0, kan een deelnemer binnen het verplicht gestelde bedrijfstakpensioenfonds een verzoek indienen tot vrijstelling van deelname. Over 2016 is een Z-score behaald van 0,23. De performancetoets over de periode 2012 tot en met 2016 bedraagt 0,58. Daarmee blijft de performancetoets ruimschoots boven het vereiste minimum.

FINANCIËLE PARAGRAAF

Inleiding

Het pensioenfonds wil aan zijn in paragraaf C omschreven doelstelling voldoen. Het is daarom belangrijk dat het pensioenfonds over voldoende middelen beschikt om (toekomstige) uitkeringen te kunnen betalen. Het bestuur gebruikt hiervoor de beleidsinstrumenten premiebeleid, toeslagenbeleid en beleggingsbeleid.

In deze paragraaf komen deze instrumenten aan de orde. Na het premie- en toeslagenbeleid geeft het bestuur inzicht in de voorzieningen en reserves.

Premie

Het pensioenfonds kent een drietal premies: de gedempte premie, de kostendekkende premie en de feitelijke premie.

Gedempte premie

De gedempte kostendekkende premie is gelijk aan de som van:

- de koopsom benodigd voor inkoop van de pensioenen in het geldende kalenderjaar;
- de risicopremie voor het niet-ingekochte deel van partner- en wezenpensioenen;
- de risicopremie in verband met premievrijstelling en toekenning van arbeidsongeschiktheidspensioenen;
- de opslag voor het in stand houden van het vereiste eigen vermogen;
- de opslag voor uitvoeringskosten;
- indien nodig aanvullende premies in het kader van een herstelplan.

De gedempte premie in 2016 bedraagt € 17.234 (in 2015: € 14.648).

Kostendekkende premie

De kostendekkende premie in 2016 bedraagt € 21.525 (in 2015: € 17.102). De kostendekkende premie geeft de marktwaarde weer van de aangroei van de onvoorwaardelijke pensioenaanspraken. Onderdeel van de kostendekkende premie is de technische koopsom, deze is in 2016 gebaseerd op de rentetermijnstructuur van ultimo 2015.

Feitelijke premie

De premie voor de houtverwerkende industrie bedraagt in 2016 22,30% van de pensioengrondslag. Daarnaast geldt voor de HVI een premie van 2,0% voor de overgangsregeling. De werkgeversbijdrage is 12,15%, de werknemers betalen een eigen bijdrage van 12,15%. De premie voor de jachtbouw bedraagt 22,30% van de pensioengrondslag. De werkgeversbijdrage is 11,15%, de werknemers betalen een eigen bijdrage van 11,15%. De gehele premie wordt volledig geïnd bij de werkgever. In 2016 bedroeg de feitelijke premie (exclusief premie overgangsregeling) € 17.385 (in 2015: € 16.791). De feitelijke premie was daarmee hoger dan de gedempte premie.

De samenstelling van de feitelijke premie is als volgt:

	2016	2015
Premie exclusief kosten premievrijstelling en risico	14.288	14.177
Benodigd voor kosten (conform J605)	2.378	1.905
Benodigd voor arbeidsongeschiktheid	684	674
Premie risicoherverzekering	<u>35</u>	<u>35</u>
Totaal	17.385	16.791

Toeslag

Het bestuur beslist jaarlijks in hoeverre een toeslag kan worden verleend op de pensioenaanspraken van (gewezen) deelnemers en de pensioenrechten van pensioengerechtigden. Het bestuur dient hierbij rekening te houden met de beschikbare middelen.

Het bestuur hanteert de volgende staffel als leidraad voor toeslagverlening:

- Indien het eigen vermogen zodanig is dat daarmee alle toekomstige toeslagen op basis van de ambitie volledig kunnen worden gerealiseerd, wordt een volledige toeslag verleend;
- Indien het eigen vermogen kleiner of gelijk is aan 10% van de voorziening pensioenverplichtingen wordt geen toeslag verleend;
- Indien het eigen vermogen groter is dan 10% van de voorziening pensioenverplichtingen, doch kleiner is dan het eigen vermogen dat nodig is om de volledige ambitie te kunnen realiseren, wordt de toeslag naar rato verleend, onder voorwaarde dat de pro rata toeslag ten minste 0,5% bedraagt.

De hoogte van het vermogen dat past bij een volledige toeslagambitie wordt gebaseerd op artikel 15 van het Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen. Door toekenning van een toeslag mag de dekkingsgraad niet zo ver dalen dat er sprake is van een reservetkort (te weinig vermogen om te voldoen aan het vereist eigen vermogen). Daarnaast geldt dat als het pensioenfonds in een periode van herstel zit, de dekkingsgraad na toekenning van een toeslag moet stijgen ten opzichte van het voorgaande jaar.

Feitelijke toekenning van toeslagen zal altijd eerst plaatsvinden na een daartoe door het bestuur genomen besluit.

Het (voorwaardelijke) toeslagbeleid is vastgelegd in het pensioenreglement. De toeslagverlening is voorwaardelijk en is gekoppeld aan een ex-ante vastgelegde maatstaf. De financiering van de toeslagverlening geschiedt uit overrendementen.

Volgens artikel 10 van het pensioenreglement worden de verworven pensioenaanspraken in principe jaarlijks op 1 januari als volgt verhoogd :

Het bestuur streeft ernaar de pensioenaanspraken van de deelnemers te verhogen met een percentage dat:

- voor 4/5^e deel bepaald wordt door het percentage waarmee de lonen in de bedrijfstak voor de Houtverwerkende Industrie op 1 oktober van het laatst verstreken jaar zijn gewijzigd ten opzichte van 1 oktober van het daaraan voorafgaande jaar; en
- voor 1/5^e deel bepaald wordt door het percentage waarmee de lonen in de bedrijfstak voor de Houten en Kunststoffen Jachtbouw, alsmede waterrecreatie ondersteunende activiteiten op 1 oktober van het laatst verstreken jaar zijn gewijzigd ten opzichte van 1 oktober van het daaraan voorafgaande jaar.

De premievrije en ingegane pensioenen worden jaarlijks (maximaal) verhoogd met de relatieve stijging van het prijsindexcijfer (CPI alle huishoudens afgeleid oktober-oktober cijfers);

De ingegane arbeidsongeschiktheidspensioenen worden jaarlijks (maximaal) verhoogd met het percentage waarmee het dagloon ingevolge de WAO/WIA wordt verhoogd.

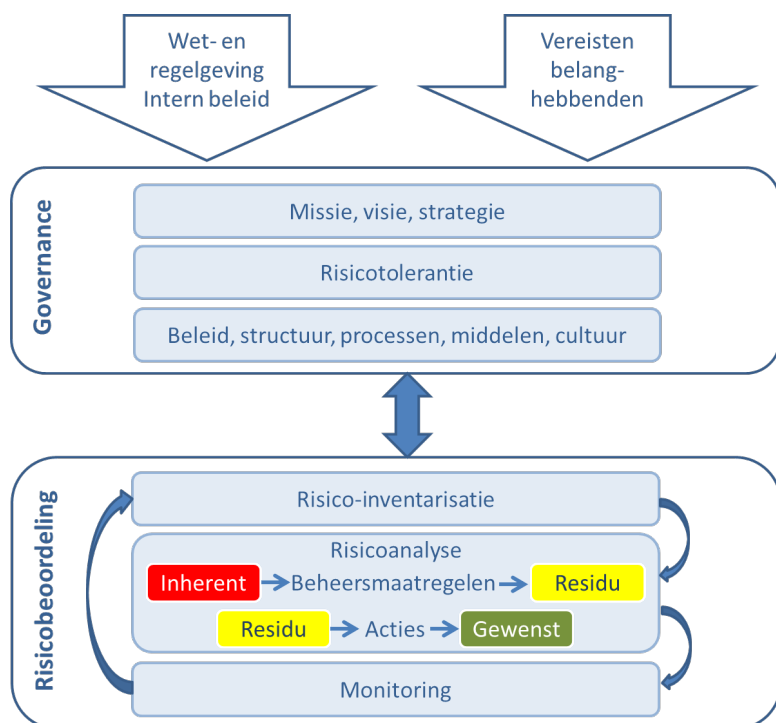
Er bestaat geen recht op toeslagverlening en er is geen zekerheid of en in hoeverre het pensioenfonds in de toekomst een toeslag kan verlenen. Het pensioenfonds reserveert geen gelden voor toekomstige toeslagen.

De beleidsdekkingsgraad was eind oktober 2016 95,1%. Daarmee was de beleidsdekkingsgraad lager dan 110%. Op basis van de beleidsdekkingsgraad per eind oktober 2016 en de regels ten aanzien van voorwaardelijke toeslagverlening is besloten om per 1 januari 2017 géén toeslag te verlenen op de opgebouwde pensioenaanspraken en de voorwaardelijke pensioenaanspraken (overgangmaatregel) van de deelnemers, gewezen deelnemers, andere aanspraakgerechtigden en ingegane pensioenen en op de WGA-hiaat en de WAO-hiaat-uitkeringen.

RISICOPARAGRAAF

Het Financieel Toetsingskader ("FTK") voor pensioenfondsen is een onderdeel van de Pensioenwet. De regelgeving van het FTK werkt de economische risico's voor pensioenfondsen verbonden aan onder meer aandelen, valuta's en rente uit. Het vertaalt deze naar vereiste reserveposities en dekkingsgraden. Hiermee worden pensioenfondsen gedwongen te overwegen welk totaal risiconiveau ze kunnen of willen accepteren. Het pensioenfonds zet, binnen de kaders van het geformuleerde risicobeleid, in op maximalisatie van het rendement op het vermogen.

Het pensioenfonds hanteert een integrale risicomangementaanpak, die is vastgelegd in het beleid IRM en die uitgaat van onderstaande principes.

1 Governance

Het bestuur is verantwoordelijk voor het realiseren van de doelstellingen van het fonds, volgend vanuit de missie, visie, strategie en/of doelstellingen van het fonds. Het bestuur bepaalt de koers van het fonds en weegt de factoren af die de koers positief of negatief beïnvloeden. Het bestuur wordt bij het streven om de doelstellingen van het fonds te bereiken, met onzekerheden geconfronteerd. Voor het bestuur is het van belang om vast te stellen welke mate van onzekerheid als acceptabel wordt beschouwd (de risicotolerantie). Integraal risicomanagement stelt het bestuur in staat om op een efficiënte en effectieve wijze om te gaan met onzekerheid en de hieraan verbonden risico's en kansen en het beleid, de structuur de processen en middelen en de cultuur daarop af te stemmen.

Het bestuur heeft de mogelijke risico's van het fonds in kaart gebracht en bepaald hoe het bestuur met deze risico's om wil gaan. Op basis van een actueel en volledig beeld van alle relevante risico's kan het bestuur gepaste beheersmaatregelen nemen en is het bestuur in control.

Voor de beheersing van de risico's die betrekking hebben op de uitvoering van de pensioenregeling en de werkzaamheden van het fonds, is aansluiting gezocht bij de toezichtkaders van DNB. DNB hanteert daarbij een aanpak van risicoanalyse en risicomitigatie in haar toezicht, genaamd FOCUS!. FOCUS! bouwt voort op de Financiële Instellingen Risicoanalyse Methode (FIRM), de methodiek die sinds 2005 bij DNB in gebruik is.

FIRM onderscheidt de volgende hoofdrisicocategorieën:

- Matching-/renterisico;
- Marktrisico;
- Kredietrisico;
- Verzekeringstechnisch risico;
- Omgevingsrisico;
- Operationeel risico;
- Uitbestedingsrisico;
- IT-risico;
- Integriteitrisico;
- Juridisch risico.

De eerste vier categorieën zijn financieel van aard, de overige zijn niet-financieel. De hoofdcategorieën zijn verder onder te verdelen naar deelrisico's.

Risico's worden kwalitatief (aan de hand van vooraf vastgestelde referentieschalen) beoordeeld op basis van de waarschijnlijkheid van het optreden van het risico en de impact daarvan op het behalen van de doelstellingen. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen het inherent risico, het residurrisico en het gewenste risico.

Het inherent risico is het risico zonder rekening te houden met eventuele beheersmaatregelen die het bestuur treft om de waarschijnlijkheid en/of impact te beperken. Het inherent risico is afhankelijk van de context waarbinnen het fonds opereert en de doelstellingen.

Ten aanzien van het inherent risico zijn vanuit de risicotolerantie van het fonds vier mogelijke reacties:

- het risico accepteren;
- het risico reduceren door het nemen van aanvullende beheersmaatregelen;
- het risico vermijden door de activiteiten die geraakt worden door het risico te staken;
- het risico overdragen door de activiteiten die door het risico geraakt worden (deels) uit te besteden.

Het residurrisico is het risico dat overblijft nadat is gereageerd op de inherente risico's. Indien het residurrisico vanuit de risicotolerantie (nog) niet acceptabel is, worden aanvullende acties gedefinieerd om tot de gewenste risicosituatie te komen.

Risico-inschattingen, beheersmaatregelen en acties kunnen wijzigen naar aanleiding van interne en externe ontwikkelingen, maar ook door nieuwe inzichten. Integraal risicomanagement is daardoor een continu proces van inrichten, uitvoeren, rapporteren en bijsturen. Het bestuur maakt hierbij gebruik van een jaarplan IRM. Startpunt van het jaarplan is de jaarlijkse evaluatie van de bestaande risicoanalyses. Tijdens deze evaluatie komen de aandachtspunten naar voren, die onderdeel uit (moeten) maken van het jaarplan.

De aandachtspunten kunnen ontleend zijn aan:

- de dan geldende status van de risicoanalyses;
- actuele ontwikkelingen binnen of buiten het pensioenfonds;
- een noodzakelijke periodieke herijking van een (hoofd)risico;
- onderzoeken van binnen of buiten het pensioenfonds.

De eindverantwoordelijkheid voor de inrichting, aanpassing en bijsturing van de verschillende risico's ligt bij het bestuur. In de voorbereiding hebben de bestaande bestuurscommissies een adviserende rol op een aantal specifiek aan de betreffende commissie toegewezen risicogebieden. De gedachtegang hierachter is dat risico's het best beoordeeld kunnen worden door de bestuurscommissies, waarvan de taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden het dichtst liggen tegen de betreffende risicocategorieën.

Verder is de risicocommissie verantwoordelijk gemaakt voor de bewaking van het integrale risicomanagement van het pensioenfonds, die hierover adviseert aan het bestuur. De BVRM bewaakt onder andere de opvolging van acties en de voortgang van de in het jaarplan benoemde activiteiten.

Processen en middelen, die worden gebruikt binnen het risicomanagementproces, kunnen gedelegeerd worden aan diverse externe partijen. Deze partijen rapporteren daarover aan de diverse bestuurscommissies of rechtstreeks aan het bestuur. Ondanks dat bepaalde activiteiten zijn gedelegeerd of uitbesteed, blijft het bestuur van het pensioenfonds verantwoordelijk voor de beheersmaatregelen met betrekking tot de risico's die samenhangen met de uitvoering door deze partijen.

2 Risicobeoordeling

Matching-/renterisico

Een pensioenfonds loopt renterisico doordat de waarde van de verplichtingen van het fonds anders op renteveranderingen reageert dan de waarde van de beleggingen.

Het renterisico is het risico als gevolg van het niet gematcht zijn van activa en passiva (inclusief off-balanceposten) dan wel inkomsten en uitgaven in termen van rentevoet, rentetypische looptijden, basisvaluta, liquiditeit typische looptijden en gevoeligheid voor ontwikkeling in prijspeil.

Dit risico is nader onderverdeeld in *rente*, *valuta*, *liquiditeit en inflatie*.

Het inherent risico wordt door het bestuur als aanzienlijk/ aanzienlijk (kans / impact) ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot matching-/renterisico is beperkt/ beperkt (kans / impact). Beheersmaatregelen zien op het reduceren van zowel de kans als de impact van het risico.

Het fonds kiest bewust om een gedeelte van het renterisico niet af te dekken om herstelcapaciteit te behouden. De renteafdekking wordt maandelijks gerapporteerd aan het bestuur. De netto impact van renteveranderingen op de dekkingsgraad worden in kwartaal- en risicorapportages inzichtelijk gemaakt. Als onderdeel van de kwartaalrapportage vermogensbeheer wordt daarnaast de effectiviteit van de renteafdekking weergegeven en besproken in de beleggingsadviescommissie en daarna in het bestuur. Het grootste gedeelte van de beleggingsportefeuille is belegd in euro's genoteerde waarden; De vreemde valuta-exposure van de beleggingscategorieën High Yield en Obligaties Opkomende Markten HC wordt binnen de beleggingsinstellingen afgedekt naar Euro's.

Liquiditeitsrisico

Het risico dat het pensioenfonds niet op korte termijn aan zijn betalingsverplichtingen en onderpandverplichtingen uit hoofde van derivatencontracten kan voldoen.

Beheersmaatregelen

- Het liquiditeitsrisico wordt beheerst door voldoende onderpand beschikbaar te hebben voor OTC derivaten, zodanig dat een extreme negatieve marktschok opgevangen kan worden.
- Het liquiditeitsrisico wordt bewaakt met behulp van twee toetsen. Deze geven inzicht in de mate waarin de portefeuille over voldoende liquiditeit beschikt om bij extreme marktschokken voldoende onderpand te kunnen storten. Indien het pensioenfonds niet slaagt voor één of beide toetsen volgt advies vanuit de fiduciair beheerder.
- Monitoring van het liquiditeitsrisico vindt plaats op basis van de risicorapportage.

Het inflatierisico wordt voor een deel afgedekt door middel van het beleggen in producten die een natuurlijke inflatiebescherming in zich herbergen (zoals inflation linked bonds, vastgoed, grondstoffen en infrastructuur). Het inflatierisico ligt voor een belangrijk deel bij de deelnemers en bij pensioengerechtigden en gewezen deelnemers via het toeslagbeleid van het fonds. De kans op toeslagverlening wordt inzichtelijk gemaakt in de risicorapportage en via de jaarlijks uit te voeren haalbaarheidstoets.

Een pensioenfonds loopt inflatierisico doordat de waarde van de geïndexeerde pensioentoezeggingen anders op inflatieveranderingen reageert dan de waarde van de beleggingen.

Beheersmaatregelen:

Het renterisico van de verplichtingen wordt op basis van het risicoprofiel gedeeltelijk afgedekt. De impact van renteveranderingen op de dekkinggraad worden in de kwartaal- en risicorapportage inzichtelijk gemaakt. Het renterisico wordt gemonitord als onderdeel van markt-/balansrisico.

Het pensioenfonds hanteerde in 2016 een vaste rente afdekkingstrategie waarbij de renteafdekking 50% van de rentegevoeligheid van de Technische Voorziening (TV, op basis van de UFR rekenrente) bedraagt. Aan het begin van ieder kwartaal is op basis van de gewijzigde marktrente, nieuwe kasstromen van de TV en nieuwe kasstromen van de vastrentende waarden benchmarks de afdekkingssportefeuille gemonitord. Hierbij is rekening gehouden met de 1% bandbreedte die gehanteerd wordt rondom de afdekking. In 2017 zal het bestaande beleid van kracht blijven.

Marktrisico

Het marktrisico is het risico ten gevolge van het blootstaan aan wijzigingen in marktprijzen van verhandelbare financiële instrumenten binnen een handelsportefeuille. Voor pensioenfondsen geldt dat het marktrisico alleen betrekking heeft op de niet-rentedragende activa.

Dit risico is nader onderverdeeld in prijsvolatiliteit, marktliquiditeit en concentratie en correlatie.

Het inherent risico wordt door het bestuur als beperkt / beperkt (kans / impact) ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot marktrisico is laag / laag (kans / impact). Beheersmaatregelen zien op het reduceren van zowel de kans als de impact van het risico.

Het fonds kiest voor spreiding in de beleggingsportefeuille qua risicoprofiel van de achterliggende beleggingen in relatie tot de verplichtingen van het fonds. Beleggen in risicovollere producten wordt bewust gedaan in de veronderstelling dat daar een hoger rendement tegenover staat. De strategische mix volgt uit een ALM-studie, die minimaal één keer in de drie jaar wordt uitgevoerd. De nadere tactische invulling vindt plaats in het jaarlijkse beleggingsplan, dat vervolgens gedurende het jaar continu wordt gemonitord. In de rapportages van de vermogensbeheerders wordt onder andere inzicht gegeven indekkinggraadontwikkelingen, bandbreedtes, ratings, concentraties, rendementen en tracking errors.

Waardefluctuaties van beleggingen kunnen elkaar versterken of werken juist diversifiërend. Om die reden wordt het risico van marktwaardebewegingen op totaalniveau getoetst.

Beheersmaatregelen:

- Het marktrisico wordt beheerst in de ALM en portefeuilleconstructiestudie. Gewenste risico's worden meegenomen in de ALM-studie. Het betreft risico's waar bewust voor gekozen wordt op basis van risico/rendementsverwachtingen. Met behulp van een ALM en portefeuilleconstructiestudie maakt het fonds een inschatting van de omvang van deze risico en de mogelijke impact hiervan op het fonds. Gegeven de risicohouding bepaalt het pensioenfonds welke risico's zij wil lopen vanwege het verwachte rendement en welke risico's zij deels of volledig wil afdekken.
- Bij Sturen op Risico wordt op basis van het dekkinggraadrisico (TE vs verplichtingen) beoordeeld of het risico van het fonds binnen de bandbreedtes beweegt. Door middel van een bandbreedte rondom het strategisch vastgestelde risicoprofiel wordt het balansrisico beheerst doordat zodoende wordt gesignaleerd wanneer het risicoprofiel op korte termijn significant afwijkt van het beoogde risicobudget. Bij overschrijding van de analyse bandbreedte ontvangt het pensioenfonds een advies over het (middel)lange termijn risico, de korte termijn vooruitzichten en de mogelijk te nemen acties.
- Met behulp van een stress indicator wordt het marktrisico gemonitord. Het pensioenfonds heeft een limiet vastgesteld wat als waarschuwingssignaal moet dienen ter indicatie van een hoog marktrisico en krachtige trend in marktbevingen. Het raken van de trigger geeft een signaal dat analyse van de economische situatie en beoordeling van het balans- en beleggingsbeleid gewenst is.
- Het pensioenfonds monitort de gevoeligheid van de dekkinggraad in stress scenario's door middel van inzicht in de dekkinggraadimpact bij marktschokken op zakelijke waarden en rente. Als de dekkinggraad in een stress scenario onder de kritische ondergrens zakt wordt een waarschuwingssignaal gegeven en ontvangt het Pensioenfonds een advies van de fiduciair beheerder over de mogelijk te nemen acties.

Aandelenrisico

Het risico op een daling van de marktwaarde van aandelen en zakelijke waarden.

Beheersmaatregelen:

- Het aandelenrisico wordt in de ALM vastgesteld door middel van de gewenste allocatie naar aandelen en zakelijke waarden aan de hand van het risicoprofiel.
- De allocatie naar aandelen(risico) wordt in de portefeuilleconstructie verder verfijnd, bijvoorbeeld door vaststelling van de regio- en stijlverdeling.
- Door middel van een bandbreedte rondom de benchmarkgewichten wordt het aandelenrisico beheerst. Deze bandbreedtes worden tevens vastgelegd in de beleggingsrichtlijnen.

Tegenpartijrisico

Bij het aangaan van transacties met externe partijen (o.a. derivatenposities) wordt exposure opgebouwd bij tegenpartijen. Een faillissement van een tegenpartij kan tot verliezen leiden.

Beheersmaatregelen

- Bij het aangaan van nieuwe derivatentransacties wordt een tegenpartij getoetst op kredietwaardigheid, bestaande exposure aan de hand van de gehanteerde 'watchlist'.
- Iedere tegenpartij mag – afhankelijk van de kredietwaardigheid – slechts een bepaald percentage van de totaal uitstaande exposure uitmaken.
- Dagelijks vindt afstemming van onderpand plaats, waarbij alleen onderpand van goede kwaliteit wordt uitgewisseld.
- Het risico wordt ook bewaakt middels de risicorapportage en de maandelijkse berekening van Potential Future Exposure (potentieel verlies in geval van oversluiten bij een faillissement van een tegenpartij).

Concentratierisico

Door gebrekkige spreiding kan concentratierisico ontstaan waarbij verliezen optreden doordat een te grote gevoeligheid bestaat naar één regio, sector of marktpartij.

Beheersmaatregelen

- Het concentratierisico wordt beheerst in de ALM en portefeuilleconstructie studie door de portefeuille naar voldoende beleggingscategorieën, risicocategorieën en stijlen te spreiden.
- Concentraties worden weergegeven in de risicorapportage. Ter beheersing van het concentratierisico worden concentratielimieten voor landen en sectoren gehanteerd, wat als waarschuwingssignaal dient.

Actief risico

Met actief risico wordt bedoeld de mate waarin de daadwerkelijke performance afwijkt van de performance van de strategische benchmark van de portefeuille.

Beheersmaatregelen

- Het actieve risico wordt beheerst door middel van limieten op de tracking error bij actieve mandaten. Hiermee wordt de afwijking ten opzichte van de benchmark van de betreffende manager gelimiteerd.
- Monitoring van het actief risico op (sub)beleggingscategorie niveau vindt plaats op basis van de risicorapportage.

Kredietrisico

Het kredietrisico is het risico dat een kredietnemer zijn afgesproken betalingen niet nakomt of dat de kredietwaardigheid van een kredietnemer afneemt, waardoor de kredietverstrekker financiële schade oploopt.

Het inherent risico wordt door het bestuur als aanzienlijk / beperkt (kans / impact) ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot kredietrisico is beperkt / laag (kans / impact). Beheersmaatregelen zien op het reduceren van zowel de kans als de impact van het risico.

Het fonds let scherp op kredietwaardigheid en liquiditeit. Belangrijke aandachtspunten betreffen hierbij de door het fonds gehanteerde derivatenconstructies in het kader van de afdekking van het rente- en valutarisico. In de rapportages van de vermogensbeheerders wordt onder andere inzicht gegeven in ratings, concentraties, collateral en tegenpartijen.

Beheersmaatregelen:

- In de ALM-studie en portefeuilleconstructie wordt op basis van risicomaten een allocatie naar vastrentende waarden bepaald en een verdeling binnen deze categorie.
- Binnen beleggingsportefeuilles zijn (in fonds- of mandaatrichtlijnen) limieten opgenomen op kredietwaardigheidsratings van beleggingen in instrumenten, landen en/of sectoren.
- Kredietrisico wordt in de risicorapportage inzichtelijk gemaakt aan de hand van de ontwikkeling van de creditspread. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen de basisportefeuille en de overige vastrentende waarden.

Door middel van een bandbreedte rondom de creditspread wordt het kredietrisico beheerst, zodoende wordt gesignaleerd wanneer het kredietrisico in historisch perspectief significant afwijkt van het gemiddelde.

Verzekeringstechnisch risico

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat uitkeringen (nu dan wel in de toekomst) niet gefinancierd kunnen worden vanuit premie- en/of beleggingsinkomsten als gevolg van onjuiste en/of onvolledige (technische) aannames en grondslagen.

Dit risico is nader onderverdeeld in sterfte/langleven, arbeidsongeschiktheid en concentratie en correlatie.

Het inherent risico wordt door het bestuur als aanzienlijk / aanzienlijk (kans / impact) ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot verzekeringstechnisch risico is beperkt / beperkt (kans / impact). Beheersmaatregelen zien op het reduceren van zowel de kans als de impact van het risico.

De belangrijkste risico's voor het fonds zijn de levensverwachting en arbeidsongeschiktheid. Het verzekeringstechnisch risico wordt bewaakt aan de hand van de jaarlijkse actuariële analyses van het fonds en landelijke publicaties inzake levensverwachting en arbeidsongeschiktheid. Het fonds houdt een IBNR-voorziening aan. Het risico bij overlijden en arbeidsongeschiktheid is herverzekerd.

In 2017 zullen, in aanvulling op de besprekingen van dit risico, die reeds periodiek plaats vinden, opnieuw een integrale risicoanalyse worden uitgevoerd.

Omgevingsrisico

Het omgevingsrisico is het risico als gevolg van buiten het pensioenfonds komende veranderingen op het gebied van concurrentieverhoudingen, belanghebbenden, reputatie en ondernemingsklimaat.

Dit risico is nader onderverdeeld in concurrentie, afhankelijkheid, reputatie en ondernemingsklimaat.

Het inherent risico wordt door het bestuur als hoog / hoog (kans / impact) ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot omgevingsrisico is beperkt / beperkt (kans / impact). Beheersmaatregelen zien op het reduceren van zowel de kans als de impact van het risico.

Dit risico is voor het fonds zelf het minst direct te beïnvloeden. Om die reden volgt het fonds ontwikkelingen in de nabije omgeving van het fonds op de voet. Dit betreft met name ontwikkelingen bij aangesloten werkgevers, media-aandacht voor pensioen in algemene zin en media-aandacht voor het fonds in het bijzonder. Communicatie en engagement zijn belangrijke instrumenten voor het fonds in de beheersing van het omgevingsrisico. Het fonds is verplicht gesteld. De berekening van de Z-score wordt op kwartaalbasis gemonitord door de beleggingsadviescommissie en jaarlijks gecertificeerd door de accountant. Het fonds beschikt over een communicatiebeleidsplan, van waaruit jaarlijks een jaarplan wordt afgeleid. Daarnaast heeft het fonds een transparantiedocument en een crisis- en communicatienoodplan. Tevens bewaakt het fonds haar onafhankelijkheid bij

beleidsbeslissingen en ziet erop toe dat deze beleidsbeslissingen vrij van belangenverstrengeling worden genomen. Het fonds beschikt tot slot over een beleid verantwoord beleggen en een uitsluitingsbeleid.

In 2017 zal, in aanvulling op de besprekingen van dit risico die reeds periodiek plaats vinden, opnieuw een integrale risicoanalyse worden uitgevoerd.

DNB en de AFM willen bereiken dat pensioenfondsen hun deelnemers en gepensioneerden correct en duidelijk informeren over mogelijke kortingen en het uitblijven van indexering. Afgeleide doelstelling is dat fondsen daardoor nog beter naar hun eigen financiële opzet kijken. In 2017 voeren DNB en AFM een effectmeting uit om vast te stellen of dit doel is bereikt. Daarbij zullen zij specifiek aandacht schenken aan de mate waarin pensioenfondsen voldoen aan het normenkader.

DNB verricht bij de kleinere pensioenfondsen een nulmeting naar de visie en strategie van deze pensioenfondsen. Doel is dat pensioenfondsen wendbaar en weerbaar zijn ten aanzien van grote veranderingen in hun omgeving.

Operationeel risico

Het operationeel risico is het risico dat samenhangt met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting of procesuitvoering.

Dit risico is nader onderverdeeld in (pre)acceptatie/transactie, uitkering/betaling/settlement, informatie, productontwikkeling, kosten, personeel, fraudegevoeligheid en IT.

Het inherent risico wordt door het bestuur als aanzienlijk / aanzienlijk (kans / impact) ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot operationeel risico is laag / laag (kans / impact). Beheersmaatregelen zien op het reduceren van zowel de kans als de impact van het risico.

Het bestuur stelt hoge kwaliteitseisen op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts van zowel het pensioenfonds als de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn. De belangrijkste onderdelen van operationeel risico, die de bestuursorganen betreft zijn informatie (ter ondersteuning van adequate managementbeslissingen), kosten en geschiktheid (kennis, ervaring, competenties en gedrag). Het bestuur heeft uit haar midden diverse adviescommissies ingesteld. Deze commissies worden ondersteund door externe adviseurs. Verantwoording over het gevoerde beleid wordt afgelegd aan het verantwoordingsorgaan. Om de kosten te bewaken wordt jaarlijks een begroting opgesteld. Elk kwartaal vindt een beoordeling plaats of de kosten binnen de begroting blijven. Afwijkingen van de begroting zijn slechts mogelijk indien onderbouwd en door het bestuur geaccordeerd. Het fonds beschikt over een geschiktheidsplan inclusief opleidingsplan. Jaarlijks evalueert het bestuur het eigen functioneren.

De kwaliteitseisen met betrekking tot de organisaties, waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed, vallen onder uitbestedingsrisico. Het fonds beschikt over een uitbestedingsbeleid, waarin het proces rondom nieuwe en bestaande uitbestedingen is vastgelegd alsmede de eisen die daarbij aan een uitvoerder worden gesteld.

In 2017 zal, in aanvulling op de besprekingen van dit risico, die reeds periodiek plaats vinden, opnieuw een integrale risicoanalyse worden uitgevoerd.

DNB zet in 2017 haar beïnvloedingsstrategie voort. Aan de hand van een aantal criteria die duiden op verhoogde kwetsbaarheid bevraagt DNB pensioenfondsen over de toekomstbestendigheid van hun bedrijfsmodel. Het beoogde effect is dat pensioeninstellingen toekomstbestendig zijn, en dat pensioeninstellingen met een kwetsbaar bedrijfsmodel tijdig actie ondernemen om de kwetsbaarheden tegen te gaan.

DNB zal in 2017 onderzoeken in hoeverre de door pensioenfondsen gebruikte governance modellen toegesneden zijn op het nemen van tijdige en adequate (strategische) beslissingen in het belang van het pensioenfonds en haar deelnemers. Het beoogde

effect is dat pensioenfondsen de governance die past bij het gekozen bestuursmodel zodanig inrichten, dat het hen in staat stelt om tijdig kwalitatief goede besluiten te nemen.

Uitbestedingsrisico

Het uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van de aan derden uitbestede werkzaamheden, dan wel door deze derden ter beschikking gestelde apparatuur en personeel, worden geschaad.

Dit risico is per externe uitvoerder nader onderverdeeld in continuïteit bedrijfsvoering, integriteit en kwaliteit dienstverlening.

Het inherent risico wordt door het bestuur als aanzienlijk / aanzienlijk (kans / impact) ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot uitbestedingsrisico is laag / laag (kans / impact). Beheersmaatregelen zien op het reduceren van zowel de kans als de impact van het risico.

Het uitbestedingsrisico vormt een zeer belangrijk aandachtsgebied voor het fonds. Zowel het pensioenbeheer als het vermogensbeheer is uitbesteed. Dit risico vormt als het ware de keerzijde van met name het operationeel risico en het integriteitsrisico van het fonds. Het fonds verwacht van de externe uitvoerders een minimaal aan dat van het pensioenfonds gelijkwaardig niveau van beheersing van integriteitsrisico's. Het fonds beheerst operationele risico's zoveel mogelijk door eisen te stellen aan zijn dienstverleners. Daarbij kan worden gedacht aan regels aangaande de continuïteit, integriteit en kwaliteit van de door de externe dienstverleners te leveren werkzaamheden en van de bij deze dienstverleners werkzame personen. Het fonds laat zich regelmatig informeren over de wijze waarop de externe uitvoerders deze risico's beheersen. Hiertoe wordt gebruik gemaakt van diverse maand-, kwartaal- en/of jaarrapportages van de externe uitvoerders, zoals DVO-rapportages, beleggingsrapportages, rapportages niet-financiële risico's en ISAE 3402. Daarnaast voert het fonds jaarlijks evaluatiegesprekken met de externe uitvoerders.

In 2017 zullen, in aanvulling op de besprekingen van dit risico, die reeds periodiek plaats vinden, opnieuw een integrale risicoanalyse worden uitgevoerd.

Integriteitsrisico

Het integriteitsrisico is het risico dat de integriteit van het pensioenfonds dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van het pensioenfonds in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door het pensioenfonds opgestelde normen.

Dit risico is nader onderverdeeld in benadeling derden, voorwetenschap, witwassen, terrorismefinanciering en onoorbaar handelen.

Het inherent risico wordt door het bestuur als aanzienlijk/ aanzienlijk (kans / impact) ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot integriteitsrisico is laag / laag (kans / impact). Beheersmaatregelen zien op het reduceren van zowel de kans als de impact van het risico.

Integere handelen is binnen het fonds verankerd in de totale compliance-structuur. Alle betrokkenen bij het fonds, zowel intern als extern, worden geacht te voldoen aan het geheel van interne en externe wet- en regelgeving, dat op het fonds van toepassing is. Bij bestuursbesluiten wordt altijd in ogenschouw genomen of er voldoende rekening is gehouden met evenwichtige belangenbehartiging en of er sprake is van mogelijke integriteitsissues. Het fonds beschikt onder andere over een gedragscode, een incidenten- en klokkenluidersregeling, een klachten- en geschillenprocedure en een geschillencommissie. Een externe compliance officer ziet toe op naleving van de gedragscode en klokkenluidersregeling en brengt hierover verslag uit aan het bestuur. De bij de gedragscode behorende naleavingsverklaring wordt jaarlijks door de bestuursleden ondertekend. Tevens inventariseert het fonds jaarlijks de (neven)functies. Het fonds volgt de wet- en regelgeving rondom witwassen en terrorismefinanciering en toetst bij wijzigingen in wet- en regelgeving de opvolging daarvan door de externe uitvoerders.

In 2017 zullen, in aanvulling op de besprekingen van dit risico, die reeds periodiek plaats vinden, opnieuw een integrale risicoanalyse worden uitgevoerd.

Juridisch risico

Het juridisch risico is het risico samenhangend met (veranderingen in en naleving van) wet- en regelgeving, het mogelijk bedreigd worden van de rechtspositie, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct gedocumenteerd zijn.

Dit risico is nader onderverdeeld in wet- en regelgeving, naleving, aansprakelijkheid en afdwingbaarheid contracten.

Het inherent risico wordt door het bestuur als aanzienlijk / hoog (kans / impact) ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot juridisch risico is beperkt / beperkt (kans / impact). Beheersmaatregelen zien op het reduceren van zowel de kans als de impact van het risico.

Het fonds maakt bij de opstelling van alle voor het fonds relevante juridische documenten gebruik van de diensten van daarin gespecialiseerde partijen. Veranderingen in wet- en regelgeving, op terreinen die direct dan wel indirect pensioenen raken, worden besproken en waar nodig wordt actie ondernomen. Het bestuur blijft op de hoogte van wijzigingen in wet- en regelgeving door het volgen van themabijeenkomsten, media, vakliteratuur en nieuwsbrieven op het gebied van pensioen- en vermogensbeheer.

De besluiten die het bestuur heeft genomen over het beleggings-, premie- en toeslagenbeleid en de bijbehorende risicohouding zijn vastgelegd in de fondsdocumenten van het fonds.

In 2016 heeft het fonds een herstelplan ingediend bij DNB. Bij de actualisatie van het herstelplan per 1 januari 2017 bleek dat het fonds zonder aanvullende maatregelen binnen de maximale hersteltermijn kan herstellen. Het fonds heeft op 30 maart 2017 een nieuw herstelplan ingediend bij DNB.

In 2017 zullen, in aanvulling op de besprekingen van dit risico, die reeds periodiek plaats vinden, opnieuw een integrale risicoanalyse worden uitgevoerd.

ACTUARIELE ANALYSE

(Bedragen x € 1000)

ACTUARIELE ANALYSE

De actuariële analyse van het saldo van baten en lasten kan als volgt worden weergegeven:	2016 EUR	2015 EUR
Premieresultaat		
Feitelijke premie (exclusief premie overgangsregeling)	17.385	16.791
Betaalde premies risicoherverzekering	35-	35-
Pensioenopbouw	16.663-	14.244-
Onttrekking uit voorziening pensioenverplichtingen voor pensioenuitvoeringskosten	332-	233-
Pensioenuitvoeringskosten	1.881-	1.932-
	1.526-	347
Interestresultaat		
Beleggingsresultaten	40.222	9.532-
Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen	274	745-
Wijziging marktrente	51.142-	32.822-
	10.646-	43.099-
Overig resultaat		
Resultaat op waardeoverdrachten (saldo overdacht van rechten)	244-	31
Resultaat op kanssystemen (overige wijzigingen)	804	100
Resultaat op uitkeringen	20	15-
Indexering en overige toeslagen	162-	127-
Wijziging overige actuariële uitgangspunten	2.086	899-
Overige baten	32	139
Wijziging herverzekeringsdeel technische voorzieningen	15-	15-
Overige lasten	7	45-
Saldo uit hoofde van andere oorzaken	35	7
	2.563	824-
Totaal saldo van baten en lasten	9.609-	43.576-

In de jaarrekening zijn meer specifieke gegevens over het boekjaar 2016 vermeld.

VERWACHT EN GEPLAND VOOR 2017

SAPB beëindigt dienstverlening aan BPF-en

Begin november 2016 heeft Syntus Achmea Pensioenbeheer (SAPB) besloten om de dienstverlening voor alle bedrijfstakpensioenfondsen (BPF-en) af te bouwen en deze per 1 januari 2019 af te ronden. In het bijzonder betekent dit voor ons fonds dat SAPB per 1 januari 2018 haar dienstverlening aan ons fonds wenst te beëindigen.

Het bestuur heeft de afgelopen maanden geanticipeerd op deze ontwikkeling en extra aandacht besteed om de impact voor ons fonds in kaart te brengen. Het bestuur heeft uitgebreid stil gestaan bij de risico's van het besluit door SAPB te stoppen met de dienstverlening aan de BPF-en de noodzaak van PHJ haar uitbesteding van de pensioenadministratie en ondersteuning over te doen aan een andere uitvoerder. In afstemming met alle betrokkenen heeft het bestuur gezocht naar de oplossingen om de gevolgen van dit besluit voor ons fonds en haar deelnemers tot een minimum te beperken.

In de eerste helft van 2017 gaat het bestuur in overleg met SAPB over de beëindiging van de dienstverlening en over een goede overdracht van de pensioenadministratie per 1 januari 2018 naar een andere pensioenuitvoeringsorganisatie.

Transitie naar nieuwe uitvoeringsorganisatie

In 2016 heeft het bestuur uitgebreid onderzoek gedaan naar de schaalvergroting/ toekomstmogelijkheden van het pensioenfonds. Zo is onder andere gekeken naar een mogelijke nieuwe uitvoeringsorganisatie. Door het bestuur is een startdocument vastgesteld waarin de uitgangspunten zijn vastgelegd om met een mogelijke nieuwe uitvoeringsorganisatie te komen tot een "Letter of Understanding".

Na een intensief traject in 2016 en ontvangen offertes heeft het bestuur in februari 2017 besloten om haar pensioenadministratie onder te brengen bij de uitvoeringsorganisatie Delta Lloyd. Het bestuur is tot de conclusie gekomen dat het voorstel van Delta Lloyd het beste past bij de door het bestuur vastgelegde uitgangspunten.

Het bestuur heeft ook besloten om de stuurgroep Toekomst om te vormen tot de stuurgroep Transitie die het transitieproces in 2017 naar Delta Lloyd zal begeleiden. Vanaf Q3 2017 zal de stuurgroep Transitie starten met de implementatie van de transitie van de pensioenadministratie per 1 januari 2018 naar Delta Lloyd. Inmiddels heeft het bestuur een externe professionele transitie-manager aangesteld die het bestuur ondersteunt in het gehele transitieplan.

Het bestuur zal alle belanghebbenden (schriftelijk) informeren over haar besluitvorming en zal ervoor zorgen de overgang naar een nieuwe pensioenuitvoeringsorganisatie zo soepel mogelijk verloopt.

VASTSTELLING VAN HET BESTUURSVERSLAG DOOR HET BESTUUR

Het bestuur van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw heeft het bestuursverslag 2016 vastgesteld in de vergadering van 7 juni 2017.

De Meern, 16 juni 2017

Namens het bestuur van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw,

-----
P.M. Schuil
Voorzitter

S.M.J. Custers
Secretaris

JAARREKENING

1 BALANS PER 31 DECEMBER

(na voorgestelde bestemming van het saldo van baten en lasten)

(x € 1.000)

	2016	2015
ACTIVA		
Beleggingen voor risico fonds (1)		
Vastgoedbeleggingen	25.706	22.247
Aandelen	96.269	75.387
Vastrentende waarden	349.501	338.460
Derivaten	26.278	25.246
Overige beleggingen	19.049	17.349
	<u>516.803</u>	<u>478.689</u>
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen (2)	30	38
Vorderingen en overlopende activa (3)	4.079	3.857
Overige activa (4)	936	1.087
	<u>521.848</u>	<u>483.671</u>
PASSIVA		
Stichtingskapitaal en reserves (5)	-7.991	1.619
Voorziening pensioenverplichtingen (6)		
Technische voorziening	512.152	453.764
Langlopende schulden (uit hoofde van VPL) (7)	5.199	4.048
Overige schulden en overlopende passiva (8)	12.488	24.241
	<u>521.848</u>	<u>483.672</u>
(*) De nummering verwijst naar de toelichting		
	2016	2015
Dekkingsgraad op basis van FTK (in %)		
Actuele dekkingsgraad	98,4	100,4
Beleidsdekkingsgraad	94,6	103,4
Reële dekkingsgraad	76,3	82,8

2 STAAT VAN BATEN EN LASTEN

		2016	2015
BATEN			
Premiebijdragen voor risico pensioenfondsen (van werkgevers en werknemers)	(9)	17.637	16.891
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfondsen	(10)	40.222	-9.532
Overige baten	(11)	39	147
		<u>57.898</u>	<u>7.506</u>
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	(12)	7.110	6.670
Pensioenuitvoeringskosten	(13)	1.881	1.932
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen	(14)		
Pensioenopbouw		16.663	14.244
Indexering en overige toeslagen		162	127
Rentetoevoeging		-274	745
Onttrekking voor pensioenuitkeringen		-6.709	-6.469
Onttrekking voor pensioenuitkeringen afkoop		-421	-186
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		159	1.074
Wijziging marktrente		51.142	32.822
Wijziging actuariële uitgangspunten		-1.883	1.388
Dotatie voor pensioenuitvoeringskosten		332	233
Inkoop uit hoofde van VPL-regeling		217	93
Overige mutatie voorziening pensioenverplichtingen		-1.000	-581
		<u>58.388</u>	<u>43.490</u>
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen		8	15
Saldo overdrachten van rechten voor risico pensioenfondsen	(15)	85	-1.105
Overige lasten	(16)	35	80
		<u>67.507</u>	<u>51.082</u>
Saldo van baten en lasten		<u>-9.609</u>	<u>-43.576</u>
		2016	2015
Bestemming van het saldo van baten en lasten			
Mutatie algemene reserve		<u>-9.609</u>	<u>-43.576</u>

3 KASSTROOMOVERZICHT

(x € 1.000)

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2016	2015
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premiebijdragen risico fonds (inclusief VPL)	18.245	18.000
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	10	1.603
Betaalde pensioenuitkeringen	-7.075	-6.727
Betaalde herverzekeringen	-21	-28
Betaalde waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	-34	-329
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-1.814	-1.670
	<u>9.311</u>	<u>10.849</u>
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangen inzake verkopen beleggingen	344.815	350.213
Betaald inzake aankopen beleggingen	-352.565	-359.642
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	1.254	1.658
Overige ontvangsten en uitgaven inzake beleggingen	-1.791	-963
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-1.175	-1.673
	<u>-9.462</u>	<u>-10.407</u>
Mutatie liquide middelen	<u><u>-151</u></u>	<u><u>442</u></u>
Samenstelling geldmiddelen		
	2016	2015
Liquide middelen per 1 januari	1.087	645
Mutatie liquide middelen	-151	442
Liquide middelen per 31 december	<u><u>936</u></u>	<u><u>1.087</u></u>

4 ALGEMENE TOELICHTING

Inleiding

Het doel van de Bedrijfstakpensioenfonds Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw, ingeschreven in het handelsregister onder nummer 41145265, statutair gevestigd te Rijnzathe 12 De Meern (hierna het 'fonds') is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het fonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers.

Overeenstemmingsverklaring

De Jaarrekening heeft betrekking op het boekjaar 2016, dat is geëindigd op 31 december 2016. De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving in het bijzonder Richtlijn 610. De bedragen opgenomen in de jaarrekening zijn vermeld in duizenden euro's, tenzij anders is aangegeven. Het bestuur heeft op 16 juni 2017 de jaarrekening opgemaakt.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaand jaar, met uitzondering van de toegepaste schattingswijzigingen zoals opgenomen in paragraaf "schattingswijzigingen".

Schattingswijzigingen

Prognosetafel

De actuariële grondslagen en/of methoden worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid.

Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van het pensioenfonds.

Vanaf boekjaar 2016 is de grondslag voor overlevingskansen gebaseerd op de Prognosetafel AG2016 zoals gepubliceerd door het Actuarieel Genootschap (AG). Dit heeft geleid tot een verhoging van de voorziening pensioenverplichtingen van € 1,0 miljoen. De aanvullende verhoging is bepaald per 31 december 2016.

De algemene sterftekansen die volgen uit de tafel worden voor het pensioenfonds gecorrigeerd in verband met ervaringssterfte. Dit heeft geleid tot een verlaging van de voorziening pensioenverplichtingen van € 2,9 miljoen. De aanvullende verlaging is bepaald per 31 december 2016.

In totaal is hierdoor in boekjaar 2016 onder "Wijziging actuariële uitgangspunten" een bate verantwoord van € 1,9 miljoen.

ALGEMENE GRONDSLAGEN

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het fonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief transactiekosten, provisies, valutakoersverschillen e.d., worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. Alle valutakoersverschillen zijn verwerkt in de staat van baten en lasten.

	31-12-2016	31-12-2015
USD	1,05	1,09
JPY	123,02	130,68
GBP	0,85	0,74

SPECIFIEKE GRONDSLAGEN

Beleggingen voor risico fonds

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde, slechts indien de reële waarde van een beleggingen niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs. Overlopende activa en passiva alsmede liquiditeiten vermogensbeheer worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Het verschil tussen reële waarde en nominale waarde is bij deze activa en passiva in het algemeen gering.

Participaties in beleggingspools en -instellingen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor die onderliggende beleggingen (look-through benadering). Bij gemengde beleggingsfondsen wordt aangesloten bij de hoofdcategorie, bepaald op basis van reële waarde.

Vorderingen en schulden uit beleggingen welke samenhangen met een specifieke beleggingscategorie worden onder beleggingsdebiteuren dan wel -crediteuren opgenomen in de betreffende beleggingscategorie.

Beleggingen inzake VPL worden op dezelfde wijze gewaardeerd.

Financiële instrumenten worden gebruikt ter afdekking van beleggingsrisico's en het realiseren van het vastgelegde beleggingsbeleid. De derivatenposities zijn opgenomen als een afzonderlijke beleggingscategorie. Derivaten die deel uitmaken van een beleggingsfonds zijn opgenomen in de beleggingscategorie waarin dit beleggingsfonds is gerubriceerd.

Reële waarde

De beleggingen van het fonds worden gewaardeerd tegen de reële waarde per balansdatum. Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het fonds kan gebruik worden gemaakt van genoteerde marktprijzen. Derivaten worden gewaardeerd door gebruik te maken van netto contante waardeberekeningen. Bepaalde instrumenten, zoals participaties in beleggingsfondsen worden gewaardeerd door gebruik te maken van de intrinsieke waarde. Het is gebruikelijk en mogelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Slechts indien de reële waarde van een beleggingen niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs. De geamortiseerde kostprijs is het bedrag waarvoor het actief of verplichting bij de eerste verwerking in de balans wordt opgenomen, verminderd met aflossingen op de hoofdsom en verminderd met eventuele afboekingen wegens bijzondere waardeverminderingen voor oninbaarheid.

Voor financiële instrumenten zoals beleggingsvorderingen en -schulden geldt dat de boekwaarde de reële waarde benadert als gevolg van het korte termijn karakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Vastgoedbeleggingen

Beursgenoteerde vastgoedfondsen worden gewaardeerd tegen de reële waarde, zijnde de beurskoers per balansdatum. Niet-beursgenoteerde beleggingen in vastgoedfondsen worden gewaardeerd op het aandeel in de reële waarde van de onderliggende beleggingen. Indien de waarderingsgrondslagen van vastgoedfondsen afwijken, wordt de waardering zo mogelijk aangepast aan de waarderingsgrondslagen van het fonds.

Aandelen

Aandelen, waaronder tevens converteerbare obligaties zijn begrepen, worden gewaardeerd tegen reële waarde. Van beursgenoteerde aandelen is dit de beurswaarde per balansdatum. Voor niet beursgenoteerde participaties in aandelenfondsen is dit de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Vastrentende waarden

Vastrentende waarden worden gewaardeerd tegen reële waarde inclusief opgelopen rente. Van beursgenoteerde vastrentende waarden is dit de beurswaarde per balansdatum. Voor niet beursgenoteerde participaties in vastrentende waardenfondsen is dit de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd tegen reële waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen.

Derivaatcontracten met een negatieve waarde worden in de balans onder de overige schulden en overlopende passiva verantwoord.

Overige beleggingen

Overige beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde. De waardering hiervan geschiedt tegen de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Herverzekeringen

Uitgaande herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft.

Vorderingen uit herverzekeringscontracten op risicobasis worden verantwoord op het moment dat de verzekerde gebeurtenis zich voordoet. Bij de waardering worden de herverzekerde uitkeringen contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur, onder toepassing van de actuariële grondslagen van het fonds. Vorderingen uit herverzekeringscontracten die classificeren als garantiecontracten worden gelijkgesteld aan de hiertegenover staande voorziening voor pensioenverplichtingen. Vorderingen uit herverzekeringscontracten die classificeren als kapitaalcontracten worden gewaardeerd voor de waarde van het verzekerde risico op basis van de grondslagen van het contract. Bij de waardering van de vorderingen wordt rekening gehouden met de kredietwaardigheid van de herverzekeraar (afslag voor kredietrisico).

Vorderingen uit hoofde van winstdelingsregelingen in herverzekeringscontracten worden verantwoord op het moment van toekenning door de herverzekeraar.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Overige activa

Onder meer worden hieronder de liquide middelen opgenomen voor zover dit banktegoeden betreft welke onmiddellijk opeisbaar zijn. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Algemeen

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het fonds en risico deelnemers en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

In de toelichting wordt opgenomen het krachtens de Pensioenwet minimaal vereiste eigen vermogen volgens de in het Besluit Financieel ToetsingsKader (FTK) voorgeschreven berekeningsmethodiek.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds wordt gewaardeerd op reële waarde. De reële waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toeslag)toezeggingen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of op de opgebouwde pensioenaanspraken toeslagverlening kan worden toegepast. Alle per balansdatum bestaande toeslagbesluiten (ook voor toeslagbesluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van de toekomstige opbouw waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen per 31 december 2016:

Overlevingstafels

Prognosetafels AG2016 (startjaar 2017) waarbij de sterftekansen zijn vermenigvuldigd met een leeftijdsafhankelijke factor die zijn gebaseerd op de ervaringssterfte van het fonds.

Partnerfrequentie

Voor de berekening van de technische voorzieningen voor nog niet ingegane partnerpensioenen wordt een partnerfrequentie van 80% gehanteerd van de partnerfrequentie volgens de sterftetafel GBM/V 1985-1990, met uitzondering van de leeftijd 67. Voor deze leeftijd wordt 100% gehanteerd. Vanaf 67 jaar neemt de partnerfrequentie af met de veronderstelde sterfte van de partner.

Leeftijdsverschil man-vrouw

Voor partnerpensioen is aangenomen dat de partner 3 jaar jonger is dan de verzekerde man en 3 jaar ouder dan de verzekerde vrouw.

Voorziening voor uitgesteld wezenpensioen

Voor het uitgesteld wezenpensioen is een opslag van 5% gehanteerd op de technische voorziening van het nog niet ingegaan partnerpensioen tot de pensioenrichtleeftijd; bij het ingegaan wezenpensioen wordt voor de leeftijden tot en met 15 jaar zonder sterfte gereserveerd tot 21 jaar. Bij iedere hogere leeftijd wordt de eindleeftijd een half jaar opgehoogd, tot uiterlijk 27 jaar.

Voorziening voor toekomstige excassokosten

Kostenopslag ter grootte van 3,7% van de technische voorziening in verband met toekomstige administratie- en excassokosten.

Voorziening voor toekomstige pensioenopbouw arbeidsongeschikten

Bij de bepaling van de pensioenopbouw voor arbeidsongeschikte deelnemers en ingegaan AOP is uitgegaan van een revalidatiekans van 10%, conform ABTN. Een voorziening voor het risico van premievrijstelling van zieke deelnemers die in de WIA terecht kunnen komen, deze is gelijk aan 2x de jaaropslag voor arbeidsongeschiktheidsrisico ofwel 6% (2015: 8,5%) van de feitelijke premiegrondslag in het verslagjaar.

Niet opgevraagd pensioen

De berekening vindt plaats gedurende een periode van maximaal 5 jaar. Dat houdt in dat vanaf de pensioenrichtleeftijd er gedurende vijf jaar een voorziening wordt aangehouden. Indien de deelnemer of nabestaande zich niet binnen de 5 jaar meldt, valt de reservering vrij ten gunste van het fonds. Indien een deelnemer zich na 5 jaar meldt, zal er alsnog een voorziening getroffen worden voor de deelnemer. In verband met de kans dat een pensioengerechtigde zich alsnog meldt, wordt de berekende voorziening nog gecorrigeerd met de factor 30%.

Langlopende schulden (uit hoofde van VPL)

De VPL-overgangsregelingen zijn door CAO partijen vastgesteld en opgenomen in het pensioenreglement. De overgangsregelingen worden uitgevoerd door het fonds. De langlopende schuld betreft de gefactureerde premies na aftrek van de opslag voor uitvoeringskosten hieraan wordt het rendement exclusief de rente-overlay toegevoegd. Daarnaast worden ieder jaar de lasten van de inkoop van aanspraken uit de overgangsregeling met een opslag gelijk aan het vereist eigen vermogen op basis van de strategische beleggingsmix aan de langlopende schuld onttrokken. De verwerking van de VPL-regeling vindt op de hiervoor beschreven wijze plaats teneinde vermenging van pensioenvermogen met VPL-gelden tegen te gaan.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Dekkingsgraad

De actuele dekkingsgraad van het fonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden en minus de langlopende schulden uit hoofde van VPL te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

Onder het FTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen.

GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING

Algemeen

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen van (werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

De premiebaten in het boekjaar zijn gebaseerd op definitieve loonsomopgaven van de werkgevers. Voor een beperkt aantal werkgevers zijn de premies gebaseerd op voorlopige loonsomopgaven.

Onder premiebijdragen risico fonds is separaat opgenomen de hoogte van de inkoop(som)en inzake ingekochte pensioenaanspraken uit hoofde van VPL.

Beleggingsresultaten

De beleggingsresultaten voor beleggingen voor risico fonds en beleggingen inzake VPL worden op dezelfde wijze vastgesteld. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de herwaarderingen.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten. Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden de externe en de daaraan toegerekende interne kosten verstaan. De kosten vermogensbeheer in de jaarrekening bestaan uit externe kosten. De toegerekende interne kosten bij de diverse pools komen ten laste van het rendement van de beleggingen.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw is de contante waarde van de pensioenaanspraken die toegekend zijn in het boekjaar.

Indexering en overige toeslagen

Per 1 januari 2016 is er geen toeslagverlening geweest. Per 1 januari 2017 is er eveneens geen toeslag verleend.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De interesttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo boekjaar berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de technische voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

Dotatie voor pensioenuitvoeringskosten

In 2016 is 3,7% (2015: 3,36%) van de pensioenopbouw en de inkomende waardeoverdrachten toegevoegd aan de technische voorziening ten behoeve van de pensioenuitvoeringskosten. Daarnaast valt in 2016 3,7% (2015: 3,36%) van de uitkeringen, afkopen en uitgaande waardeoverdrachten vrij uit de technische voorziening ten behoeve van pensioenuitvoeringskosten (excassokosten).

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Hieronder zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt hieronder verantwoord.

Inkoop uit hoofde van VPL-regeling

De inkoop van aanspraken vindt plaats op basis van de grondslagen voor de kostendekkende premie gebaseerd op de rentetermijnstructuur van 31 december van het voorgaande inkoopjaar, inclusief een opslag Vereist eigen vermogen van 15,9% (2015: 8,0%) en inclusief een opslag voor toekomstige uitvoeringskosten van 3,7% (2015: 3,36%).

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Overige baten en lasten

De overige baten en lasten worden opgenomen voor de aan het verslagjaar toe te rekenen bedragen.

GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT

Het kasstroomoverzicht is opgesteld overeenkomstig de directe methode. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

5 TOELICHTING OP DE BALANS

(x € 1.000)

1. Beleggingen voor risico fonds

Verloopoverzicht per beleggingscategorie

	Vastgoed beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2016	22.247	75.387	338.460	1.528	17.349	454.971
Aankopen	2.895	10.954	311.274	-	27.442	352.565
Verkopen	-397	-199	-316.608	-317	-27.294	-344.815
Overige mutaties	-672	-	-12.038	14.498	3	1.791
Waardemutaties	1.633	10.127	28.413	-1.114	1.549	40.608
Stand per 31 december 2016	<u>25.706</u>	<u>96.269</u>	<u>349.501</u>	<u>14.595</u>	<u>19.049</u>	<u>505.120</u>
Derivaten met een negatieve waarde						11.683
						<u>516.803</u>

Overige mutaties betreft een reclassificatie van het Liability Overlay Fund (LOF), welke in de hoofd balans worden uitgesplitst op basis van look-through tussen vastrentende waarden en derivaten. Eveneens zijn onder overige mutaties opgenomen de mutatie van de vorderingen, schulden en liquide middelen inzake de beleggingen. De waarde van de participatie in het LOF is per balansdatum €50.967 (2015: €44.019). De negatieve derivaten zijn opgenomen onder de overige schulden en overlopende passiva, ultimo 2016 €11.683 (2015: €23.718).

	Vastgoed beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2015	11.916	49.589	339.480	40.014	13.135	454.134
Aankopen	10.029	63.365	256.762	11.414	18.072	359.642
Verkopen	-	-41.669	-285.850	-8.260	-14.434	-350.213
Overige mutaties	63	-	39.382	-38.486	4	963
Waardemutaties	239	4.102	-11.314	-3.154	572	-9.555
Stand per 31 december 2015	<u>22.247</u>	<u>75.387</u>	<u>338.460</u>	<u>1.528</u>	<u>17.349</u>	<u>454.971</u>
Derivaten met een negatieve waarde						23.718
						<u>478.689</u>

Van het totaal van de beleggingen heeft een bedrag van €5.199 betrekking op de VPL-regeling (2015: €4.048). Dit saldo wordt niet separaat belegd en maakt onderdeel uit van de totale beleggingen.

Er wordt niet belegd in premiebijdragende ondernemingen.

Onderpand met betrekking tot derivaten

Het fonds belegt in derivaten. Afhankelijk van de waarde van de derivaten ontvangt of verstrekt het fonds onderpand. Bij een positieve waarde van de derivaten ontvangt het fonds onderpand, bij een negatieve waarde verstrekt het fonds onderpand.

Het onderpand voor de rentederivaten wordt uitgevoerd binnen het Liability Overlay Fund (LOF). De waarde van de ontvangen zekerheden (collateral) bedroeg ultimo 2016 € 12.916 (2015: € 1.731). De toename van de collateral positie ontstaat door de toename van de waarde van de derivatenportefeuille.

De waarde van de betaalde zekerheden (cash collateral) voor de valutaderivaten bedroeg ultimo 2016 € 1.770.

Securities lending binnen de beleggingsfondsen

Binnen de beleggingsfondsen in beheer bij Achmea Investment Management is securities lending niet toegestaan. Bij de indexfondsen van beheerder BlackRock vindt wel securities lending plaats.

Reële waarde

Afgezien van de beleggingsvorderingen en -schulden zijn de beleggingen van het fonds gewaardeerd tegen reële waarde per balansdatum. Het is over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Voor de meerderheid van de beleggingen van het fonds kan gebruik worden gemaakt van intrinsieke waarde.

- | Genoteerde marktprijzen: Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld aan een effectenbeurs of betreffen liquide middelen. Hieronder vallen aandelen, obligaties, onderpanden en banktegoeden.
- | NCW berekeningen: De 'netto contante waarde'-methode wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen contant te maken op basis van de geldende markttrente. In de waardering is rekening gehouden met het oninbaarheidsrisico.
- | Andere methode: marktwaardebepaling niet gebaseerd op marktdata, maar gebaseerd op aannames en schattingen die de prijs significant beïnvloeden.

Fondsen die gewaardeerd worden op intrinsieke waarde worden eveneens onder de "Andere methode" opgenomen. Dit betreffen fondsen waarbij de marktwaarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fundmanagers en de fund-to-fund managers. Voor fondsbeleggingen in vastgoed, private equity en infrastructuur wordt de waardering bepaald op basis van de laatst gecontroleerde jaarrekening door de onafhankelijke accountant. Daarnaast worden beleggingsfondsen waarvan door een externe partij de Net Asset Value (NAV) wordt opgegeven onder deze methode verantwoord.

De waardering van de beleggingen is bepaald met behulp van onderstaande methodes:

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW berekeningen	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2016					
Vastgoedbeleggingen	131	-	-	25.575	25.706
Aandelen	-	-	-	96.269	96.269
Vastrentende waarden	332	-	33.946	315.223	349.501
Derivaten	1.770	-	12.825	-	14.595
Overige beleggingen	8	-	-	19.041	19.049
Totaal	<u>2.241</u>	<u>-</u>	<u>46.771</u>	<u>456.108</u>	<u>505.120</u>

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW berekningen	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2015					
Vastgoedbeleggingen	803	-	-	21.444	22.247
Aandelen	-	-	-	75.387	75.387
Vastrentende waarden	13.667	-	25.993	298.800	338.460
Derivaten	-701	-	2.229	-	1.528
Overige beleggingen	5	-	-	17.344	17.349
Totaal	13.774	-	28.222	412.975	454.971

Vastgoedbeleggingen

De vastgoed beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie naar soort:		
Indirect vastgoed	25.575	21.444
Beleggingsdebiteuren	131	803
	25.706	22.247

Aandelen

De aandelen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie naar soort:		
Aandelenbeleggingsfondsen	94.869	73.608
Venture Capital (Private Equity)	1.400	1.779
	96.269	75.387

Vastrentende waarden

De vastrentende waarden kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie naar soort:		
Inflation linked bonds	-	13.325
Obligatie beleggingsfondsen	349.169	324.792
Beleggingsdebiteuren	332	343
	349.501	338.460

Derivaten

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie naar soort:		
Positieve waarde	24.508	25.947
Negatieve waarde	-11.683	-23.718
Liquide middelen/Beleggingscrediteuren	1.770	-701
	<u>14.595</u>	<u>1.528</u>

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruikgemaakt van financiële derivaten. Als hoofdregel geldt dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het algemene beleggingsbeleid. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden.

Het fonds gebruikt derivaten voornamelijk om het renterisico (LOF) en het valutarisico af te dekken.

Gebruik wordt gemaakt van onder meer de volgende instrumenten:

- ┆ Middels de belegging in het Liability Overlay Fund wordt er gebruik gemaakt van swaps. Dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Door middel van swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden. Naast de swap transacties heeft het Liability Overlay Fund kortlopende staatsobligaties in de portefeuille die als onderpand dienen.
- ┆ Valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt. Vanaf 2016 wordt het valutarisico op aandelen voor 60% afgedekt.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2016:

Type contract	Contract- omvang	Activa	Passiva
Interest rate swaps	86.675	24.172	9.916
Forwards (valutatermijncontracten)	31.871	336	1.767
Liquide middelen (collateral)	-	1.770	-
		<u>26.278</u>	<u>11.683</u>

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2015:

Type contract	Contract- omvang	Activa	Passiva
Interest rate swaps	88.520	25.947	23.718
Vorderingen (schulden) inzake derivaten	-	-701	-
		<u>25.246</u>	<u>23.718</u>

Overige beleggingen

De overige beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie naar soort:		
Infrastructuur	4.399	4.406
Geldmarktfondsen	6.106	12.938
Commodities (grondstoffen, edele metalen)	8.536	-
Liquide middelen	8	5
	<u>19.049</u>	<u>17.349</u>

2. Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

	2016	2015
Verloopoverzicht herverzekeringsdeel technische voorzieningen:		
Stand per 1 januari	38	53
Mutatie	-8	-15
	<u>30</u>	<u>38</u>

Het herverzekeringsdeel technische voorzieningen heeft betrekking op uitkeringen uit een herverzekeringscontract waarvoor thans geen premie meer wordt betaald.

3. Vorderingen en overlopende activa

	31-12-2016	31-12-2015
Vordering op werkgevers	3.786	3.708
Nog te factureren premies aan werkgevers	293	122
Vordering op deelnemers	-	2
Herverzekeringen	-	7
Overige vorderingen	-	18
	<u>4.079</u>	<u>3.857</u>

Bij de waardering van vorderingen wordt rekening gehouden met het risico van oninbaarheid door hiervoor een voorziening in aftrek te brengen op het saldo van de uitstaande vorderingen. Voor gelijksoortige posten met gelijksoortige risico's wordt gezamenlijk een schatting gemaakt van verliezen en risico's op balansdatum. Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

	31-12-2016	31-12-2015
Nadere specificatie "Vordering op werkgevers":		
Werkgevers	3.940	3.914
Voorziening dubieuze debiteuren	-154	-206
	<u>3.786</u>	<u>3.708</u>

In 2016 is een bedrag van €31 onttrokken aan de voorziening ten gunste van het resultaat (2015: dotatie €40). Er werd een bedrag van €21 aan premies over voorgaande jaren als oninbaar afgeschreven (2015: nihil).

4. Overige activa

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Liquide middelen	<u>936</u>	<u>1.087</u>

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn. Bankrekeningen die beheerd worden door de vermogensbeheerder worden opgenomen onder de beleggingscategorie waarop deze betrekking heeft.

Er zijn geen kredietfaciliteiten van toepassing.

PASSIVA

5. Stichtingskapitaal en reserves

Mutatieoverzicht algemene reserve

Stand per 1 januari 2016	1.618
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-9.609
Stand per 31 december 2016	<u>-7.991</u>

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. De bestemming is nader uitgewerkt in de ABTN.

Het voorstel resultaatbestemming 2016 is opgenomen in de paragraaf van de staat van baten en lasten in de jaarrekening.

Stand per 1 januari 2015	45.194
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-43.576
Stand per 31 december 2015	<u>1.618</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
		In %		In %
Solvabiliteit				
Aanwezig vermogen (pensioenvermogen)	504.161	98,4	455.382	100,4
Af: technische voorzieningen	512.152	100,0	453.764	100,0
Eigen vermogen	-7.991	-1,6	1.618	0,4
Af: vereist eigen vermogen	77.905	15,2	72.053	15,9
Vrij vermogen	-85.896	-16,8	-70.435	-15,5
Minimaal vereist eigen vermogen	22.900	4,5	19.532	4,3
Actuele dekkingsgraad		98,4		100,4
Beleidsdekkingsgraad		94,6		103,4

Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het fonds gebruik van het standaardmodel. Het bestuur acht het gebruik van het standaardmodel passend voor de risico's van het fonds. De uitkomsten van de solvabiliteitstoets zijn opgenomen onder toelichting Risicobeheer.

De dekkingsgraad is als volgt berekend: (Totale activa -/- schulden) / Technische voorzieningen * 100%.

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden.

Het pensioenvermogen is als volgt berekend: pensioenvermogen = pensioenverplichtingen + stichtingskapitaal + overige reserves.

Als het eigen vermogen lager is dan het minimale vereiste eigen vermogen bevindt het fonds zich in een situatie van dekkingstekort. Indien het eigen vermogen lager is dan het vereiste eigen vermogen, maar wel tenminste gelijk is aan het minimale vereiste eigen vermogen, bevindt het fonds zich in een situatie van reservetekort.

De solvabiliteit van het fonds is niet toereikend. Er is zowel sprake van een reservetekort als van een dekkingstekort.

Actuele dekkingsgraad

Het verloop van de actuele dekkingsgraad kan als volgt worden gespecificeerd:

	2016	2015
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	100,4	111,0
Premie	-0,4	-0,3
Uitkeringen	-	0,2
Rendement op beleggingen	8,9	-2,5
Verandering van de rentetermijnstructuur	-10,2	-8,2
Toeslagverlening	-0,1	-
Overige oorzaken en kruiseffecten	-0,2	0,2
Dekkingsgraad per 31 december	98,4	100,4

Herstelplan

Per 1 januari 2016 was de beleidsdekkingsgraad van het fonds 103,4% en lag daarmee onder het minimaal vereist eigen vermogen (115,9%). Er was sprake van een dekkingstekort en het fonds was verplicht om uiterlijk 1 april 2016 een nieuw herstelplan in te dienen bij DNB. Het fonds heeft op 30 maart 2016 het herstelplan verstuurd naar DNB.

In het nieuwe herstelplan heeft het fonds aangegeven welke maatregelen worden ingezet om binnen 11 jaar het vereist eigen vermogen te behalen. Het fonds streeft erna om ultimo 2026 een beleidsdekkingsgraad van 123,3% te hebben. Bij het opstellen van het herstelplan heeft het bestuur zich laten ondersteunen door externe adviseurs. De belangrijkste maatregel uit het herstelplan is dat er geen toeslagverlening is verleend.

Eind 2016 verkeerd het fonds in een dekkingstekort. Het fonds was wederom verplicht om op uiterlijk 1 april 2017 een herstelplan in te dienen bij DNB. Het fonds heeft op 30 maart 2017 het herstelplan verstuurd naar DNB. In dit plan bereikt het fonds binnen de gestelde termijn het vereist eigen vermogen en zijn er geen kortingsmaatregelen vereist.

In 2016 heeft de dekkingsgraad zich ten opzichte van het herstelplan als volgt ontwikkeld:

	Werkelijk 2016	Herstelplan 2016
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	100,4	100,2
Premie	-0,4	-0,3
Rendement op beleggingen	8,9	2,5
Verandering van de rentetermijnstructuur	-10,2	-
Toeslagverlening	-0,1	-
Overige oorzaken en kruiseffecten	-0,2	0,1
Dekkingsgraad per 31 december	98,4	102,5

De dekkingsgraad herstelplan 2016, is de verwachte dekkingsgraad volgens het herstelplan ingediend op 30 maart 2016. Op basis van het in 2016 ingediende herstelplan heeft het bestuur geconcludeerd dat een korting in 2016 niet noodzakelijk is.

Toelichting op de belangrijkste ontwikkelingen van de dekkingsgraad ten opzichte van de dekkingsgraad in het herstelplan:

De dekkingsgraad bedroeg op 31 december 2016 98,4% en liep daarmee achter op het herstelplan dat uitgaat van 102,5% op die datum.

Het feitelijk rendement op de totale beleggingsportefeuille was hoger, dan het benodigde rendement voor de technische voorzieningen voor het jaar 2016. Het rendement op beleggingen leverde een toename van de dekkingsgraad op van 8,9%.

De verandering van de rentetermijnstructuur heeft geleid tot een daling van de dekkingsgraad. In het herstelplan is uitgegaan van een ongewijzigde rentetermijnstructuur tot het boekjaar 2016 waardoor de bijdrage van de verandering van de rentetermijnstructuur nihil is. Bij de bepaling van de dekkingsgraad is van de daadwerkelijke rentetermijnstructuur ultimo boekjaar uitgegaan, die lager is dan de rentetermijnstructuur primo boekjaar.

6. Voorziening pensioenverplichtingen

Mutatieoverzicht voorziening pensioenverplichtingen

	2016	2015
Stand per 1 januari	453.764	410.274
Pensioenopbouw	16.663	14.244
Indexering en overige toeslagen	162	127
Rentetoevoeging	-274	745
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-6.709	-6.469
Onttrekking voor pensioenuitkeringen afkoop	-421	-186
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	159	1.074
Wijziging marktrente	51.142	32.822
Wijziging actuariële uitgangspunten	-1.883	1.388
Dotatie voor pensioenuitvoeringskosten	332	233
Inkoop uit hoofde van VPL-regeling	217	93
Overige mutatie voorziening pensioenverplichtingen	-1.000	-581
Stand per 31 december	<u>512.152</u>	<u>453.764</u>
	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Specificatie voorziening pensioenverplichtingen naar aard:		
Actieve deelnemers	236.178	205.229
Pensioengerechtigden	107.783	100.706
Gewezen deelnemers	148.960	130.320
Overigen	993	1.368
Toekomstige kosten uitvoering pensioenregeling	18.238	16.141
	<u>512.152</u>	<u>453.764</u>

De methode voor de berekening van de pensioenverplichtingen is zodanig toegepast dat er geen sprake is van een financieringsachterstand.

Naar hun aard hebben de technische voorzieningen in het algemeen een langlopend karakter

Korte beschrijving van de pensioenregeling

De pensioenregeling kan worden gekenmerkt als een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling met een pensioenleeftijd van 67 jaar. Jaarlijks wordt een aanspraak op ouderdomspensioen opgebouwd van 1,85% van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. De pensioengrondslag is gelijk aan het loon volgens de Wet financiering sociale verzekeringen tot maximaal een bedrag van € 52.763 (2016) verminderd met de franchise van € 14.584 (2016). De franchise wordt jaarlijks vastgesteld. Tevens bestaat er recht op partner- en wezenpensioen. Deelname aan de regeling is mogelijk vanaf de leeftijd van 20 jaar. Jaarlijks beslist het bestuur van het pensioenfonds over de mate waarin de opgebouwde aanspraken worden geïndexeerd. Overeenkomstig artikel 10 van de Pensioenwet kan de pensioenregeling worden gekwalificeerd als een uitkeringsovereenkomst.

Toeslagverlening

De mate van toeslagverlening wordt jaarlijks door het bestuur vastgesteld en is afhankelijk van de financiële positie van het pensioenfonds. Er bestaat echter geen recht op toeslagen. De premie bevat geen expliciete opslag ten behoeve van het toeslagbeleid. Bovendien wordt er door het pensioenfonds geen reserve aangehouden om in de toekomst toeslagen te kunnen verlenen.

Met betrekking tot de mate van de feitelijke toekenning hanteert het bestuur de onderstaande beleidsstaffel als leidraad. Deze staffel geldt slechts als uitgangspunt; bij de jaarlijkse besluitvorming zal het bestuur andere relevante economische omstandigheden (zoals economische vooruitzichten en verwachte bestandsontwikkeling) in ogenschouw nemen.

De inhoud van de beleidsstaffel luidt als volgt:

- | Indien het eigen vermogen zodanig is dat daarmee alle toekomstige toeslagen op basis van de ambitie volledig kunnen worden gerealiseerd, wordt een volledige toeslag verleend;
- | Indien het eigen vermogen kleiner of gelijk is aan 10% van de voorziening pensioenverplichtingen wordt geen toeslag verleend;
- | Indien het eigen vermogen groter is dan 10% van de voorziening pensioenverplichtingen, doch kleiner is dan het eigen vermogen dat nodig is om de volledige ambitie te kunnen realiseren, wordt de toeslag naar rato verleend, onder voorwaarde dat de pro rata toeslag ten minste 0,5% bedraagt.

Door toekenning van een toeslag mag de dekkingsgraad niet zo ver dalen dat er sprake is van een reservetekort (te weinig vermogen om te voldoen aan het vereist eigen vermogen). Daarnaast geldt dat als het pensioenfonds in een periode van herstel zit, de dekkingsgraad na toekenning van een toeslag moet stijgen ten opzichte van het voorgaande jaar.

Het bestuur heeft besloten om per 1 januari 2016 geen toeslag te verlenen. Per 1 januari 2017 is er ook geen toeslag verleend.

7. Langlopende schulden (uit hoofde van VPL)

	2016	2015
Stand per 1 januari	4.048	3.069
Overheveling liquidatiesaldo Stichting UHI	-	253
Dotatie inzake premies	1.095	793
Rendementstoerekening	308	33
Toekenning VPL afspraken	-252	-100
Stand per 31 december	<u>5.199</u>	<u>4.048</u>

Bij inkoop van de rechten wordt de inkoopsom (en hiermee de vrijval uit de langlopende schuld) als separate post onder de overige premiebaten verantwoord. Beleggingsresultaten inzake VPL en voor VPL bestemde premies worden direct toegevoegd aan de langlopende schuld.

8. Overige schulden en overlopende passiva

	31-12-2016	31-12-2015
Pensioenpremies	18	36
Derivaten met negatieve waarde	11.683	23.718
Uitkeringen	2	-
Belastingen en premies sociale verzekeringen	140	127
Waardeoverdrachten	99	38
Administratiekosten	43	41
Vermogensbeheerkosten	332	175
Accountantskosten	29	40
Actuariskosten	102	31
Overige schulden	40	35
	<u>12.488</u>	<u>24.241</u>

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Risicobeheer en derivaten

Solvabiliteitsrisico

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de reële waarde van de pensioenverplichtingen.

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslag van opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

De actuele dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Het tekort op FTK-grondslagen is als volgt:		
Technische voorziening	512.152	453.764
Buffers:		
S1 Renterisico	25.427	28.493
S2 Risico zakelijke waarden	35.639	31.850
S3 Valutarisico	18.343	8.656
S4 Grondstoffenrisico	3.098	2.760
S5 Kredietrisico	30.418	26.944
S6 Verzekeringstechnisch risico	20.441	18.111
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief beheerrisico	5.967	5.522
Diversificatie effect	-61.428	-50.283
Totaal S (vereiste buffers)	<u>77.905</u>	<u>72.053</u>
Vereist vermogen (artikel 132 Pensioenwet)	590.057	525.817
Pensioenvermogen (totaal activa - schulden)	<u>504.161</u>	<u>455.382</u>
Tekort/Tekort	<u>-85.896</u>	<u>-70.435</u>

Het fonds dekt het renterisico af en voert dit beleid uit door middel van een participatie in het Liability Overlay Fonds (LOF). Hiermee is bij het bepalen van de vereiste buffers rekening gehouden. Bij de berekening van de buffers past het pensioenfonds het standaard model van DNB toe. Het vereist eigen vermogen op basis van de strategische mix fonds bedraagt 15,2% (2015: 15,9%) van de technische voorziening.

Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- beleggingsbeleid;
- premiebeleid;
- herverzekeringsbeleid;
- toeslagbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings)risico's. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruik gemaakt van derivaten.

Marktrisico's (S1 - S4)

Het marktrisico omvat het renterisico, het prijs(koers)risico, valutarisico en het grondstoffenrisico. Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en door een verandering van marktfactoren. Marktfactoren kunnen bijvoorbeeld marktprijzen zijn van aandelen, grondstoffen, vastgoed en private equity (prijsrisico), maar ook valutakoersen (valutarisico) of rentes (renterisico).

De strategie van het fonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op dagelijkse basis beheerst in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overallmarktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

De mate waarin de beleggingsportefeuille van het fonds gevoelig is voor het prijs- en renterisico is in de volgende alinea weergegeven, vervolgens worden de risico's die het fonds loopt nader toegelicht.

S1 Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen wijzigen als gevolg van veranderingen in de marktrente.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration geeft aan hoeveel procent bij benadering de reële waarde van een belegging of verplichting verandert bij een parallelle verschuiving van de rentecurve. Een hoge duration geeft een hoge gevoeligheid voor veranderingen in de rente weer.

	31-12-2016		31-12-2015	
	Balanswaarde	Duration	Balanswaarde	Duration
Duration van de vastrentende waarden (voor derivaten)	349.501	5,4	338.460	4,8
Duration van de totale portefeuille (na derivaten)	505.120	10,5	454.971	10,1
Technische voorziening	512.152	22,3	453.764	21,9

Op balansdatum is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duration-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van verplichtingen (bij toepassing van de reële marktrentestructuur) daalt, de dekkingsgraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Het beleid van het pensioenfonds is gericht op het verkleinen van de "duration-mismatch". Dit renterisico kan worden verkleind door de rentegevoeligheid van de beleggingen meer in overeenstemming te brengen met de looptijd van de verplichtingen. Het fonds dekt het marktrente risico voor 50% af en voert dit beleid uit door middel van een participatie in het Liability Overlay Fonds (LOF).

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2016		31-12-2015	
	in %		in %	
Resterende looptijd < 1 jaar	36.144	10,3	50.522	14,9
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	112.281	32,1	102.369	30,3
Resterende looptijd > 5 jaar	201.076	57,6	185.569	54,8
	<u>349.501</u>	<u>100,0</u>	<u>338.460</u>	<u>100,0</u>

De beleggingsdebiteuren zijn opgenomen onder "resterende looptijd < 1 jaar".

S2 Risico zakelijke waarden

Het risico zakelijke waarden of prijsrisico is het risico van waardeveranderingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardeveranderingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico wordt gemitigeerd door diversificatie.

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Specificatie vastgoed beleggingen naar aard:				
Participaties in vastgoedmaatschappijen	25.575	99,5	21.444	96,4
Beleggingsdebiteuren	131	0,5	803	3,6
	<u>25.706</u>	<u>100,0</u>	<u>22.247</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Specificatie vastgoed beleggingen naar regio:				
Europa	25.575	99,5	21.444	96,4
Beleggingsdebiteuren	131	0,5	803	3,6
	<u>25.706</u>	<u>100,0</u>	<u>22.247</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Specificatie aandelen naar sector:				
Beleggingsinstellingen	-	-	1.780	2,4
Financiële instellingen (w.o. banken en verzekeraars)	21.275	22,1	17.668	23,4
Nijverheid en industrie	20.521	21,3	12.920	17,1
Handel	19.349	20,1	17.905	23,8
Overige dienstverlening	28.597	29,7	20.752	27,5
Diversen	6.527	6,8	4.362	5,8
	<u>96.269</u>	<u>100,0</u>	<u>75.387</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
		In %		In %
Specificatie aandelen naar regio:				
Europa	20.127	20,9	19.928	26,4
Noord-Amerika	46.247	48,0	32.659	43,3
Global	1.416	1,5	1.818	2,4
Azië-Pacific	9.073	9,4	7.601	10,1
Emerging Markets	17.801	18,5	12.496	16,6
Australië/Nieuw-Zeeland	1.605	1,7	885	1,2
	<u>96.269</u>	<u>100,0</u>	<u>75.387</u>	<u>100,0</u>

Het pensioenfonds heeft er niet voor gekozen om het prijsrisico middels derivaten (gedeeltelijk) af te dekken.

S3 Valutarisico

Het totaalbedrag van de gehele beleggingsportefeuille dat buiten de euro wordt belegd bedraagt ultimo 2016 € 120.139 (2015: € 111.873). Van dit bedrag is 27% (2015: 0%) afgedekt naar de euro. Het strategische beleid van het pensioenfonds is om valutaposities voor de aandelenportefeuille voor 60% af te dekken. Deze afdekking is geëffectueerd per 12 januari 2016.

De vreemde valutapositie voor en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	Positie voor afdekking	Valuta-derivaten	Nettopositie na afdekking 2016	Nettopositie na afdekking 2015
EUR	386.412	31.881	418.293	343.098
USD	51.791	-26.576	25.215	76.016
JPY	7.111	-3.832	3.279	5.506
GBP	3.029	-2.904	125	5.203
CHF	2.530	-	2.530	2.942
MXN	2.691	-	2.691	2.074
HKD	4.939	-	4.939	2.241
ZAR	3.479	-	3.479	1.432
BRL	9.444	-	9.444	1.693
CAD	3.282	-	3.282	1.978
IDR	3.778	-	3.778	837
PLN	2.369	-	2.369	790
Other	25.696	-	25.696	11.161
	<u>506.551</u>	<u>-1.431</u>	<u>505.120</u>	<u>454.971</u>

S4 Grondstoffenrisico

Fondsen die beleggen in grondstoffen lopen het risico dat de waarde van deze beleggingen daalt. In het standaardmodel is een berekening van de gevoeligheid van het eigen vermogen voor grondstoffen voorgeschreven. Het grondstoffenrisico wordt berekend aan de hand van een scenario waarbij wordt uitgegaan van een waardedaling van de beleggingen in grondstoffen van 30%. Er wordt geen onderscheid gemaakt naar verschillende soorten grondstoffen.

S5 Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het fonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het fonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau, dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het fonds; het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en dergelijke bij hypothecaire geldleningen en het uitlenen van effecten; het hanteren van prudente verstrekkingnormen bij hypothecaire geldleningen. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het fonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementstelsel functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot OTC-derivaten wordt door het fonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het fonds adequaat worden afgedekt door onderpand. Er wordt gebruik gemaakt van dagelijkse waarderingen.

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Specificatie vastrentende waarden naar sector:				
Nederlandse overheidsinstellingen	25.897	7,4	42.510	12,6
Buitenlandse overheidsinstellingen	206.818	59,2	164.302	48,5
Financiële instellingen	72.871	20,9	87.025	25,7
Handels- en industriële instellingen	31.929	9,1	26.992	8,0
Andere instellingen	11.570	3,3	28.411	8,4
Beleggingsinstelling	84	-	-11.123	-3,3
Beleggingsdebiteuren	332	0,1	343	0,1
	<u>349.501</u>	<u>100,0</u>	<u>338.460</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Specificatie vastrentende waarden naar regio:				
Mature Markets	298.587	85,4	314.193	92,8
Emerging markets	50.582	14,5	23.924	7,1
Beleggingsdebiteuren	332	0,1	343	0,1
	<u>349.501</u>	<u>100,0</u>	<u>338.460</u>	<u>100,0</u>

Beleggingen waarvan de uitgevende partij is gevestigd in Azië (exclusief Japan), Latijns Amerika of Rusland worden gerekend tot de regio 'Emerging Markets'. Beleggingen uit de beleggingsportefeuille waarvan van uitgevende partijen in overige landen zijn gevestigd, worden gerekend tot beleggingen in 'Mature markets'.

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven:

	31-12-2016		31-12-2015	
		In %		In %
AAA	93.451	26,7	75.431	22,3
AA	98.845	28,2	104.874	30,8
A	27.779	8,0	27.298	8,1
BBB	55.576	15,9	67.590	20,0
BB	17.285	5,0	15.853	4,7
B	14.927	4,3	11.783	3,5
Lower than B	7.442	2,1	5.627	1,7
Geen rating	33.864	9,7	29.661	8,8
Beleggingsdebiteuren	332	0,1	343	0,1
	<u>349.501</u>	<u>100,0</u>	<u>338.460</u>	<u>100,0</u>

De beleggingen zonder rating betreft hoofdzakelijk beleggingen in het Liability Overlay Fund (LOF) €22.566 (2015: €28.011).

S6 Verzekeringstechnisch risico

Langlevenrisico

Langlevenrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de technische voorziening. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting.

Door toepassing van Prognosetafel AG2016 (startjaar 2017) met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevenrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het fonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen (schadereserve). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien. Het beleid van het fonds is om het overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico niet te herverzekeren.

S7 Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen. Hierdoor kan het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen voldoen. Waar de overige risicomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico wordt beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er wordt eveneens rekening gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies. Inzake het liquiditeitsrisico wordt vermeld dat het fonds in haar beleggingsportefeuille over voldoende obligaties beschikt die onmiddellijk zonder waardeverlies te gelde kunnen worden gemaakt om eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren.

S8 Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen, moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt. Concentratierisico is gemeten naar concentratie van een land of bij een tegenpartij.

Dit betreft per 31 december 2016 de volgende posten:

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Duitsland (staatsobligaties)	49.313	34.745
Frankrijk (staatsobligaties)	34.637	36.872
Italië (staatsobligaties)	13.973	15.948
Nederland (staatsobligaties)	36.124	23.743
Spanje (staatsobligaties)	-	11.703

In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van beleggingen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Bij de bepaling van het vereist vermogen past het pensioenfonds het standaardmodel van de DNB toe. In dat model wordt het concentratierisico vooralsnog op nihil gesteld.

Op grond hiervan heeft het bestuur geconcludeerd dat er geen sprake is van concentratie in de activa of verplichtingen en dat er daarom geen buffer voor concentratierisico wordt aangehouden.

S9 Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het fonds beheerd door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het bestuur.

De beleggingsportefeuille is ondergebracht bij Achmea Investment Management en Syntrus Achmea Real Estate & Finance. Met deze partijen zijn overeenkomsten en service level agreements gesloten.

De pensioenuitvoering is uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer. Met Syntrus Achmea Pensioenbeheer is een uitvoeringsovereenkomst en een service level agreement (SLA) gesloten.

Het bestuur beoordeelt jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering van de vermogensbeheerders door middel van performancerapportages (alleen vermogensbeheerders), SLA-rapportages en onafhankelijk getoetste internebeheersingsrapportages (ISAE 3402-rapportages).

Aangezien hiermee sprake is van adequate beheersing van de operationele risico's worden door het fonds hiervoor geen buffers aangehouden in de solvabiliteitstoets.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

S10 Actief beheerrisico

Onder actief beheer worden afwijkende posities in portefeuilles verstaan die worden ingenomen ten opzichte van de strategische portefeuilles. De mate van actief beheer wordt doorgaans bepaald aan de hand van de tracking error. De tracking error meet de mate van afwijking tussen het rendement van een beleggingsportefeuille en het rendement op een benchmarkportefeuille. Een lagere tracking error impliceert dat het feitelijke rendement dicht bij de gekozen benchmark ligt, terwijl een hoge tracking error aangeeft dat het rendement duidelijk van een benchmark afwijkt. Een hogere tracking error impliceert daarmee een hogere mate van actief risico.

Het VEV voor actief beheer wordt bepaald als het maximale verlies door actief beheer dat met een waarschijnlijkheid van 2,5% zal optreden. Dit verlies wordt bepaald met behulp van de (ex-ante) tracking error. In de berekening van de impact van actief beheer op het VEV worden ook de betreffende kosten expliciet meegenomen.

Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen het fonds, haar bestuurders, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders, voor zover zij bestuurder zijn in het fonds.

Transacties met bestuurders

Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar de toelichting op de pensioenuitvoeringskosten. Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op, (voormalige) bestuurders.

De bestuurders die deelnemen aan de pensioenregeling van het fonds doen dit op basis van voorwaarden in het pensioenreglement.

Overige transacties met verbonden partijen

Betreffende de uitvoeringsovereenkomst tussen het fonds en de werkgever met betrekking tot de financiering van de aanspraken en de uitvoering van de regeling wordt verwezen naar de uitvoeringsovereenkomst.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Langlopende contractuele verplichtingen

Het bestuur heeft de uitvoering van het pensioenbeheer en het vermogens- en vastgoedbeheer uitbesteed aan respectievelijk Syntrus Achmea Pensioenbeheer, Achmea Investment Management en Syntrus Achmea Real Estate & Finance.

Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. Looptijd van het contract is vanaf 1 januari 2012, de opzegtermijn ervan is ten minste negen maanden. Met het bestuur zijn afspraken gemaakt over de vergoedingssystematiek. Deze systematiek bestaat zowel uit vaste als variabele componenten. De vergoeding voor 2016 bedraagt circa € 1,4 miljoen.

Met Achmea Investment Management is begin 2017 een contract afgesloten. De duur van het contract is voor onbepaalde tijd met een opzegtermijn van drie maanden.

Met Syntrus Achmea Real Estate & Finance is een contract afgesloten. Looptijd van het contract is vanaf 5 juli 2010 en geldt voor onbepaalde tijd.

Investerings- en stortingsverplichtingen

Vooruitlopend op verwachte inkomende kasstromen bestaan per balansdatum de volgende investerings- en stortingsverplichtingen (zogenaamde voorbeleggingen):

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Private equity	<u>539</u>	<u>543</u>

Voorwaardelijke verplichtingen

Per jaareinde lopen er geen juridische procedures tegen het pensioenfonds en heeft het pensioenfonds tevens geen juridische procedures aangespannen tegenover derden.

Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn na de balansdatum geen gebeurtenissen geweest van dien aard dat een wezenlijk ander beeld zou ontstaan van de financiële positie per einde 2016 dan op grond van dit verslag kan worden verkregen.

6 TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

9. Premiebijdragen voor risico pensioenfondsen (van werkgevers en werknemers)

	2016	2015
Werkgevers- en werknemersgedeelte	17.076	16.564
Excedent	309	227
	17.385	16.791
Inkoop som toekenning VPL aanspraken	252	100
	17.637	16.891

De premie voor de houtverwerkende industrie bedraagt 24,3% (2015: 23,5%) van de pensioengrondslag, waarvan 2,0% (2015: 1,5%) voor de overgangsregeling. De werkgeversbijdrage is 12,15%, de werknemers betalen een eigen bijdrage van 12,15%. De premie voor de jachtbouw bedraagt 22,3% (2015: 22,0%) van de pensioengrondslag. De werkgeversbijdrage is 11,15%, de werknemers betalen een eigen bijdrage van 11,15%.

De kostendekkende, gedempte en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	2016	2015
Kostendekkende premie	21.525	17.102
Gedempte premie	17.234	14.648
Feitelijke premie	17.385	16.791

De kostendekkende premie is gebaseerd op de marktrente (nominale rentetermijnstructuur van 31 december 2015 gepubliceerd door DNB).

Het pensioenfonds hanteert voor de jaarlijkse toetsing van de hoogte van de kostendekkende premie een gedempte kostendekkende premie. Het pensioenfonds hanteert een intern financieringsbeleid dat uitgaat van een gedempte premie. Uitgangspunt bij de bepaling van de gedempte premie is het voortschrijdend gemiddelde van de rentetermijnstructuur per 31 december van de laatste 6 kalenderjaren en de rentetermijnstructuur per 31 oktober van het voorafgaande jaar.

De feitelijke premie is in 2016 hoger dan de gedempte kostendekkende premie.

De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

	2016	2015
Kosten pensioenopbouw	17.254	14.700
Opslag voor uitvoeringskosten	1.528	1.226
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	2.743	1.176
	21.525	17.102

De samenstelling van de gedempte premie is als volgt:

	2016	2015
Kosten pensioenopbouw	13.551	12.428
Opslag voor uitvoeringskosten	1.528	1.226
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	2.155	994
	<u>17.234</u>	<u>14.648</u>

De kosten pensioenopbouw betreffen de kosten van de jaarinkoop van de pensioenaanspraken inclusief de kosten voor premievrijstelling voor nieuwe arbeidsongeschiktheidsgevallen. De toeslagverlening is voorwaardelijk en daarom geen onderdeel van de kosten pensioenopbouw. De pensioenuitvoeringskosten volgen uit de staat van baten en lasten. De solvabiliteitsopslag 2016 wordt berekend door het percentage vereist vermogen per 31 december 2015 te vermenigvuldigen met de kosten pensioenopbouw.

Er is geen sprake van premiekortingen dan wel premieopslagen.

De samenstelling van de feitelijke premie is als volgt

	2016	2015
Premie exclusief kosten premievrijstelling en risico	14.288	14.177
Benodigd voor kosten (conform J605)	2.378	1.905
Benodigd voor arbeidsongeschiktheid	684	674
Premie risicoherverzekering	35	35
	<u>17.385</u>	<u>16.791</u>

10. Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds

2016	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Vastgoed beleggingen	681	1.633	-463	1.851
Aandelen	3	10.127	-200	9.930
Vastrentende waarden	648	28.413	-583	28.478
Derivaten	-	-1.114	-58	-1.172
Overige beleggingen	-78	1.549	-28	1.443
	<u>1.254</u>	<u>40.608</u>	<u>-1.332</u>	<u>40.530</u>
Af: Rendementstoerekening VPL				-308
				<u>40.222</u>

2015	Directe beleggingsopbrengsten	Indirecte beleggingsopbrengsten	Kosten van vermogensbeheer	Totaal
Vastgoed beleggingen	797	239	-94	942
Aandelen	2	4.102	-347	3.757
Vastrentende waarden	834	-11.314	-1.097	-11.577
Derivaten	-	-3.154	-5	-3.159
Overige beleggingen	25	569	-56	538
	<u>1.658</u>	<u>-9.558</u>	<u>-1.599</u>	<u>-9.499</u>
Af: Rendementstoerekening VPL				-33
				<u>-9.532</u>

De kosten van vermogensbeheer bedragen in 2016 €1.332 (2015: €1.599). Transactiekosten zijn onderdeel van de aan- en verkooptransacties van beleggingen. Deze zijn eveneens onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten en bedragen over 2016 €733 (2015: €523).

11. Overige baten

	2016	2015
Baten uit herverzekering	7	8
Mutatie voorziening dubieuze debiteuren	31	-
Andere baten	1	139
	<u>39</u>	<u>147</u>

12. Pensioenuitkeringen

	2016	2015
Ouderdomspensioen	5.158	4.904
Partnerpensioen	1.264	1.247
Wezenpensioen	50	38
Arbeidsongeschiktheid	290	284
Afkopen	348	197
	<u>7.110</u>	<u>6.670</u>

De post afkopen betreft de afkoop van pensioenen die lager zijn dan €465,94 (2015: €462,88) per jaar overeenkomstig de Pensioenwet (artikel 66).

13. Pensioenuitvoeringskosten

	2016	2015
Administratiekostenvergoeding	1.374	1.289
Advieskosten	157	134
Actuariële certificering	19	21
Accountantskosten	41	40
Bestuurskosten	242	229
Contributies en bijdragen	46	38
Project PHJ 2015	-	180
Overig	2	1
	<u>1.881</u>	<u>1.932</u>

Bezoldiging bestuurders

De transacties met bestuurders hebben betrekking op de vergoedingen voor de werkzaamheden verband houdende met de bestuurs- en commissievergaderingen. De vergoedingen bestaan uit vacatiegeld en vergoeding voor reis- en verblijfskosten 2016: € 230 (2015: € 221) en overige bestuurskosten 2016: € 12 (2015: € 8).

Honoraria accountant

	Onafhankelijke accountant	Overig netwerk	Totaal
2016			
Controle van de jaarrekening	41	-	41
Andere controlewerkzaamheden	-	-	-
Fiscale advisering	-	-	-
Andere niet-controle diensten	-	-	-
	<u>41</u>	<u>-</u>	<u>41</u>
	Onafhankelijke accountant	Overig netwerk	Totaal
2015			
Controle van de jaarrekening	40	-	40
Andere controlewerkzaamheden	-	-	-
Fiscale advisering	-	-	-
Andere niet-controle diensten	-	-	-
	<u>40</u>	<u>-</u>	<u>40</u>

Deze werkzaamheden zijn zowel in 2016 als 2015 uitgevoerd door KPMG Accountants N.V.

In bovenstaande opstelling is de methode gehanteerd waarbij wordt opgegeven de in het boekjaar ten laste gebrachte totale honoraria voor onderzoek van de jaarrekening en verslagstaten en de totale honoraria voor andere controleopdrachten, uitgevoerd door de externe accountant.

Personeelsleden

Bij het fonds zijn geen werknemers in dienst. De pensioenuitvoering is volledig uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.

14. Mutatie technische voorzieningen voor risico fonds

	2016	2015
Pensioenopbouw	16.663	14.244
Indexering en overige toeslagen	162	127
Rentetoevoeging	-274	745
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-6.709	-6.469
Onttrekking voor pensioenuitkeringen afkoop	-421	-186
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	159	1.074
Wijziging marktrente	51.142	32.822
Wijziging actuariële uitgangspunten	-1.883	1.388
Dotatie voor pensioenuitvoeringskosten	332	233
Inkoop uit hoofde van VPL-regeling	217	93
Overige mutatie voorziening pensioenverplichtingen	-1.000	-581
	<u>58.388</u>	<u>43.490</u>

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Indexering en overige toeslagen

In de staat van baten en lasten is de last uit hoofde van indexering en overige toeslagen welke aan het verslagjaar moet worden toegerekend verantwoord.

Als de middelen van het pensioenfonds het toelaten, streeft het bestuur ernaar de pensioenaanspraken van de deelnemers te verhogen met het percentage waarmee de lonen in de bedrijfstak voor de Houtverwerkende Industrie op 1 oktober van het laatst verstreken jaar zijn gewijzigd ten opzichte van 1 oktober van het daaraan voorafgaande jaar. Het bestuur streeft ernaar de ingegane pensioenen en de aanspraken van de gewezen deelnemers te verhogen. Het bestuur beoordeelt jaarlijks of de financiële middelen van het pensioenfonds toereikend zijn om de opgebouwde pensioenaanspraken en de ingegane pensioenen te verhogen. Er bestaat geen recht op toeslagverlening en er is dus geen zekerheid of en in hoeverre het pensioenfonds in de toekomst een toeslag kan verlenen. Het pensioenfonds reserveert namelijk geen gelden voor toekomstige toeslagen.

Het bestuur heeft besloten om per 1 januari 2016 geen toeslag te verlenen. Per 1 januari 2017 is er ook geen toeslag verleend.

Rentetoevoeging

De voorziening pensioenverplichtingen is in het boekjaar opgerent met -0,060% (2015: 0,181%). Dit is de éénjaarsrente uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2015.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

In de voorziening pensioenverplichtingen zijn de actuariel verwachte uitkeringen opgenomen gedurende het boekjaar. Onder deze post is de verwachte vrijval uit de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van het doen van uitkeringen verantwoord.

Dotatie voor pensioenuitvoeringskosten

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte uitvoeringskosten in de verslagperiode.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Onder toelichting 15 is de wijziging uit hoofde van overdracht van rechten opgenomen.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijziging actuariële uitgangspunten

De actuariële grondslagen en/of methoden worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid.

Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van het pensioenfonds.

Vanaf boekjaar 2016 is de grondslag voor overlevingskansen gebaseerd op de Prognosetafel AG2016 zoals gepubliceerd door het Actuarieel Genootschap (AG). Dit heeft geleid tot een verhoging van de voorziening pensioenverplichtingen van € 1,0 miljoen. De aanvullende verhoging is bepaald per 31 december 2016.

De algemene sterftekansen die volgen uit de tafel worden voor het pensioenfonds gecorrigeerd in verband met ervaringssterfte. Dit heeft geleid tot een verlaging van de voorziening pensioenverplichtingen van € 2,9 miljoen. De aanvullende verlaging is bepaald per 31 december 2016.

In totaal is hierdoor in boekjaar 2016 onder "Wijziging actuariële uitgangspunten" een bate verantwoord van € 1,9 miljoen.

Overige mutatie voorziening pensioenverplichtingen

	2016	2015
Resultaat op kanssystemen:		
Resultaat op sterfte	-1.072	-498
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	185	-132
Resultaat op mutaties	83	530
Overige mutaties	-196	-481
	<u>-1.000</u>	<u>-581</u>

Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen

De wijziging herverzekeringsdeel technische voorzieningen bedraagt € 8 (2015: € 15).

15. Saldo overdrachten van rechten voor risico pensioenfonds

	2016	2015
Inkomende waardeoverdrachten	88	1.434
Uitgaande waardeoverdrachten	-173	-329
	<u>-85</u>	<u>1.105</u>

	2016	2015
Wijziging technische voorziening inzake overdracht van rechten:		
Toevoeging aan de technische voorzieningen	314	1.436
Onttrekking aan de technische voorzieningen	-155	-362
	<u>159</u>	<u>1.074</u>

	2016	2015
Het resultaat op de waardeoverdrachten is als volgt:		
- de overgenomen pensioenverplichting	-226	-2
- de overgedragen pensioenverplichting	-18	33
	<u>-244</u>	<u>31</u>

Een inkomende waardeoverdracht betreft de ontvangst van het pensioenfonds of de pensioenverzekeraar van de vorige werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers, die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. Een uitgaande waardeoverdracht betreft de overdracht aan het pensioenfonds of de pensioenverzekeraar van de nieuwe werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers, die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. De ontvangen koopsommen worden aangewend voor de inkoop van extra pensioenaanspraken.

16. Overige lasten

	2016	2015
Lasten uit hoofde van herverzekeringen	35	35
Mutatie voorziening dubieuze debiteuren	-	40
Andere lasten	-	5
	<u>35</u>	<u>80</u>

Belastingen

De activiteiten van het fonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

Vaststelling van de jaarrekening door het bestuur

Het bestuur van Bedrijfstakpensioenfonds Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw heeft de jaarrekening 2016 vastgesteld in de vergadering van 16 juni 2017.

De Meern, 16 juni 2017

Namens het bestuur van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw

P.M. Schuil
Voorzitter

S.M.J. Custers
Secretaris

OVERIGE GEGEVENS

OVERIGE GEGEVENS

1 Bestemming saldo van baten en lasten

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. De bestemming is nader uitgewerkt in de ABTN.

2 ACTUARIËLE VERKLARING

Opdracht

Door Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw te De Meern is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016.

Onafhankelijkheid

Als waarmede actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 4.500.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 225.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte administratieve basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- | de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- | de kostendeekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- | het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet met uitzondering van de artikelen 131 (minimaal vereist eigen vermogen), 132 (vereist eigen vermogen) en 133 (dekking door waarden).

Met betrekking tot het toeslagbeleid merk ik op dat op basis van de uitkomsten van de haalbaarheidstoets het pensioenfonds op lange termijn weliswaar de ondergrens van haar toeslagambitie lijkt te kunnen waarmaken, maar dat op korte termijn de mogelijkheden om toeslagen te kunnen geven, waarschijnlijk beperkt zullen zijn.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen. Deze situatie bestaat voor 2 achtereenvolgende jaareinden.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen.

De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Amstelveen, 16 juni 2017

drs.R.T. Schilder AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het Bestuur en de Raad van Toezicht van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw

Verklaring over de jaarrekening 2016

Oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en samenstelling van het vermogen van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw per 31 december 2016 en van het resultaat en de kasstromen over 2016, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we gecontroleerd hebben

Wij hebben de jaarrekening 2016 van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Houtverwerkende Industrie en Jachtbouw (de Stichting) te De Meern gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

- 1 de balans per 31 december 2016;
- 2 de staat van baten en lasten en het kasstroomoverzicht over 2016; en
- 3 de toelichting met een overzicht van de belangrijke grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.'

Wij zijn onafhankelijk van de stichting zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Controleaanpak

Samenvatting

Goedkeurende controleverklaring

Materialiteit

Materialiteit van EUR 4,5 miljoen
1,0% van het pensioenvermogen

Kernpunten

- Schattingonzekerheid in de waardering van beleggingen
- Schattingonzekerheid in de waardering van de technische voorzieningen

Materialiteit

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op EUR 4,5 miljoen (2015: EUR 4,5 miljoen). Voor de bepaling van de materialiteit wordt uitgegaan van het pensioenvermogen per 31 december 2016 (circa 1%). Wij beschouwen het pensioenvermogen als de meest geschikte benchmark, omdat het pensioenvermogen een bepalende factor is in de berekening van de beleidsdekkingsgraad die de financiële positie van de Stichting weergeeft. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij hebben met het bestuur afgesproken dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven de EUR 225 duizend rapporteren aan hen alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Uitbesteding van bedrijfsprocessen aan dienstverleners

De stichting heeft het beheer van de beleggingen uitbesteed aan Achmea Investment Management B.V. De pensioenadministratie is uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. De jaarrekening wordt opgesteld op basis van informatie over de beleggingen en beleggingsopbrengsten die is verstrekt door Achmea Investment Management B.V. en informatie over de technische voorzieningen, premiebijdragen en pensioenuitkeringen en overige financiële posten die is verstrekt door Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor het verwerven van inzicht in de aard en de significantie van de door de dienstverleners verleende diensten en in het effect ervan op de voor de controle relevante interne beheersing van de stichting. Op basis hiervan identificeren wij de risico's op een afwijking van materieel belang en zetten wij controlewerkzaamheden op en voeren wij deze uit om op deze risico's in te spelen.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen die andere onafhankelijke accountants uitvoeren op de voor de stichting relevante interne beheersingsmaatregelen van Achmea Investment Management B.V. en Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. in de specifiek daarvoor opgestelde (ISAE 3402-type II) rapportages.

Onze controlewerkzaamheden bestaan uit het bepalen van de minimaal verwachte interne beheersingsmaatregelen en het bespreken van de beheersomgeving bij de dienstverlener met vertegenwoordigers van de dienstverlener. Op basis daarvan evalueren wij, en bespreken wij met de andere onafhankelijke accountant, de in de ISAE 3402-rapportage beschreven interne beheersingsmaatregelen, verrichte werkzaamheden ter toetsing van de effectieve werking gedurende 2016 en de uitkomsten daarvan. Ook beoordelen wij de evaluatie door het bestuur van de kwaliteit van de uitbesteding aan Achmea Investment Management B.V. en Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.

Wij hebben eigen gegevensgerichte analyses uitgevoerd waarbij wij de uitkomsten van premiebijdragen en uitkeringen hebben getoetst op basis van verwachtingen die wij zelf hiervoor hebben ontwikkeld. Wij hebben met deelwaarnemingen mutaties in de pensioenadministratie, premiebijdragen en uitkeringen met brondocumentatie bij de dienstverlener onderzocht.

Een onafhankelijk accountant heeft de informatie inzake beleggingen ten behoeve van de jaarrekening van de Stichting gecontroleerd. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel bij de jaarrekening zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de controlewerkzaamheden van deze accountant. In dit kader hebben wij de accountant schriftelijke instructies gegeven omtrent de aard en omvang van de uit te voeren werkzaamheden. De accountant heeft, op onze instructie, de controle uitgevoerd met een materialiteit van EUR 2,5 miljoen en daarbij ook bijzondere aandacht besteed aan het hierna genoemde kernpunt van onze controle voor de waardering van beleggingen met schattingen. De accountant heeft zijn bevindingen aan ons gerapporteerd. Wij hebben de rapportage geëvalueerd, de bevindingen met de accountant besproken, het controledossier van de accountant beoordeeld en aanvullende eigen controle werkzaamheden uitgevoerd waaronder aansluiting van de vermogensbeheerrapportage met de financiële administratie en de jaarrekening.

Door bovengenoemde werkzaamheden op de uitbestede bedrijfsprocessen en aanvullende eigen werkzaamheden, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen, beleggingsstromen en -opbrengsten, (mutaties in) deelnemergevens en aanspraken die resulteren in (wijzigingen in) de technische voorzieningen, premiebijdragen en uitkeringen verkregen.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Schattingonzekerheid in de waardering van beleggingen

Omschrijving

De beleggingen zijn een significante post op de balans van de Stichting en worden gewaardeerd op marktwaarde. Uit noot 5.1 bij de toelichting op de jaarrekening blijkt dat voor EUR 503 miljoen (99%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op nettocontantewaardeberekeningen en andere methoden. Het bepalen van de marktwaarde voor deze beleggingen is complex(er) en bevat subjectieve schattingselementen.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van modellen. Gezien de invloed hiervan op de waardering van de beleggingen, het resultaat, het eigen vermogen en de beleidsdekkingsgraad vormde de waardering van beleggingen met behulp van schattingen een kernpunt in onze controle.

In de toelichting bij noot 5.1 geeft de Stichting de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer. In noot 5.1 zijn de gehanteerde waarderingsmethoden en belangrijke veronderstellingen voor waardering van de beleggingen uiteengezet, inclusief onzekerheden.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormt onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

De accountant van Achmea Investment Management B.V. heeft zijn bevindingen met betrekking tot zijn controle op de vermogensrapportage aan ons gerapporteerd. Wij hebben de rapportage geëvalueerd, de bevindingen met de accountant besproken en een dossierreview op het controledossier van de accountant verricht. Wij hebben vastgesteld dat de gecontroleerde vermogensbeheerrapportage aansluit met de financiële administratie en de jaarrekening.

Onze observatie

Wij hebben vastgesteld dat de gehanteerde waarderingsgrondslagen en gehanteerde waarderingsmethodieken voor de beleggingen in overeenstemming zijn met de geldende verslaggevingsregels en geschikt zijn om te kunnen komen tot een marktwaarde van deze beleggingen. Wij hebben eveneens geconstateerd dat de toelichtingen op de beleggingen adequaat zijn.

De waardering van beleggingen is op evenwichtige wijze bepaald overeenkomstig de gehanteerde waarderingsgrondslagen en methodieken.

Schattingonzekerheid in de waardering van de technische voorzieningen

Omschrijving

De technische voorzieningen zijn een significante post op de balans van de Stichting en worden gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De waardering van de technische voorziening komt tot stand door middel van een berekening waarin aanspraakgegevens van deelnemers met behulp van

Schattingonzekerheid in de waardering van de technische voorzieningen

belangrijke schattingen over levensverwachtingen, kostenniveaus en arbeidsongeschiktheid worden vertaald naar verwachte toekomstige kasstromen (uitkeringen). De kasstromen worden contant gemaakt tegen de marktrente (rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB).

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van actuariële modellen en het bestuur zich laat adviseren door actuariel deskundigen. Gezien complexiteit en de invloed hiervan op de hoogte van de technische voorzieningen, het resultaat, het eigen vermogen en de beleidsdekkingsgraad vormde de waardering van de technische voorzieningen een kernpunt in onze controle.

Het bestuur heeft in de toelichting bij noot 4 de waarderingsgrondslagen en veronderstellingen voor de technische voorzieningen opgenomen. In noot 8 (risicoparagraaf) is de gevoeligheid van de berekening van de technische voorzieningen voor schattingen uiteengezet, inclusief onzekerheden.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormde onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

Bij onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden van de certificerende actuaris die door van de Stichting is aangesteld. Wij hebben bij aanvang van de controle en bij afronding afstemming gehad met de certificerende actuaris over de te volgen controleaanpak, de attentiepunten bij de controle en de uitkomsten van de controle.

Wij hebben de door het bestuur gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen geëvalueerd. Hierbij hebben wij de consistentie, prudentie en actualiteit van de schattingsmethode en veronderstellingen betrokken. Wij hebben de onderbouwing van de veronderstellingen door het bestuur geëvalueerd aan de hand van een toetsing van de historische betrouwbaarheid daarvan en algemeen geactualiseerde uitgangspunten zoals overlevingskansen. De hanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen hebben wij besproken met de certificerende actuaris. Wij hebben de actuariële verklaring zoals opgenomen in de overige gegevens en de werkzaamheden van de certificerende actuaris geëvalueerd.

Onze werkzaamheden omvatten verder het evalueren van de uitkomst van de actuariële analyse van het resultaat in relatie tot eerder gemaakte schattingen en kasstroomprojecties. Bij de uitvoering van deze werkzaamheden hebben wij gebruik gemaakt van een eigen actuaris.

Onze observatie

Wij vinden de waardering van de technische voorzieningen evenwichtig bepaald en de toelichting toereikend.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- Voorwoord;
- De kerncijfers;
- Karakterstieken van het fonds;
- Verslag van intern toezicht en het verantwoordingsorgaan;
- Het bestuursverslag;
- De overige gegevens;
- De bijlagen.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de Stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de Stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening

De Raad van Toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de Stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate – maar geen absolute mate – van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Voor een nadere beschrijving van onze verantwoordelijkheid ten aanzien van een controle van de jaarrekening verwijzen wij naar de website van de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA). www.nba.nl/standaardteksten-controleverklaring.

Amstelveen, 16 juni 2017

KPMG Accountants N.V.

F.M. van den Wildenberg RA

BIJLAGEN

1 BEGRIPPENLIJST

Aandelen- en onroerendgoedrisico

Dit is het koersrisico van beleggingen in de verschillende onroerend goed- en aandelenmarkten.

ABTN (Actuariële en bedrijfstechnische nota)

Pensioenfondsen dienen te werken volgens een ABTN. Hierin zijn de financiële opzet van een pensioenfonds en de grondslagen waarop deze berust, gemotiveerd omschreven.

ALM (Asset Liability Management)

Een methode om modelmatig de samenstelling van de strategische beleggingsportefeuille te bepalen, rekening houdend met de pensioenverplichtingen.

Beleidsdekkingsraad

Beleidsdekkingsraad is het gemiddelde van de dekkingsgraden over de afgelopen 12 maanden.

Benchmark

Vergelijkingsmaatstaf. Representatieve herbeleggingsindex waartegen de prestaties van een beleggingsportefeuille worden afgezet.

Concentratierisico

In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt.

Corporate Governance

Goed ondernemerschap; onder andere integer en transparant handelen door het bestuur, alsmede goed toezicht hierop. Ook het afleggen van verantwoording over het uitgevoerde beleid en het toezicht hierop valt eronder.

Dekkingsgraad

De waarde van het pensioenvermogen uitgedrukt als percentage van de waarde van de pensioenverplichtingen. De dekkingsgraad wordt als graadmeter beschouwd voor de mate van zekerheid dat de toegezegde pensioenen ook daadwerkelijk kunnen worden uitbetaald.

Corporate Governance

Goed ondernemerschap; onder andere integer en transparant handelen door het bestuur, alsmede goed toezicht hierop. Ook het afleggen van verantwoording over het uitgevoerde beleid en het toezicht hierop valt eronder.

Deposito

Tegoeft bij een bankinstelling, waarover eerst na verloop van een overeengekomen tijdsduur (maximaal 2 jaar) kan worden beschikt.

Derivaat

Financieel contract waarvan de waarde is afgeleid van een andere (onderliggende) waarde, zoals een aandeel, obligatie of grondstof. Bijvoorbeeld: futures, swaps.

Duration

Gewogen gemiddelde looptijd van een lening. Maatstaf om de prijsgevoeligheid van de lening te bepalen voor renteveranderingen.

Franchise

Vrijgesteld bedrag. Over dit deel van het pensioengevend loon worden geen aanspraken opgebouwd.

Geamortiseerde kostprijs

Bedrag waarvoor het financieel actief of de financiële verplichting bij de eerste opname in de balans wordt opgenomen, verminderd met aflossingen op de hoofdsom en verminderd met eventuele afboekingen wegens bijzondere waardeverminderingen of oninbaarheid.

High Yield

Hoogrenderende obligaties, uitgegeven door ondernemingen met een lage kredietwaardigheid.

Inflatierisico

Inflatierisico is het risico dat inflatie de waarde van de beleggingen aantast in termen van koopkracht.

Integriteitsrisico

Het integriteitsrisico is het risico dat de integriteit van de instelling dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers of de leiding in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door de instelling opgestelde normen.

IT-risico

Het IT-risico is het risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening onvoldoende integer, niet continu of onvoldoende beveiligd en ondersteund worden door IT.

Juridisch risico

Het juridisch risico is het risico samenhangend met (veranderingen in en naleving van) wet- en regelgeving, het mogelijk bedreigd worden van haar rechtspositie, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct gedocumenteerd zijn.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het pensioenfonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het pensioenfonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Landenrisico

Het landenrisico is risico dat buitenlandse debiteuren (waaronder overheden) niet meer aan hun verplichtingen kunnen voldoen als gevolg van macro-economische instabiliteit, problemen in het financiële systeem of politieke omstandigheden.

Liquiditeitsrisico

Dit is het risico dat een belegging niet tijdig tegen een redelijke prijs kan worden geliquideerd.

Marktrisico

Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en door een verandering van marktfactoren. Marktfactoren kunnen bijvoorbeeld marktprijzen zijn van aandelen, grondstoffen, vastgoed en private equity (prijsrisico), maar ook valutakoersen (valutarisico) of rentes (renterisico).

nFTK (nieuwe Financieel Toetsingskader)

Stelsel van De Nederlandsche Bank voor in de toekomst te hanteren waarderingmethoden, geldend vanaf 1 januari 2015.

Omgevingsrisico

Het omgevingsrisico is het risico als gevolg van buiten de instelling of groep komende veranderingen op het gebied van concurrentieverhoudingen, belanghebbenden, reputatie en ondernemingsklimaat.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke.

Outperformance

Er wordt een beter resultaat behaald dan de benchmark.

Prijsrisico

Prijsrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren.

Reële waarde

Het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een passief kan worden afgewikkeld tussen terzake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en onafhankelijk van elkaar zijn. Om aan te sluiten op het toenemende gebruik(ook internationaal) van het begrip reële waarde('fair value') wordt dit begrip gehanteerd.

Rekenrente

Fictief rendementspercentage dat het belegde vermogen in de toekomst wordt geacht op te brengen.

Rentedekking

Financieringsvorm waarin de betaalde premies gelijk zijn aan de contante waarde van de aanspraak die in dat jaar begint.

Renterisico

Renterisico is het risico dat een rentebeweging de financiële situatie van het pensioenfonds negatief beïnvloedt.

Solvabiliteit

Het vermogen dat op langere termijn aanwezig moet zijn om de verplichtingen te kunnen nakomen.

Solvabiliteitsrisico

Dit is het risico dat het pensioenfonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de technische voorzieningen.

STAR (Stichting van de Arbeid)

Een landelijk overlegorgaan van de centrale organisaties van zowel werkgevers als werknemers in Nederland.

Sterftekgrondslag

Berekeningsmethode gebaseerd op een statisch overzicht van sterftekansen per leeftijd van een bepaalde groep personen.

Swap

Ruil van het rendement op een vastgestelde referentiewaarde tegen een variabele rente gedurende een vastgestelde looptijd.

Swaption

Een optie op een swap, waarbij de eigenaar van de swaption het recht heeft, maar niet de verplichting, om een swap tegen vooraf bepaalde voorwaarden af te sluiten op of binnen een bepaalde tijd.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het pensioenfonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen.

Tegenpartij- of settlementsrisico

Dit is het risico dat de tegenpartij niet (meer) aan zijn verplichtingen kan voldoen, bijvoorbeeld door liquiditeits- of solvabiliteitsproblemen.

Uitbestedingsrisico

Het uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van de aan derden (al dan niet binnen een groep, al dan niet aan de sponsor) uitbestede werkzaamheden, dan wel door deze derden ter beschikking gestelde apparatuur en personeel, worden geschaad.

Underperformance

Er wordt een slechter resultaat behaald dan de benchmark.

Valutarisico

Valutarisico is het risico dat wisselkoersschommelingen de waarde van een belegging beïnvloeden.

Vastrentende waarden

Beleggingssoort waarover in beginsel een vaste rentevergoeding en een vaste looptijd geldt, zoals obligaties, onderhandse leningen en hypotheekleningen.

VPV (Voorziening Pensioen Verplichtingen)

De passiva van het pensioenfonds, gelijk aan de waarde van de pensioenverplichtingen.

Vrijstelling

Vrijstelling van de verplichte deelneming aan de pensioenregeling van het bedrijfstakpensioenfonds.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het pensioenfonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen.

Waardeoverdracht

Het naar een andere pensioenregeling overdragen van de waarde van een tot zeker moment opgebouwde pensioenaanspraak, in het geval de deelnemer verandert van werkgever of verzekeraar.

Z-score

Mate waarin het werkelijke rendement van een pensioenfonds afwijkt van het rendement van de door het bestuur vastgestelde normportefeuille.